

CIVIL SZEMLE

WWW.CIVILSZEMLE.HU

XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

■ ELMÉLETILEG

AZ ÚJ AUTORITARIZMUS ÉS A HIBRID RENDSZEREK KIHÍVÁSA
A POSZTKOMMUNISTA CIVIL TÁRSADALOM SZÁMÁRA

(Szabó Máté)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS ÉS ÖNKÉNTESMENEZSMENT
ORSZÁGOS MÚZEUMOKBAN

(Arapovics Mária)

CIVIL SZEKTOR A DEPRESSZIÓS TÉRSÉGEK TÁRSADALMÁBAN
A KOMLÓI ESET

(Kákai László, Pap Norbert, Gálosi-Kovács Bernadett,
Glied Viktor, Végh Andor, Reményi Péter,
Szalai Gábor)

■ VILÁG-NÉZET

A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL ONLINE ÚTJA

(Csabai Lucia)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society)
Képszerkesztő/Image Editor	Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Online szerkesztő/Online Editor	Gönczö Viktor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

Fotó/Gönczö Viktor

AZ ÚJ AUTORITARIZMUS ÉS A HIBRID RENDSZEREK KIHÍVÁSA A POSZTKOMMUNISTA CIVIL TÁRSADALOM SZÁMÁRA

Szabó Máté

■ Az utóbbi évek vitáiban, diskurzusaiban Magyarországon a civil társadalom bizonyos problémái a 2010 utáni új kétharmados, avagy közel kétharmados kormányzással összefüggésben jelentek és jelennek meg. Ami a magyar civil társadalom mai helyzetét illeti, a 2010-es országgyűlési választások és az azt követő igen aktív kétharmados többségű kormányzás nagymértékben módosították fejlődésének keretfeltételeit. A politikai konfliktusok átrendeződése a kül- és belpolitikában a civil társadalom politizáltabb területeit és a nyilvánosság véleményirányítóit egyaránt érinti. A Norvég Alap politika és jogvitája, amely önmagában is túlmutat a határokon, a civil kezdeményezések működési kereteire feltett politikai kérdések (pénzgyűjtés tüntetéseken, mint NAV-téma), akár az egyházak jogállása körüli áldatlan és elhúzózó bel- és külpolitikai viták és a jogi eljárások sokasága a civil világot a politika játékkerévé teszik.

A hazai civil és emberi jogi viták tömkelegének a belső jogrendben történő autoriter és nem EU-konform eldöntése, majd azok tömeges megjelenése nemzetközi fórumokon a korrekció igényével, és végül, de nem utolsósorban a magyar és az EU jogértelmezés és politikaértelmezés világos szembekerülése a menekültválságban, mind-mind a magyarországi autoriter fordulatot jelzik. Erre feltette a koronát maga a miniszterelnök, Orbán Viktor is 2014-ben a tusnádfürdői nyári egyetemen megfogalmazott „illiberális demokrácia” modelljével.

Mindez ugyan nálunk zajlik, de paralel folyamatok vannak jelen globálisan és regionálisan is. Tehát a magyar politikai közösségen messze túlmutató tendenciákról, konfliktu-

Fotó/Gönczö Viktor

sokról és vitákról kell beszélnünk, illetve elemezni azokat a civil társadalom helyzetének szempontjából. Szélesebb, globális, de akár európai regionális összehasonlításban a magyarországi autoriter tendenciák a nemzetközi érdeklődés előterében állnak, de csak azért, mert EU és NATO tagállamról van szó, amely a demokratizálódás korábbi szakaszaiban jobban teljesített, és nem ez volt az elvárás vele kapcsolatban. Így a civil társadalommal kapcsolatos állami gyakorlat és a domináns párt megnyilvánulásai meglepő és szemet szűrő – nem csak a magyar elemzőknek. Lehetne hosszan folytatni a látványosan bővülő és differenciálódó általános, és az Orbán-rezsimmel foglalkozó magyar vonatkozású szakirodalom tematikus fejlődésének tárgyalását, itt azonban az a cél, hogy kíséreljük meg hazai, napi, civil és alapjogi problémáinkat az EU irányvonalától markánsan eltérő civil politikát kialakító „Orbán-rezsim” esetszerű, önmagába zárt tanulmányozásától kissé elvonatkoztatva azokat szélesebb összefüggésrendszerben értelmezni.

A nemzetközi, sőt globális szintű elemzések sokasága azt mutatja és a jelen írás éppen azt szeretné érzékeltetni, hogy a 2010 óta látványosan jelentkező autoriter trend Magyarországon nem „magyar” eset, hanem bizonyos általánosabb tendenciák keretében értelmezhető. Fukuyama és Huntington az 1989-es nagy demokratizálódási hullám után felvetették a Történelem végének, a liberális demokráciák végleges győzelmének (Fukuyama 1989; 1992)¹ és a demokrácia egymást követő hullámmozgásainak (Huntington 1991) gondolatát. De miért kételkedjünk, vagy kételkedtünk volna? Szép véget ért a 20. század és jól kezdődött a 21. a progresszista globalizációkritikus mozgalmak új hullámával, a globális civil társadalom horizontjának feltárulásával, az EU bővítésével és emberi jogi, alkotmányos üzenetének kiteljesedésével, autokráciák megdöntésével/dőlésével, „színes” forradalmakkal, arab tavasszal stb.

A Történelem azonban, persze tudtuk – ha olvastuk Orwell 1984-ét – nem érhet véget – főleg olyat nem, amelyet Fukuyama elképzelt 1989 után. A demokráciák hullámai pedig a hullámmozgás természete alapján ellenáramlatokat indítanak el, amelyek azután a mélyből a felszínre törnek. Nem csupán azért, de azért is, mert a gazdasági-pénzügyi válságok sorozata rázta meg a jóléti társadalmakat.

Valóra válni látszik az a változás, amit a terrorizmus elemzői évtizedek óta prognosztizálnak, eltűnik a különbség az államok alatti és az állami erőszak, a terrorizmus és a háború között. Ugyancsak beigazolódik az a régi tétel, hogy a fejlett országok felé irányuló migráció nem állítható meg, és a jóléti demokráciáktól idegen belső struktúrák kialakulását eredményezi. A globalizáció a nyereségek és veszteségek, a jó és a rossz tendenciák globalizációja (Zürn 1998), nem progresszív önmagában, hanem ellentmondásokat, az ellentétjébe fordulást, a hegeli „Ész cselét” hordozza, mint az emberiség történetében minden tendencia.

A globális trendek vonatkozásában vissza kell térnünk a Huntington-féle „harmadik hullám” demokráciáinak, a posztkommunista, illetve bizonyos délkelet-ázsiai és dél-amerikai demokráciáknak a „harmadik hullám” tetőzése utáni fejlődésére, illetve azok értelmezésének és magyarozatának változására, további fejlődésére. A politikatudomány a „demokrácia tudományaként” örömmel csodálkozott rá az új demokráciákra. Új részterülete az ún. „tranzitológia” volt, a demokratikus átmenetek összehasonlító kutatása,

azok modelljeinek kidolgozása, és ezek megismerése állt előtérben (Merkel 1994). Az első öt-tíz év a „konszolidáció” témakörét állította előtérbe (Linz–Stepan 1996; Dawisha–Parrot 1997), ugyancsak összehasonlító perspektívában, és megindultak a különböző „demokrácia- és civil társadalom indexek” (Högström 2013) létrehozására irányuló törekvések, valamint a már létező „demokráciamérő-műszerek” tökéletesítésére az új demokráciák tapasztalatai alapján. A kilencvenes évek végén és az ezredforduló körül két párhuzamos tendencia jelentkezett; egyrészt ekkor már egyre több szó esik a defektes, fél- és autoriter jelenségeket produkáló új demokráciákról; másrészt a Szlovákia, Szerbia, Ukrajna és más államok ez időben lezajlott ún. „színes forradalmi” (Forbig–Demes 2007) a zsákutcas demokratizálódás korrekciójának lehetőségét, másrészt az autoriter rendszerek stabilitását szemléltetik (Bendel–Croissant–Rüb 2002).

Hibridizáció és új autoritarizmus: a demokráciafejlesztés és -fejlődés globális megtorpanása?

Az új évezred első évtizede során, tehát már jóval a magyarországi tendenciák (2010) kibontakozása előtt megjelent mind a politológia, mind a nemzetközi kapcsolatok kutatásában az „új autoritarizmus” és annak globális erősödésének problémája, amely egyre szélesebb és mélyebb figyelmet kap a politikakutatásban². Ennek a fokozatos hangsúlyeltolódásnak az új demokráciákra való átmenetről az új autoritarizmus felerősödésére sok fontos részterületen alakult és alakul ki a szakirodalma:

1. a regionális hatalmak körében az új típusú autoriter rendszerek stabilizálódása, sőt terjeszkedésük perspektívája saját globális és regionális szövetségi rendszereik révén;
2. a demokratikus centrumok egyre csökkenő hatékonysága. Az új demokráciák stabilizálásában és konszolidálásában a hagyományos demokrácia fejlesztés és támogatás (*democracy promotion*, DP) válsága;
3. a politikatudomány a demokrácia elemzéseire is támaszkodó demokráciafejlesztő politikákban, mind nemzetközi, mind belpolitikai vonatkozásban központiak tekintette a civil társadalom, a társadalmi mozgalmak, és az állampolgári kultúra, a polgári kezdeményezések, az NGO-k új kihívások felvetette problémáinak elemzését. Most viszont inkább a „demokrácia defektjei”, a „pszeudo-civilek”, a politikailag manipulált tömegszervezetek új hullámai kerülnek előtérbe a demokratikus rendszerek válságjelenségeiként.

Thomas Carothers (2015), aki a civil társadalom és általában a segély a demokráciához globális programok egyik vezető kutatója, új helyzetet lát kibontakozni a 21. század első évtizedeiben. A demokratizálódás esélyei csökkennek, költségei növekszenek, a globális segéllyel szembeni elzárkózás jellemző a célterületek egy részénél, és maguk a segélyeket és a know-how-t biztosító demokráciák is gazdasági és pénzügyi, illetve a demokrácia általános állapotát illető válságba kerülhetnek. Thomas Carothers a „demokrácia támogatása” (*democracy promotion*) (Carothers 2015) három fő támogatási területének egyikeként írja le a civil társadalom fejlesztését és támogatását.

Ezek a következők:

1. intézmények és folyamatok fejlesztése. Elsődlegesen politikai pluralizmus, választások, pártok, de ugyanakkor alapítványok és a civil szervezetek szabad alapítása és működtetésük;
2. az állami intézményrendszer fejlesztése, reformja a centralizált rendszerek fellazítása, a végrehajtás, a képviselet, a bírászkodás a helyi önkormányzatok és a társadalmi érdekszervezetek területén;
3. a civil társadalom fejlődésének közvetlen támogatása, mint a közhasznú NGO-k, a szabad nyilvánosság, érdekszerveződések és állampolgári nevelés.

Carothers úgy véli, hogy mindezekben a területeken a demokráciafejlesztés kiindulópontjaként szolgáló, saját tapasztalataikkal is példát mutató országokban jelentős szervezeti fejlődés és az erőforrások jelentős mobilizálása történt az elmúlt évtizedekben, de a kudarcok és a gátló tényezők egész sora is jelentkezett – főként az arab világban. Így az új autoritarizmus és a hibrid rendszerek egyaránt egy sor megoldandó dilemmát vetnek föl a globális demokrácia és a civil társadalom fejlődése szempontjából. Ezek a folyamatos tanulás, a tapasztalatok kumulálása és a társadalmi-gazdasági fejlesztéssel való kapcsolatrendszer elmélyítése révén dolgozhatóak fel, véli a nagy tekintélyű szerző. A civil társadalmi fejlesztési programok tapasztalataként említi a fővároscentrikus, elit-NGO-kat, sőt a kialakuló NGO-elit problémáját, amely elszakad a civil társadalom grass-roots alapjaitól és a nemzetközi-globális segélyezés függvényévé, és kizárólagos forráselosztójává válva hatalmi pozíciókat épít ki a demokratizálódási program árnyékában. Nem ismeretlen problémák ezek a posztkommunista demokráciákban sem, és ezeket felhasználhatja kritikájának és beavatkozásának igazolására akár az etatista-izolacionista beavatkozás is.

Ebben a kedvezőtlen szituációban a kifáradt és túlterhelt jóléti demokráciák mellett, illetve azokkal szemben hatalmi centrumokká növekvő új típusú autoriter és hibrid rezsimek (Morlino 2009) emelkednek fel, amelyek sikerrel képesek a demokratizálódási folyamatokkal felvenni a versenyt saját modelljeik fenntartásában és fejlesztésében. Az új autoritarizmus mibenléte maga is a viszonylag új vizsgálati, kutatási terület határainak és korlátainak problémáját veti fel. A hagyományos autoritarizmus koncepciót Juan Linznek (2000; 2011) a Franco-rezsimről adott elemzése testesíti meg. Ehhez képest az „új” autoriterek sokkal kompetitívebbek a belpolitikában, részben, részlegesen szabad választásokat tesznek lehetővé („free but not fair”), de hegemon pártrendszerük van, félig-meddig, korlátozottan pluralisták, a demokrácia minimális kritériumainak valamennyire megfelelő állapotokból indulnak el bizonyos szempontokból az autoriter irányba. A hibridizáció a minimáldemokrácia és az új autoritarizmus közötti utakon kialakuló kevert („hibrid”). Az autoritarizmust és a minimáldemokráciát ötvöző politikai rendszertípusok elnevezése, amelyek még „úton vannak”, alakulnak ilyen vagy olyan irányba a belső és külső hatások függvényében. Több dimenzióban rugaszkodnak el a „minimáldemokrácia” alapfeltételeitől, így a piacgazdaság, az emberi jogok és jogállamiság, a pártatlan bürokrácia, a szabad politikai verseny, avagy a civil társadalom szabadsága vonatkozásában, mind egyszerre, vagy külön-külön, eltérő mértékben. A minimáldemokrácia feltételeitől eltérő

Fotó/Gönczö Viktor

mivoltuk alakítja ki a kevert, keresztezett formát, a „hibridet”. A külpolitikában egyáltalán nem izolacionisták, hanem ugyancsak kompetitív módon vesznek részt a globális és regionális politikában. Gyekoznek saját önálló értékeiket, érdemeiket erőforrásaik függvényében a nemzetközi politika és gazdaság színterén érvényesíteni. Emellett az erős politikai vezetők, a hegemon pártrendszerek, a zárt ideológiák felé hajló tendenciák jellemzik őket. Az új autoritarizmus és a hibrid rezsimek koncepciója elméletileg vitatott, még távolról sem kiforrott, de az, hogy Putyin Oroszországa meg a népi Kína, és főként Európán kívüli országgal együtt Magyarország (az „Orbán-rezsim”) is sajnos idetartoznak ebben a vitában, az biztos (Bozóki 2015a; 2015b; Jarábik 2015; Kornai 2015; Körösényi 2015; Krasztev 2015).

A posztkommunista civil társadalmakkal kapcsolatos differenciált szemlélet a régiót alrégiókra bontja, és vitatkozik azzal a szemléletmóddal, hogy 25 év elteltével a nagyjából a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején demokratizálódó és liberalizálódó régiót egy kalap alá lehetne venni (Ekiert–Foa 2011; Ekiert–Kubik 2014). Ekiert több alrégiót különít el, amelyek között Magyarország a közép-kelet-európai új EU és NATO tagállamok között, hogy úgy mondjam „dobogós helyen kezdett”, és sokáig kétség sem fért a liberális demokráciák közé tartozásához. Az EU-csatlakozás és az azóta érezhető gazdasági és politikai tendenciák azonban ezt a régiót sem kímélték. A Bertelsmann-demokrácia-index (Bertelsman Stiftung 2005), amely összehasonlíttotta ezeket a posztkommunista új demokráciákat, Magyarország esetében kezdettől fogva felhívta a figyelmet arra, hogy a demokratizálódás és a liberalizálódás nagyon jó kiinduló feltételrendszerre ellenére, annak fejlődésének menedzselése és a vezetés viszont messze az egyébként elvárható szint alatt maradt, és e tekintetben a sokkal rosszabb kiinduló feltételekkel rendelkező államok hamar megelőzték. Ugyancsak régóta a tranzitológia „puzzle”-ja volt Magyarország a régi rendszer iránti vágy magas és az új demokrácia iránti elkötelezettség alacsony fokával, és főképpen a tényleges demokratikus politikai részvétel igen alacsony voltát tekintve. Ezek az általános tendenciák mutatkoztak meg a magyar civil társadalom fejlődésében, Ekiert és Kubik kategóriarendszere szerint korporatista jellegű, felülről szervezett struktúra alakult ki – ahol a szervezeti pluralizálódás és a részvétel tendenciái általában alacsonyak voltak. A szervezeti síkon etatizmus, a külföldi segélytől függés és a szerény grass-roots aktivitás a magyar civil profil elemei más posztkommunista EU-tagállamokkal összevetve (Szabó–Márkus 2015).

Ami a tiltakozások dinamikáját illeti, Ekiert és Kubik a „viszálykodó, békétlen” (*contentious*) és a „beilleszkedő” (*accomodating*) típust különböztetik meg a posztkommunista tiltakozási kultúrában, ami szintén a civil aktivitás releváns része. Véleményem szerint azonban ilyen strukturális profilok hosszabb távon nem állandóak. Gondoljunk csak a hosszabb történeti távlatban a 17. században forradalmároknak tekintett angolokra, és a jó alattvalóknak látott franciákra, de száz év múlva fordult a kocka. Ma sokkal gyorsabbak a tiltakozási hullámok apályai és dagályai. Magyarországon – és másutt is, gondoljunk a mai Romániára – vannak „békétlen” periódusok (1989–91, 2006–2008), amikor az éles szembenállás a társadalmi-politikai aktorok között politikai tiltakozás és ellen-tiltakozás formáját ölti, és vannak inkább „beilleszkedők”, ahol alig tiltakoznak, illet-

A globális civil társadalom az új típusú autoriter rendszerű regionális hatalmak hálójában?

A tendencia, a hullám, a „mainstream”, amely ma a hibridizációt, az új autoritarizmus fenyegetését jelenti. Ez érvényesül a globális, a regionális szinteken és a legfőképpen érintett nemzetállamokban, például regionális autoriter hatalmak szomszédjainál (Oroszország és Eurázsia integrációja mellett Ukrajna stb.). Mindez a civil társadalom terének beszűkülési lehetőségét teszi lehetővé, ami sosem egy arctalan trend, hanem aktorok sokasága különböző szereposztásokban játssza el ezt az új darabot. Így ez a mai, talán majd egyszer elfogadott „nevet” kapó újabb szakasz a demokrácia globális megtorpanásával és a nem-demokráciák aktív szerepének megerősödésével lesz majd jellemezhető, ahogyan azt fentebb Thomas Carothersnek a demokráciafejlésre és a civil társadalom esélyeinek beszűkülésére utaló elemzése sugallják, kiegészítve Ekiert és Kubik posztkommunista fejlődésdifferenciáltságára és az illiberális trendek előretörésére utaló elemzéseinek eredményeivel. Mi Magyarországon ezt főként Oroszország vonatkozásában, a határainkon játszódó orosz–ukrán konfliktus árnyékában érezzük meg³.

De ne ragadjunk le itthon; Dél-Kelet-Ázsiában Kína gazdasági és politikai térnyerése a Távol-Keleten az ázsiai nem-demokratikus és az individuális európai típusú emberi jogokat elutasító szerepének felerősödésével jár⁴. Laurence Whitehead, aki a demokratizálódás trendjeinek egyik klasszikus kortárs elemzője, nemrég publikált egy, véleményem szerint nagy jelentőségű és számomra megvilágító erejű tanulmányt az antidemokratikus tendenciák terjedéséről és Kína, Oroszország, Szaúd-Arábia és Venezuela az emberi jogokkal és a demokráciával ellentétes álláspontjaik érdekében folytatott jelentős forrásokot felvonultató kampányairól (anti-democracy promotion) (Whitehead 2014)⁵. Whitehead tanulmányában nagyon érdekes és paradigmátikus fordulatot hajtott végre a demokratizálódás elemzésében. Míg korábban ő és mások a demokratizálódás nemzetközi keretfeltételeit vizsgálták – például a támogatók és a szövetségesek, mint az európai integráció, vagy az USA demokratizálódást segítő külpolitikájának elemzését – most épp a demokratizálódást akadályozó hatalmi centrumok tevékenységét veszi számba. Ma a „hibrid”, a demokrácia bizonyos jegyeit magukon viselő, ám mélyen *illiberális „demokrata”* rendszerek közül a négy általa elemzett hatalom, Oroszország, Kína, Szaúd-Arábia és Venezuela elegendő erőforrással és hatalmi forrással rendelkezik ahhoz, hogy a liberális demokrácia előrenyomulását megakadályozzák saját érdekszférájukban. Mind bel-, mind külpolitikájukban a hozzájuk hasonló „szövetségeiket” támogatják. Hosszabb távú stratégiákat építettek fel a 21. század kihívásainak feldolgozására, amelyek különféle ideológiai és stratégiai konstellációkat, „opcionális menüket” tesznek lehetővé, és az említett négy hatalom is különféle demokráciaellenes koncepciókkal, stratégiákkal rendelkezik.

Anélkül, hogy a nagyon érdekes gondolatmenet egészét bemutatnánk, következzen Whitehead (2014) „antidemokratikus promóciós stratégiák” tipológiájának négy fő tengelye:

Fotó/Gönczö Viktor

- *Válság vagy normálállapot stratégiája*
- *Reaktív, avagy proaktív stratégia*
- *Karizmatikus vezető vagy bürokrácia fémjelzi*
- *Egy- vagy többoldali irányultságú.*

Vegyük csak Kínát; az 1989-es belső válság, a demokratizálódást követelő pekingi diákmozgalom állította igazán előre a csatasorba a liberális demokráciával, mint belső, majd külső ellenséggel szemben. Azonban ez a stratégia nemzetközi téren csak később, Kína újbóli megerősödésével, valamint Hong-Kong, Makaó és Tajvan bekebelezésének napirendre kerülésével jelentkezett. Nincsen határozott ideológiai koncepciója, sem azt megtestesítő karizmatikus vezetője, sem nem jellemzi a tömegek felülről való mobilizálása sem. Ezek Kínában lejáratódtak Mao „nagy ugrásában”. Igenis van viszont erőteljes médiakommunikációs stratégiája, ha nem is olyan nagyon könnyen beazonosítható, mint a nagy vezetőkre építő orosz vagy a venezuelai modelleké. Stratégiai jellege van, amely magában foglalja a kül- és a belpolitikát, ahol a külső és a belső ellenségeket egyaránt nevesítik. A kínaiak a „*behatoló*” „*vakondok*” stratégiát folytatják, nem az agresszív-militáris szembenállást, mint Putyin Oroszországa. Kína belső kommunista párti hatalma érdekében az állampárt kíméletlen a disszidensekkel, a belső ellenséggel szemben, és valószínűleg sokat tesznek vélt és netán valós külső ellenségekkel szemben is, akik a liberális demokrácia üzeneteit közvetítik a Kínai Népköztársaság felé. Erre azonban Whitehead nem lát olyan bizonyítékokat, amelyek ma már igencsak nyilvánvalóak és kézzelfoghatóak, mint az orosz esetben⁶.

A civil társadalom működésének korlátozási stratégiái a hibrid és az új típusú autoriter rendszerekben

A demokratikus átmenetek kutatásában a civil társadalom problémaköre nem kapott egységes kezelést. A szakirodalom jó része az aktív civil társadalom fontosságát emeli ki. Más irányzatok rámutattak, hogy a civil társadalom hiperaktivitása a konszolidáció problémáihoz vezethet, illetve, hogy a civil társadalom egy része akár antidemokratikus aktivitást is folytathat. Itt aztán a normatív értelmezés kérdése merült fel: lehet-e akkor ilyen esetekben még civil társadalomról beszélni, vagy annak altípusaival találkozunk? Az autoriterhez közelálló, a minimális demokrácia álláspontját legitimációs szempontból megtartani kívánó hibrid rendszerekben azonban a civil társadalommal kapcsolatos stratégiák jóval világosabb képet mutatnak. Éppen a civil társadalom demokratikus, valamint globalizációs-regionalizációs perspektíváit (Keane 2003; Anheier–Glasius–Kaldor 2004; Kaldor 2005; Kaldor et al. 2012; Mislivetz 2012) kívánják befolyásolni, hogy saját zárt rendszereiket ne zavarják meg a külső hatások. Az évezred első dekádjában Euráziában megjelenő ún. „színes forradalmak”, amelyekben a civil kezdeményezések és globális, avagy nemzetközi kapcsolataik, amelyek a világ demokratikus centrumaihoz, az USA-hoz, Európához vagy globális szervezetekhez, mint az ENSZ, avagy a Világbank kötik ezeket a kezdeményezéseket, tették a civil kezdeményezéseket a hibrid és autoriter rezsi-

mek célpontjaivá. Észrevették a pluralizmus és a demokratizálás tendenciáinak megkerülhetetlen sajátosságait a civil társadalomban. Ez a felismerés, ha úgy tetszik, nagyjából meg is válaszolta azt a kérdést, hogy milyen szerepet játszik a civil társadalom a demokratizálódásban – nagyon is fontosat, ha az autoriter rendszerek veszélyeztetve érzik magukat általa!

Válszként a „színes forradalmak” kihívásaira olyan „elhárító” stratégia jelenik meg az új autoritarizmus politikai csomagjaiban, amely megkísérli a „veszélyes” tendenciákat elhárítani. Azonban mégis fenntartja a pluralizmus és a demokratikus minimumok látszatát. Az alkalmazott technikák nem újak, de új stratégia keretében alkalmazzák őket, azaz minimalizálni a delegitimizációs és destabilizációs potenciált, ugyanakkor lehetővé tenni az említett minimális és jól ellenőrizhető keretekben zajló NGO és civil tevékenységeket, lehetőleg nyílt és normatív, illetve rejtett és informális ellenőrzési és szankcionálási módszerek alkalmazásával. Formális, jogi és pénzügyi szabályozások segítségével kiszűrni a kívülről, a demokratikus centrumok és a demokráciát segítő nemzetközi szervezetek anyagi, személyi és technikai, főként kommunikációs segítségével, a rezsím szempontjából veszélyeket rejtő kapcsolatrendszeireinek a civilek „empowerment”-jére és mobilizációs lehetőségeik tágulására irányuló stratégiájának hatásait (Christensen–Weinstein 2013; Carothers–Breckenmacher 2014). Ezt a formális szabályok mellett az „idegen” befolyás, a hazai, belső rendszert aláásó hatásainak mediális, propagandisztikus ellenségképének megalkotásával is segítik. A formális és informális stratégiák szorosan összekapcsolódnak egymással, mint a hibridizációs, a valamennyire demokratikus kiindulópontot deformáló, attól elvezető utak mindegyikében.

Több összehasonlító kutatás eredménye szerint az utóbbi évtizedben megnőtt és átalakult a globális forrásmobilizációra vonatkozó joganyag a hibrid és autoriter rendszerekben, melyek bővelkednek a tiltás és korlátozás módjának és mikéntjének technikai repertoárjában. Világos a hagyományos totalitárius és autoriter, illetve az új típusú hibrid-autoriter rendszerek stratégiájának különbsége. A 20. század elnyomó rendszerei egészében megtiltották vagy betiltották a civil szerveződéseket (Linz 2000), ha azok nem voltak előírászerűek és működésükben rendszerkonformak. Ma már a globális média, a jogvédelem és civil társadalom jelenlétével, ha ezek a rezsimek jelen kívánnak lenni a globális és regionális rendszerekben, ez már nem járható út számukra. Ezért a kül- és a belpolitikai megfontolások találkozása azt a „szürke zónát” eredményezi, amely a teljes tiltás és a tűrés, támogatás – milyen jól ismert ez a „három T” a Kádár-rendszerből – közötti civil mozgások és stratégiák terét szűkíti be, a bonyolult jogi előírások, és eljárási szabályok részkérdéseiben megzavarva, akadályozva a globális kapcsolatrendszer fenntartásának lehetőségét a civil kezdeményezések számára, amelyeken keresztül a rezsím elleni „empowerment” feltételezett veszélye jelentkezhet.

Az ilyen kusza jogi helyzetek, az alapvető jogokat korlátozó, hatályon kívül helyezõ jogi megoldások létrehozását nagyban segíti a globális terrorveszély elterjedésével kialakuló *omnipotens belbiztonsági ellenőrzési rendszer* létrehozása. Ezt jogi és informális úton például az Egyesült Államok, az emberi jogok globális championja is igen nagymértékben terjeszti például Európa felé, és főképpen korlátok nélkül gyakorolja azt globális

hatalmának területén (Blau et al. 2008; Falk 2009; Etzioni 2012). Az USA álláspontja és politikája itt is – mint annyi más globális emberi jogi kérdésben – jóval árnyaltabban és ellentmondásosabban, vitathatóbban jelenik meg a globális emberi jogi szakirodalomban, mint az USA külpolitikájának önképében. Elég itt csupán az EU és az USA ismert véleménykülönbségeire utalni az adatvédelem és információszabadság kérdéseiben. Azonban a hibrid és autoriter rezsimok saját céljaikra kitűnően fel tudják használni ezeket a tendenciákat. A terrorizmus elleni fellépés, avagy a túlzott USA-befolyás elleni fellépés éppen számukra legjobban felhasználható érveivel lépik meg a civil forrásmobilizáció akadályozásának, ellenőrzésének és korlátozásának kiterjesztését.

A civil szervezetek külső finanszírozását nehezítő jogi-adminisztratív eszközök a következők:

- *külső finanszírozás korlátozása vagy megtiltása;*
- *külön kormányzati szervezet engedélyéhez kötése;*
- *kormányzati költségvetésen keresztül lehetséges csak;*
- *jelentős adóteher a külső finanszírozáson;*
- *nehézkés regisztrációs folyamat;*
- *nehézkés beszámolási folyamat.*

A nem rendszerkonform civil kezdeményezések lejárátását nem csupán az „idegen, külföldi, deviáns” mivoltuk bemutatása és erre hivatkozva a külkapcsolataik korlátozása szolgálhatja. A stratégia „pozitív” eleme a rendszerkonform civil társadalom kiépítése és segítése, ugyancsak a formális és informális eljárások kombinálásának segítségével. „Patrióta” – esetleg akár egyházi-vallásos töltetű –, de mindenképpen az adott autoriter/hibrid politikai rendszerhez hű, azt akceptáló „civiliek” talpra segítése és mobilizációjuk, „empowerment”-jük állami forrásokkal történő támogatása kísérel meg a kiszorításra ítélt globális és demokratikus kapcsolatrendszerrel rendelkező civil aktorok megüresedő helyének betöltését. Ez egy pszeudo-civil társadalom kiépítésének útja, ami sokakat emlékeztethet joggal a kommunista rendszer ál-civil szektorára. Rendszerhű tömegtüntetések, a rendszerbe illeszkedő oktatási és karitatív, közösség-szervező tevékenységek több-kevesebb ideológiai töltettel fontosak a rendszer saját, „domesztikált”, manipulált civil szférájának kialakítása szempontjából (Carothers–Brechenmacher 2014). Kérdés, hogy ez a szerepkör az éppen működő autoritarizmus mely fokozatának megfelelően van „működtetve”, az ideologikus, rejtett vagy részben nyílt állami-politikai támogatás mennyire eredményez a klasszikus autoriter rendszerekhez hasonló, avagy a bizonyos fokú pluralizmust toleráló új autoriter rendszerekhez kapcsolódó mobilizációs mintákat?

A politikai és ideológiai befolyásolás vádjának tompítására a valódi civileket sújtó és a kvázi- avagy pszeudo-civileket segítő változtatások a jog mind neutrálisabb területeinek alakításával kerülnek bevezetésre (mint például a finanszírozási, segélyezési vagy az adó-jogszabályok, a testületi belső működés újraszabályozása révén). Nem tűnik el teljesen a gyülekezés avagy az egyesülés joga, az alapítvány jogintézménye, csak új szabályozást, szűkebb szabadságfokkal, autonómiával rendelkezőt kap. Hogy ez az új szabályozás saját logikája szerint is a fenti célok elérését szolgálja, és ehhez a politika informális üzenetei és gyakran formális lépései világos keretet adnak, az egy más kérdés. A formális szabályok a

Fotó/Gönczö Viktor

politikai elit és „nemzeti” érdekek érvényesítését szolgálják, amelyre a felülről irányított állami-politikai és társadalmi-kulturális szervezetrendszer folyamatosan rásegít. Mind kevesebb direkt beavatkozási lehetőséget adni nemzetközi szervezeteknek és a demokratikus centrumoknak a beavatkozásra és a kritikára, az *autoriter tendenciák „eljogiasítása”* éppen ezt szolgálja. A *politikai vita helyett jogvita*, itt más szabályok vannak, és ezeket a szabályokat nehezen lehet nemzetközi fórumokon hatékonyan megkérdőjelezni, amit akár az EU lassú és nehézkes reagálása is megmutat a posztkommunista országok, de akár bizonyos régi tagállamok emberi jogi alapokat megkérdőjelező jogalkotásával és főként politikáival kapcsolatosan.

Túlságosan leegyszerűsítő az a szemléletmód, amely azt vallja, hogy a civilek mindent megtehetnek bármely politikai közösségben ENSZ avagy EU szabályokra hivatkozva. A már említett és a civilek és a demokrácia összefüggésrendszerét nem homogéne és egyértelműen megítélő nemzetközi vitából differenciált kép alakul ki a civil társadalom és a demokrácia viszonyrendszeréről. Éppen ez ad módot és támadási felületet az autoriter rendszerek eléggé hatékony beavatkozási kísérleteire. Saját stabilizációjuk érdekében legitimálva a bizonytalan eredetű és tartalmú külső befolyás minimumát. A globális civil társadalom, avagy az európai civil társadalom kapott ugyan legitimáló gesztusokat az ENSZ, az EU vagy más fontos globális és regionális szervezetek részéről, azonban saját demokratizmusának alapjai csak autonóm keretein belül zajló legitimáló diskurzusában vannak, amely magának igényli az emberi jogok erejét. Az új típusú autoriter rendszerek most éppen ezt a fegyverét fordítják ellene; hol a felelősség, hol a választási legitimitáció, eléggé transzparens-e a globális civil társadalom pénzügyi-szervezeti kapcsolatrendszerei ahhoz, hogy eltekinthessünk ezek ellenőrzésétől, felülvizsgálatától, szelektív értékelés-től? Maga a szempont nem mellőzhető teljes mértékben, míg gyakorlati alkalmazására általában a globális demokrácia értékei által magukat veszélyeztető rendszerek keretében és céljaiknak megfelelően kerül sor.

A globális tendenciák ambivalens jellegűek, míg bizonyos területeken, országokban a szabadság és civil társadalom korlátozása a jellemző, másutt tágulnak és bővülnek a lehetőségek a globális civil társadalom és nemzeti kapcsolatrendszere előtt. Erre különösen jó példa az LGBTQ-jogok és mozgalmak globális helyzete (Encarnación 2014). Míg jelentős előrelépések történnek a világ fejlett, demokratikus területein, határozott elnyomás és visszalépés tapasztalható ott, ahol az autoritarizmus az egyházi-vallási dogmatizmussal és üldözéssel párosul. Az egyenlőtlen fejlődés helyett ezen a területen, mint a civil társadalom helyzetében, általában az *új minőségű fejlődési szint és a visszafejlődés együttes és párhuzamos tendenciái* láthatóak. Ezek az egyenlőtlen és egyáltalán nem egyirányú folyamatok egy-egy régióban is megfigyelhetőek, mint Dél-Kelet-Ázsia, Fekete-Afrika, de tompított formában akár Európán belül is. Azok a progresszív elméleti, vagy talán csak ideológiai feltételezések, amelyek a gazdasági-társadalmi fejlettség és a demokratizálódás között kölcsönös összefüggést tételeztek fel és kiegyenlítő mechanizmusok – mint a globális normák és civil társadalom, a *„felzárkózó forradalmak”* – révén a felzárkózás reményét alapozták meg a gyengébben fejlett államok és régiók számára, ma már hite-lüket veszítették.

A 21. század progresszív alternatívájának vélt globális civil társadalom fejlődését több vonatkozásban is veszélyezteti az erőszakos konfliktusmegoldás új formáinak elterjedése. Az „új háborúk” elmélete (Crevelde 2001; Münkler 2002; Zangl–Zürn 2003) már több mint egy évtizede figyelmeztetett arra, hogy a hagyományos fegyveres konfliktusok helyett a korábban terroristáknak tekintett civil csoportok technológiai felzárkózása, fundamentalitásuk, radikalitásuk megerősödése és globális elterjedése lesz a globalizáció kísérőjelenése, mindez az új minőségű elit- és tömegmigrációval együtt bomlasztja fel a nemzeti és nemzetközi rendszerek kereteit. A globalizáció révén az emberi jogok és a demokrácia mellett az elnyomás, a migrációs kényszer és a kilátástalanság szülte erőszak is elterjednek világszerte. 2015 ősze megmutatta, hogy ez már az európai centrumot sem kíméli. Ezek a tendenciák felerősítik az autoriter rendszerek bezárkózási tendenciáit és azoknak megfelelő igazolást nyújtanak a rizikók minimalizálásának ígéréssel. A másik oldalon a biztonság szigetei egyre törekenyebbé válnak, a biztonság kockázatai és költségei egyre megfoghatóbbak, transzparenssebbek, és a globális demokrácia fennmaradása és továbbterjedése ellen hatnak ezáltal. A globális migráció és terrorizmus stratégiai összekapcsolása, és velük szemben az országhatárok révén falakkal körülvett „*citadella-társadalmak*” kialakítása, a terrorelhárítás ellenőrizhetetlen felhatalmazásával, mind a militáris-autoriter tendenciák felerősödéséhez és a kialakult civilitás veszélyeztetéséhez vezethetnek. Nem beszélve a terrorizmus és migráció globális társadalmi következményeinek (Bauman 2002) megfékezésére irányuló, a biztonságmaximalizálás célja révén könnyen autoriterré váló politikai tendenciák nyomásáról az új autoritarizmus és a hibrid rezsimek irányába. Több pénzügyi, személyi ellenőrzés, könnyebben hozzáférhető adatok, az adatvédelem gyengülése a civil autonómiák gyengülésével járhat együtt, ha nem épülnek fel újabb garanciái a személyi és társadalmi autonómiának.

Thomes Carothers a demokrácia támogatási politikájának 25 évét összefoglalva úgy véli, hogy a jelenlegi megtorpanás még nem a nyugati típusú demokráciatámogatás és a globális civil társadalom válsága, hanem olyan vízváltás, ahol a demokráciák globális közösségének és a legalábbis vezérelveikben elveik alapján felépülő globális szervezetrendszernek kiutat lehet és kell találni. Magyarország és a posztkommunista országok nincsenek a legrosszabb helyzetben, hiszen az EU- és NATO-tagság stabilizáló hatással bír. Azonban a terrorizmus és a helyi konfliktusok ezzel részben összefüggő felerősödése itt is érezteti hatásait a Közel-Kelet, Oroszország helyezkedése és Afrika óriási problémahalmazával összefüggő migrációs fenyegetés vonatkozásában. Ezeknek a kihívásoknak a hatására a *tegnap evidenciái máról holnapra megkérdőjeleződhetnek mind a demokrácia, mind a civil társadalom szempontjából*. Az a szüklátóköri szemléletmód, amely a kelet-európai elmaradottság, az éppen kormányzó és működő „Orbán-rezsim” valós problémáit abszolutizálja és a „vissza 1989-hez és Európához” szlogenjében gondolkodik, szem elől téveszti a helyi és napi problémáinkban benne rejlő globális konfliktusok és problémák sokaságát, amelyek a globalizált világot nem csak fejlettsége és eredményei, hanem problémái és fogyatékoságai vonalán is összekötik.

Irodalom

- Anheier, Helmut–Glasius, Marlies–Kaldor, Mary (szerk.) (2004): *Globális civil társadalom* 1–2. Budapest:Typotex.
- Bauman, Zygmunt (2002): *Globalizáció. A társadalmi következmények*. Szeged:Szukits.
- Bendel, Petra–Croissant, Aurel–Rüb, Friedbert W. (Hrsg.) (2002): *Zwischen Demokratie und Diktatur. Zur Konzeption und Empirie demokratischer Grauzonen*. Opladen:Leske+Budrich.
- Bertelsman Stiftung (Hrsg.) 2005: *Bertelsmann Transformation Index 2006. Auf dem Weg zur marktwirtschaftlichen Demokratie*. Gütersloh:Verlag Bertelsman Stiftung. 119–120.
- Blau, Judith–Brunsma, David–Moncada, Alberto–Zimmer, Catherine (eds.) (2008): *The Leading Rogue State. The United States and Human Rights*. Boulder–London:Paradigm Publ.
- Bozóki, András (2015a): Broken Democracy, Predatory State, and Nationalist Populism. In: Krasztev, Péter–Til, Jon van (eds.): *The Hungarian Patient, Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York:Central European University Press. 3–27.
- Bozóki András (2015b): Hatalmi rendszerek és befolyás. *Mozgó Világ*, (11), 3–21.
- Carothers, Thomas–Breenmacher, Saskia (2014): *Closing Space. Democracy and Human Rights Support under Fire*. Washington D.C.:Carnegie Endowment for International Peace.
- Carothers, Thomas (2015): Democracy Aid at 25: Time to Choose. *Journal of Democracy*, 26., (1), January, 59–73.
- „China and East Asian Democracy” (2012): *Journal of Democracy*, 23., (1), 5–56.
- „China at the Tipping Point?” (2013): *Journal of Democracy*, 24., (1), 20–85.
- Christensen, Darin–Weinstein, Jeremy M. (2013): Defunding Dissnet: Restriction o Aids to NGO’s. *Journal of Democracy*, 24., (2), 77–91.
- Creveld, Martin van (2001): *Die Zukunft des Krieges*. München:Gerling Akademie Verlag.
- Dawisha, Karen–Parrot, Bruce (eds.) (1997): *The Consolidation of Democracy in East Central Europe*. Cambridge UK:Cambridge UP.
- Ekiert, Grzegorz (2012): The Illiberal Challenge in Post-Communist Europe. *Taiwan Journal of Democracy*, 8., (2), 63–77.
- Ekiert, Grzegorz–Foa, Roberto (2011): Mítosztól a valóságig: civil társadalom Közép- és Kelet-Európában. *Civil Szemle*, 8., (1–2), 90–119.
- Ekiert, Grzegorz–Kubik, Jan (2014): Myths and Realities of Civil Society. *Journal of Democracy*, 25., (1), 46–58.
- Encarnación, Omar G. (2014): Gay Rights: Why Democracy Matters? *Journal of Democracy*, 25., (3), 90–104.
- Etzioni, Amitai (2012): *Hot Spots. American Foreign Policy in a Post-Human Rights World*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publ.
- „Eurázsiai vagyok” A Political Capital tanulmánya a magyar szélsőjobboldal és a Kreml kapcsolatáról. (2015): *Sajtóközlemény*. 2015.04.08.
- Falk, Richard (2009): *Acheiving Human Rights*. New York–London:Routledge. 127–179.
- Forbig, Joerg–Demes, Pavol (eds.) (2007): *Reclaiming Democracy. Civil Society and Electoral Change in Central and Eastern Europe*. Bratislava:The German Marshall Fund of the United States.
- Fukuyama, Francis (1989): The End of History. *The National Interest*, Summer.
- Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. London:Penguin Books (magyar fordítása: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest:Európa Kiadó. Utolsó kiadása 2014.)
- Högström, John (2013): Classification and Rating of Democracy. A Comparison. *Taiwan Journal of Democracy*, 9., (2), 33–54.
- Huntington, Samuel P. (1991): *Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London:University of Oklahoma Press.
- Jarábik, Balázs (2015): From Belarus to Hungary:Lessons from a Traditionalist Revolution. In: Krasztev, Péter–Til, Jon van (eds.): *The Hungarian Patient, Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York: Central European University Press. 319–345.
- Kaldor, Mary (2005): *Global Civil Society*. Cambridge UK:Polity Press.
- Kaldor, Mary–Selchow, Sabine–Moore, Henrietta L. (eds.) (2012): *Global Civil Society 2012.Ten Years of Critical Reflection*. Berlin:Palgrave MacMillan.
- Keane, John (2003): *Global Civil Society*. Cambridge UK:Cambridge UP.
- Kornai, János (2015): Hungary’s U-Turn Retreating from Democracy. *Journal of Democracy*, 26., (3), 34–49.
- Körösényi András (2015): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest:Osiris MTA TK.

- Krasztev, Peter (2015): Social Responses to the „Hybridization“ of the Political System: The Case of Hungary in the Central and Eastern European Context. In: Krasztev, Péter–Til, Jon van (eds.): *The Hungarian Patient, Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York: Central European University Press. 167–181.
- Krasztev Péter–Til, Jon van (szerk.) (2013): *Tarka ellenállás*. Budapest: Napvilág.
- Linz, Juan José (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder–London: Lynne Rienner Publishers. 159–263.
- Linz, Juan José (2011): *Ein autoritäres Regime. Der Fall Spanien*. Potsdam: PTB.
- Linz, Juan José–Stepan, Alfred (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore and London: The Johns Hopkins UP.
- Merkel, Wolfgang (Hrsg.) (1994): *Systemwechsel 1. Theorien, Ansätze und Konzeptionen*. Opladen: Leske+Budrich.
- Mikecz Dániel (2012): Új pártok, változó mozgalmak. In: Boda Zsolt–Körösényi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA TK PTI ÚMK. 65–83.
- Míszlivetz Ferenc (2012): A demokrácia és a civil társadalom átalakulása a globális térben. *Civil Szemle*, 9., (1), 63–83.
- Morlino, Leonardo (2009): Are there Hybrid Regimes? *European Political Science Review*, 1, (2., July), 273–296.
- Münkler, Herfried (2002): *Die neuen Kriege*. Hamburg: Rowohlt.
- Szabó Máté (szerk.) (2000): *Globális civil társadalom?* Budapest: Villányi Úti Könyvek.
- Szabó Máté (2001): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest: Rejtjel. 90–155.
- Szabó Máté (2012): Globális civil társadalom. *Civil Szemle*, 9., (2.), 63–69.
- Szabó Máté (szerk.) (2013): Új politika – új tiltakozás? *Replika*, (Állampolgári részvétel, új politika, új mozgalmak tematikus szám) 84., (3.), 49–115.
- Szabó Máté (2014): Az ellenzéki mozgalmak reneszánsza? *Civil Szemle*, 11., (2.), 49–67.
- Szabó, Máté–Márkus, Eszter (2015): Civil Society in Hungary. In: Schreier, Christian (ed.): *25 Years After. Mapping Civil Society in the Visegrád Countries*. Stuttgart: Lucius & Lucius Verlag. 9–59.
- Tarrow, Sidney–Petrova, Tsveta (2007): Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity. The Puzzle of East Central Europe. *Comparative Political Studies*, 40., 74–94.
- Whitehead, Laurence (2001): *Demokratizálódás. Elmélet és tapasztalat*. Budapest: XX. század Intézet.
- Whitehead, Laurence (2014): Antidemocracy Promotion. Four Strategies in Search of a Framework. *Taiwan Journal of Democracy*, 10., (2.), 1–24.
- Zangl, Bernhard–Zürn, Michael (2003): *Frieden und Krieg*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Zürn, Michael (1998): *Regieren jenseits des Nationalstaates*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Jegyzetek

- Francis Fukuyama világhírű cikke A történelem végéről először 1989-ben jelent meg („The End of History“, *The National Interest*, Summer), könyv alakban pedig 1992-ben *The End of History and the Last Man* (A történelem vége és az utolsó ember) címmel látott napvilágot.
- Néhány aktuális tematikus szám, összeállítás az új autooritarizmusról nemzetközi folyóiratokból: The Authoritarian Resurgence. (2015) In: *Journal of Democracy*, 26., (2.), 21–80.
Special Issue: Democracy Promotion and the Challenges of Illiberal Regional Powers. (2015) Guest editors: Babayan, Nelli–Risse, Thomas In: *Democratization*, 22., (3.), 381–496.
Authoritarianism Goes Global. (2015) In: *Journal of Democracy*, 26., (3.), 49–94.
Forum Section: Authoritarianism, Democracy Prevention. The international collaboration of authoritarian regimes. (2015) Guest editors: von Soest, Christian–Whitehead, Laurence In: *European Journal of Political Research*, 54., (4.), 623–707.
- Vö. „Eurázsiai vagyok“ A Political Capital tanulmánya a magyar szélsőjobboldal és a Kreml kapcsolatáról (2015): „Számos jele van annak, hogy a Kreml egyre erősebben igyekszik befolyásolni mind az Európai Unió intézményeit, mind a tagállamok döntéshozóit és közvéleményét. Ennek egyik fő politikai eszköze az egyes európai szélsőjobboldali (illetve szélsőbaloldali) pártok és szervezetek jelentik. Ez az orosz hatalmi befolyás az európai integrációra leselkedő egyik legnagyobb veszély.”
„A magyar szélsőjobboldal és annak fő ereje, a Jobbik, bár a nemzeti érdekek képviselőjét hirdeti, mára a jelenlegi orosz rezsim érdekeinek kritikátlán és feltétlen kiszolgálójává vált.”
„Az orosz hatalmi érdekeket kiszolgáló európai szélsőjobboldali szervezetek három fő funkciót töltenek be:
1. társadalmi-politikai destabilizáció (tagállami, közösségi és transzatlanti szinten);
2. az orosz rezsim külső legitimálása (például ideológiai szinten vagy választási megfigyelőként);

3. információszolgáltatás és dezinformációs tevékenység (orosz propaganda áramoltatása az uniós tagállamok irányába, illetve információszerzés). E három fő funkció jól kimutatható a magyarországi szélsőjobboldali szervezetek, köztük a Jobbik tevékenységében és kommunikációjában is.”
- 4 A *Journal of Democracy* időről időre tematikus blokkokat szentel Kína szerepének: *China and East Asian Democracy* (2012); *China at the Tipping Point?* (2013).
- 5 Korábbi írásai közül egy kötetre való válogatás magyar nyelven is megjelent: Whitehead (2001): *Demokratizálódás. Elmélet és tapasztalat*.
- 6 Gondoljunk vissza a pekingi olimpiai láng védőire külföldön, és arra, hogy mi történt Budapesten, amikor a kínai miniszterelnök 2009-ben Magyarországra látogatott. Látogatásánál néhány tüntetőt a magyar rendőrök azért szerelték le nagyon gyorsan – és mint ombudsmanként volt alkalmam megállapítani, a magyar gyülekezési joggal ellentétesen –, hogy nehogy a kínai vendéget az egy-egy Tibetért tüntető által hordozott transzparenszek megbotránkoztassák. Az erről szóló ombudsmani jelentés: Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-2747/2011. és az AJB-2888/2011. ügyekben (előadó: dr. Hajas Barnabás); Tárgy: „2011. június 24-én és 25-én, Ven Csia-pao kínai kormányfő budapesti látogatása idején, illetve azt megelőzően több helyszínen tibeti zászlókkal véleményt nyilvánítókkal szemben lépett fel a rendőrség, továbbá a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal 2011. június 25-én több, Magyarországon jogszerűen tartózkodó, tibeti származású személyt adategyeztetésre rendelt be, és ezzel megakadályozta őket abban, hogy a kormányfői látogatással szembeni véleményüket kinyilvánítsák.”

Fotó/Gönczö Viktor

KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS ÉS ÖNKÉNTESMENEDEZSMENT ORSZÁGOS MÚZEUMOKBAN

Arapovics Mária

■ A finanszírozás szorításában, valamint a művelődési igények és lehetőségek felismerésével új trend alakult ki a múzeumok körében: civil mentalitással közösségi terekké kezdik alakítani a muzeális intézményeket. Az önkéntesség európai évét (2011) követő kezdeményezések és az iskolai közösségi szolgálat (2013) bevezetése következtében megjelenő civil segítők számának gyors növekedése tette aktuálissá a jelen kutatást a múzeumok körében, mely a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ TÁMOP–72.1–11/K–2014–001 projekt támogatásával valósult meg.¹ Jelen írás fókuszában a múzeumi közösségek és az önkéntesség vizsgálata áll.

Kutatási módszerek

Az elmúlt években a hagyományos múzeumi baráti körök működése mellett a látogatóbarát irányelvet követő magyar múzeumokban ugrásszerűen megnőtt az önkéntesség és az iskolai közösségi szolgálatot végzők száma. Felmérésünk arra irányult, hogy a hazai országos múzeumok milyen közösségi művelődést erősítő, közösségfejlesztő lehetőséget látnak az önkéntesek és iskolai közösségi szolgálatosok fogadásában, milyen feladatokat látnak el a segítők, a múzeumok hogyan tudják az önkéntesek menedzsmentjével kapcsolatos feladatokat ellátni.

Robert D. Putnam amerikai szociológus több művében a demokrácia és a társadalmi tőke összefüggéseire mutatott rá. *Bowling Alone* munkájában kidolgozta a társadalmi tőke mérőszámait, ami a civil társadalom aktivitását is mutatja egy országban (Putnam 2000). Szempontjai közül kutatásomban a múzeumok társadalmi felelősségvállalását, a civil-közösségi kapcsolatrendszer, az önkéntesség és az iskolai közösségi szolgálat terén betöltött szerepet vizsgáltam az országos hatókörű múzeumokban. A kvalitatív módszerekkel végzett empirikus kutatást 2015 augusztusa és 2015 októbere között folytattam országos múzeumok múzeumpedagógusai, muzeológusai és néhány múzeumhoz kapcsolódó civil szervezet körében. Valamennyi országos múzeumot sikerült bevonni a kutatásba, mely során 16 interjút készítettem azokkal a munkatársakkal, akik munkakörüknél fogva felelősek a múzeumi önkéntes és iskolai szolgálatos programokért vezetőként vagy programkoordinátorként, illetve egy baráti kör és egy együttműködő civil szervezet képviselőit vontam be a vizsgálatba, továbbá két múzeumi önkéntest. Az empirikus kutatást megelőzően a társadalmi tőke vizsgálatát középpontba állítva a közösségi művelődés, a közösségfejlesztés és az önkéntesség múzeumi lehetőségeit vizsgáltam, melyek eredményeit az országos múzeumpedagógiai és múzeumandragógiai konferenciákon mutattam be.

A muzeális intézmény szakmai besorolása – 1997. évi CXL. törvény – szerint lehet: országos múzeum, országos szakmúzeum, megyei hatókörű városi múzeum, területi múzeum, tematikus múzeum, közérdekű muzeális gyűjtemény, közérdekű muzeális kiállítóhely. A vizsgálat fókuszában azért az országos múzeumok állnak, mert a törvény szerint e szinten mindegyikük „átfogó, egy vagy több alaptudományra támaszkodó, szakterületén kiemelkedő jelentőségű, művelődéstörténeti, tudományos teljességre törekvő gyűjteményt gondoz; gyűjtőterülete – a Budapesti Történeti Múzeum kivételével – az egész országra kiterjed.” Tevékenységük mintaadó a többi múzeum számára.

Az interjúkra személyes találkozáson vagy telefonos megkeresés alapján került sor, ami kiegészült dokumentumelemzésekkel és a közelmúltban rendezett szakmai fórumok, szakmai előadások tapasztalataival.

Közösségi művelődés, közösségfejlesztés múzeumokban

Az 1997. évi CXL. törvény szerint a közösségi szintér a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában, vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett, erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő intézmény vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiségegyüttes, épület). A múzeum, mint kulturális intézmény – nemcsak jogi értelemben – válhat közösségi szintérré. Giczey Péter és Péterfi Ferenc közösségfejlesztők három feladatot emelnek ki a közösségi művelődés szinterei számára a társadalmi kohézió erősítése érdekében. Elsősorban a helyi közösségek erősítését, a civil társadalom fejlesztését, másodikként a partnerség és a párbeszéd erősítését, érdekegyeztetéseket

emelték ki, harmadik feladatként a társadalmi és közösségfejlesztő beavatkozások hatásának mérését, a kutatásokat jelölték meg (Giczey–Péterfi 2013). A múzeumi területet vizsgálva *a partnerség és a párbeszéd erősítése*, a sikeres közösségi és szakmai kapcsolatok alapfeltétele, hogy egyenrangú kapcsolatok legyenek az önkormányzatok, kormányzati szervek és múzeumok, a vállalkozók világa és a múzeumok között, és a partnerség ne csupán támogatói szempontok érvényesítését jelentse. Az érdekegyeztetést, az együttműködést, a nyertes-nyertes kapcsolatok kialakítását minden szintéren tanulnunk kell! A jó példák sorát bővíthetjük a múzeumpedagógusok és az iskolák, tanárok közötti kapcsolatrendszerrel, vagy vállalkozók szponzori, vagy pro bono tevékenységeivel. Az országos múzeumok – egy kivételével budapesti székhellyel rendelkeznek –, ezekben kevésbé domináns az önkormányzat szerepe, de a vidéki múzeumoknál meghatározó az önkormányzattal történő együttműködés. *A társadalmi és közösségfejlesztő beavatkozások hatásának mérése* megkezdődött, az elmúlt években megvalósult több múzeumi kutatás is a Múzeumok Mindenkinek program keretében, a Múzeumi Iránytű sorozat megjelenítésével. Jelen kutatás is azt célozza, hogy bemutassa, a baráti körök, az önkéntesség és az iskolai közösségi szolgálat szervezésével és programjaival hogyan válnak a társadalmi tőke és a közösségépítés katalizátorává az aktív múzeumok, ezért a továbbiakban azt részletezem, hogyan valósul meg *a helyi közösségek erősítése, a civil társadalom fejlesztése a múzeumi szintéren*.

Helyi közösségek erősítése, a civil társadalom fejlesztése a múzeumokban

A hazai múzeumok az elmúlt években jelentős lépéseket tettek a helyi közösségek erősítése, a civil társadalom fejlesztése érdekében.

Közösségi kezdeményezések támogatása

A felmérés igazolta, hogy valamennyi országos múzeumban működik a múzeumpedagógiai osztályok kapcsolatrendszere az iskolákkal, tanárokkal, és tábork, klubok, speciális közösségek szervezése folyik. Azokban a múzeumokban, ahol a vezetők, munkatársak tudatosan törekednek erre, jó példáit találhatjuk a múzeumi munkatársi közösségek, szakmai közösségek fejlesztésének, melyekbe bevonhatók gyűjtők, művészek. Képzésekkel, közös projektek megvalósításával hatékony a munka. A Skanzen például több szakmai fórumon is bemutatta „holdudvarát”, amibe beletartoznak a múzeumi munkatársi közösség belső és külső tagjai. Más társasági kört, más partneri együttműködést jelent a múzeumok mellett működő „Baráti Körök” közössége, mely egyszerre szakmai és egyszerre klubként működő közösségként az érdeklődők, gyűjtők, művészek, adományozók körét fogja össze és közönségszervező feladatokkal is segíti az intézményt. Sajátos kapcsolatrendszert jelent a múzeumoknak, hogy az adományozók, gyűjtők személyes történeteket, családi hagyományokat, kisközösségeket hoznak be az ado-

Fotó/Gönczö Viktor

mányokon keresztül. Ki kell emelni a helyi, térségi közösségek fejlesztésére, az identitás-erősítésre, hagyományőrzésre, honismeretre irányuló tevékenységet, mely sok múzeum tevékenységébe beletartozik.

Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózatok, szervezetek

A múzeumi szakma meglévő hagyományait érdemes erősíteni, a vonzó programok megvalósításával pedig új együttműködések jöhetnek létre. Ezek közül csupán néhány ernyőszervezetet emelek itt ki.

A kulturális örökség kedvelői számára létrejött Tájak – Korok – Múzeumok Egyesület mozgalomként 1977-ben indult 1700 bélyegzős helyszínnel, 1985-től egyesületté alakult át. Azóta 450 ezer bélyegzős füzetet adtak ki, ma 3500 aktív tagot számlál.

A legnagyobb taglétszámmal (több mint 500 fővel) rendelkező szakmai civil szervezet a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, amely az 1989/90-es megalakulása óta folyamatosan törekszik a „múzeumok társadalmi elismertségének megőrzésére és emelésére”, a múzeumügy kérdéseinek megvitatására. A Magyar Múzeumok online magazin kiadója.

Az ICOM, a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (International Council of Museums – ICOM) a legjelentősebb 1946 óta működő nemzetközi múzeumi civil szervezet, ami hivatalos kapcsolatban áll az UNESCO-val és konzultatív státusa van az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsában. A Párizsban székelő szervezet célja a múzeumok és a múzeumi szakma fejlesztése, a kulturális örökség megőrzése. 140 országban 17000 tagot számlál, a szervezet nemzeti, regionális és nemzetközi tevékenységéhez egyéni és intézményi keretben is lehet csatlakozni. Egyik legismertebb rendezvény a minden évben május 18-án megrendezett Múzeumi Világnap, amit hazánkban a Múzeumok Majálisa tett népszerűvé.

A NEMO – Network of European Museum Organisations – Európai Múzeumi Szervezetek Hálózata 1992-ben jött létre, jelenleg több mint 30 000 európai múzeumot képvisel az Európa Tanácsban.

Számos régóta és újonnan alakult szakmai szervezetet lehetne még sorolni (például Magyarországi Tájházak Szövetsége, Magyar Restaurátorok Szövetsége, Honismereti Szövetség, Magyar Régész Szövetség stb.). Fontos kiemelni a jogi személyiséggel nem rendelkező, de 2006-ban a Skanzenben alapított Múzeumi Oktatási és Képzési Központ (MOKK) által életre hívott múzeumpedagógusok koordinátori szakmai hálózatát. Ez a szakmai közösség a múzeumok és az oktatási intézmények kapcsolattartóiként a korszerű múzeumi szemlélet széles körű elterjesztését kezdeményezi, különböző európai uniós források felhasználásával a helyi, megyei, régiós múzeumi fejlesztések megvalósításának támogatását, a múzeumok és közoktatási intézmények között a széles körű és tartalmas együttműködések kibontakoztatását segíti elő.

Közművelődést, részvételt erősítő programok és kampányok

Fontos, hogy legyenek olyan alkalmak, amikor – Káldy Mária a Skanzen oktatási igazgatójának megfogalmazásában – a múzeum „másként mutatja meg önmagát”. Ilyen kezdeményezés a Múzeumok Majálisa, a Múzeumok Éjszakája, a Múzeumok Őszi Fesztiválja és egyéb nagyrendezvények, melyekhez helyi programok, új hagyományokat teremtő akciók kapcsolódhatnak. Ezek az igen népszerű, a média figyelmét is felkeltő rendezvények nagy létszámú közönséget hoztak be a múzeumokba.

Hagyományőrzés, helyi identitás, közösségek erősítése,

A térségi közösségek fejlesztése sok múzeumban az identitáserősítés, hagyományőrzés, honismeret programjai által valósul meg. Speciális közösségek, célcsoportok vonhatók be a közösségi művelődésbe, például a szolnoki Damjanich Múzeum kerékpáros és kiránduló programjai a sportoló látogatókat mozgatja meg, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum a közösségi kert létrehozásával, vagy a futóbérlet kialakításával olyan csoportokat kapcsolt be a programokba, akiket korábban kevésbé vonzott a skanzen. Sok múzeumban különböző klubok (például nyugdíjas, baba-mama, numizmatikusok, gyerektáborok, virtuális közösségek) is működnek az érdeklődési körnek, vagy az alulról jövő, helyi kezdeményezéseknek megfelelően.

Képzések, szabadegyetemek, konferenciák szervezése

A hagyományos andragógiai programok nemcsak az önfejlesztést, önművelést segítik, hanem a tanulócsoporthoz új csoportot, bevonható potenciális közösséget alkotnak. Az elmúlt évtizedekben – az egész életre kiterjedő tanulást segítő támogatásokkal – számtalan új kezdeményezés indult a múzeumokban (Káldy–Kárpáti–Szirmai 2010; Kurta 2012). Példaként említhető az OKJ-s bizonyítványt adó, a szakmai vagy kulturális szakemberképzésben akkreditált tanfolyamok köre, a népi mesterségek, néphagyományok felélevenítését és elsajátítását célzó tanfolyamok sokasága, de gyakoriak a művészettörténeti, ismeretterjesztő tanfolyamok is. A szakmai, muzeológiai, régészeti konferenciák mellett az elmúlt években minden évben megrendezésre kerültek a múzeumpedagógiai és múzeumandragógiai konferenciák és szakmai fórumok is.

Baráti körök, önkéntesség, közösségi szolgálat fejlesztése

Jelen empirikus kutatás bizonyította, hogy nagymértékben nőtt az országos múzeumok közösség-szervező munkája. A múzeumi baráti körökre és az önkéntességre az alábbiakban részletesen térek ki. A fiatalok múzeumi segítő szolgálatát a 20/2012. EMMI

rendelet által bevezetett iskolai közösségi szolgálat indította el. A jogszabály a középiskola feladatává tette, hogy a tanuló választása alapján 50 óra – anyagi ellenszolgáltatás nélküli – közösségi szolgálatot végezzenek állami, önkormányzati, civil-nonprofit vagy egyházi szervezetnél, esetenként saját intézményben. A múzeumok 2013-tól szervezték meg a fiatalok fogadását. Jellemzően múzeumpedagógiai programok, rendezvények, táboroztatások, vetélkedők, információs vagy adminisztrációs szolgáltatások keretében (1. táblázat). A Néprajzi Múzeum például kiállítás rendezésébe is bevonta a fiatalokat.²

Múzeumi baráti körök

Az angol klubéletnek, a társasági kapcsolatok kialakításának hagyományára már Széchenyi István is felfigyelt. A baráti körökhöz, klubokhoz való tartozás intézményes keretek közt azt is jelentette, hogy alkalom nyílhatott más társadalmi rangú emberekkel való találkozásra. A XIX. század végén a létrejövő múzeumok mellett öntevékeny civil egyesületek, társulatok jöttek létre, melyek segítették a múzeumi gyűjtemények gyarapítását is. Más kulturális célú társaságok, baráti körök is ekkortájt alakultak, például 1841, Természettudományos Társaság, Erdélyi Múzeumi Egylet 1859, Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület – EMKE 1885. Hazánkban – a kiegyezést követően – jöttek létre a megalakuló múzeumok mellett baráti egyletek. Itt meg kell jegyezni, hogy ez az európai törekvésekkel egy időben történik (például a párizsi Louvre mellett 1897-ben alakult meg a Société des Amis du Louvre).

A második világháborút követően, de inkább az 1950-es évek civil szervezeteket érintő betiltásait követően csak politikai jóváhagyásra jöhetnek létre kulturális és sportegyesületek. A múzeumi baráti körök korai kezdeményezésére jó példa a Nemzeti Galéria mellett létrejött kör. Anka Mária, a Nemzeti Galéria Baráti Köre tevékenységének összefoglalója szerint a Galéria Baráti Köre megalakulásának első lépései a szocialista kultúrpolitika idejére nyúlnak vissza, az 1960-as évekre. Ekkor formálódott egy szűkebb, a képzőművészet iránt érdeklődő és a kiállításokra visszajáró értelmiségi közönség, őket „múzeumbarátok”-nak kezdték nevezni. Hazánkban az 1976-ban megjelent közművelődési törvény indította el a magyarországi múzeumok közművelődési nyitását. Számos múzeumban közművelődési osztály jött létre. (Ez a világ múzeumaiban meginduló nyitással is egybevágott.) 1979-ben alakult meg a Magyar Nemzeti Galéria Baráti Köre a művelődési minisztérium engedélyével a múzeum égjsze alatt. Önálló egyesületté 2001-ben alakult át, jelenleg is így működik 300–350 tagot számlálva. „Az Alapszabályában meghatározott célja a Galéria tevékenységének társadalmi támogatása, a képzőművészeti műveltség terjesztése és a magyar művészet, különösen a kortárs művészek népszerűsítése volt.” (Anka 2012:4).

A megkérdezett országos múzeumok közül 9 múzeumnak van baráti köre, ebből 7 aktív. A Hadtörténeti Múzeum és Intézethez tartozó Fegyverbarátok Köre kéthetente szombaton szervez találkozót. Több múzeumi koordinátor jelezte, hogy nehéz a Baráti Körrel és az önkéntesekkel való kapcsolattartás, sok esetben összefonódik a két kör tag-

sága vagy a tevékenységi köre. A Budapesti Történeti Múzeumhoz kapcsolódó TKM kör körülbelül 200 tagot számlál, akik főleg nyugdíjasok. A múzeumnak a civil szervezetekkel, például a Szembenezés Alapítvánnyal vagy az Antropolis Egyesülettel, a Baptista Szereztetszolgálattal folytatott együttműködése új látogatókört generál, akiket a múzeum nem tudna nélkülük megszólítani. A múlt ismerete sok embert megszólít, a múzeum ehhez adja az intézményi kereteket és a tudást. A múzeum így a jelen felé reflektálhat.

A baráti körök tagjai között jelennek meg a múzeum pártolói, adományozói. Van olyan múzeum, ahol a rendezvényhelyszín egyszeri bérleti költsége is kedvezményesebb, ha a baráti kör tagja veszi igénybe. Valamennyi múzeum ingyenes múzeumbelépőt biztosít a tagjainak, és számukra külön rendezvényeket szervez. Jól működő baráti kör fogja össze a műkedvelőket az Iparművészeti Múzeumban. Itt például ingyen látogatható az összes tárlat, valamint a fiálék, a Nagytétényi Kastélymúzeum és a Ráth György Múzeum állandó kiállításai. Ötvenszázalékos kedvezményt biztosít utóbbiak időszaki kiállításainak megtekintésekor. Ingyenes részvételi lehetőség a Baráti Kör rendezvényein, ingyen használható a múzeum szakkönyvtára, meghívót kap a baráti kör tag a kiállítások megnyitói-ra, hírlevélben értesül az eseményekről, és találkozhat azonos szellemiségű emberekkel.

Az Egyesült Királyságban például szövetsége is van a baráti köröknek. The British Association of Friends of Museums honlapja – a hagyományoknak megfelelően – még ma is Gloucester hercegének pártoló ajánlásával kezdi a bemutatkozást. A Brit Múzeumi Baráti Körök Egyesülete független szervezatként 1973-ban jött létre a múzeumi önkéntesek és a kulturális örökséget támogatók köreiből. Napjainkban több, mint 200 000 főt képvisel a szakmai hálózat, ami a baráti körök szervezőinek ad helyet szakmai információcserékre és gyakorlati kérdések megvitatására.

A múzeumi baráti köröknek nemzetközi szervezete is van, a World Federation of Friends of Museums.

Múzeumi önkéntesség

A kutatásban a hazai jogszabályi fogalmat alkalmazva a 2005. évi, a közérdekű önkéntes tevékenységről szóló LXXXVIII. törvény szerint önkéntesség alatt „a társadalom tagjainak szolidaritásán alapuló, az állampolgárok öntevékenységet kifejező, a személyeknek és közösségeknek más vagy mások javára ellenszolgáltatás nélkül végzett” tevékenységét értettük. A jogszabály lehetővé tette, hogy a civil szervezeti hagyományok mellett már költségvetési intézmények is fogadjanak önkénteseket. Az intézményi önkéntesség során külön odafigyelést érdemel, hogy az önkéntesek ne ugyanazt a munkát végezzék, mint a fizetett munkatársak, hiszen az önkéntesnek frusztráló lehet, hogy ő ingyen dolgozik, míg más ugyanezért pénzt kap, a fizetett alkalmazottban pedig félelmet kelt, hogy elveszítheti a munkáját. Fontos kiemelni, hogy az EGSZB (2006) nyilatkozata kiemeli: „Nem az a cél, hogy az önkéntes tevékenység helyettesítse a fizetett munkát, sőt kifejezetten az a kívánatos, hogy a fizetett munkát ne lehessen önkéntes tevékenységgel helyettesíteni. Az önkéntes tevékenység különleges értéke az, hogy hozzájárul a közös-

ség formálásához. Az önkéntes tevékenység nem egyszerű társadalmi szolgáltatás és nem is azért van, hogy állami alapfeladatokat vállaljon át” (2006/C 325/13. 3.2.).

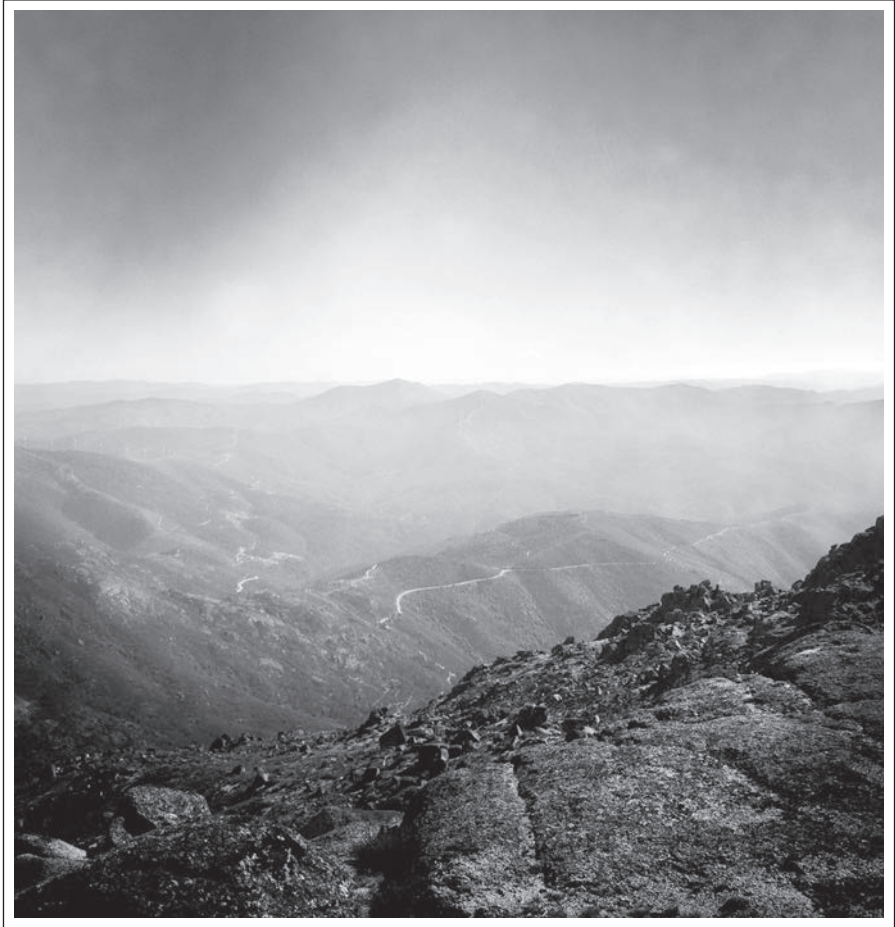
Az önkéntesség kezdete a magyar múzeumokban

Az önkéntesek és a középiskolás iskolai közösségi szolgáltatók fogadása egyszerre öröm a szervezetnek és egyszerre jelenti új feladatok megszervezésének nehézségét. A múzeumi közösségek fejlesztése, új célcsoportok bevonása (például idősek, tinédzser-ek, egyetemisták) és közösségi aktivizálása a társadalmi szolidaritást, a művelődést, a kulturálódást egyaránt erősíti. A vizsgált múzeumok egymástól eltérő gyakorlatokat folytatnak az önkéntesek bevonása esetén, attól függően, hogy milyen céllal, milyen feladatokkal, milyen anyagi és emberi erőforrással rendelkeznek. A kapacitás mellett az is meghatározó, hogy baráti körök, civil szervezeti segítség van-e a múzeum mellett.

Civil szervezetek körében az önkéntesek aktivitása a civil társadalom létrejöttétől kezdődően jelen van, hiszen az alulról szerveződő civilek jellemzően önkéntes munkával hoztak létre egyesületeket, alapítványokat. A KSH többévi adatai alapján a klasszikus civil szervezetek nagy többségének nincs is alkalmazottja, vagy csupán egy-egy adminisztrátora van. Az intézményekben megjelenő önkéntesség hazánkban a 2005. évi közérdekű önkéntes tevékenységről szóló törvényhez is köthető. Közművelődési területen a művelődési házak szárnyai alatt működő klubtevékenységek, szakköri foglalkozások, az alkotó művészek öntevékeny csoportjainak kezdeményezései, vagy a kultúrházakhoz, közösségi házak civil programjaihoz kapcsolódó önkéntesség évtizedek óta működik hazánkban is, de közvetlen, szerződéses alapon is legalizálható tevékenységet a törvény tett lehetővé. Közművelődési intézményeknél a közösségi művelődés „természetes velejárója” volt az önkéntesség, de múzeumi területen nem igazán beszélhetünk ilyen hagyományról.

Külföldön, különösen az angolszász országokban viszont jelentős hagyományokkal rendelkeznek a múzeumok, ennek népszerűségét az ezredfordulón magam is megtapasztaltam, amikor a Londoni Egyetem Arts Management kurzusára járva a londoni Royal Academy of Arts „Monet in the 20th Century” kiállítás marketingjét és a National Gallery programjait testközelből szemlélhettem. A nyugati múzeumok több évtizedes önkéntes tevékenységre támaszkodnak, a demokrácia terén pedig többszáz éves múltra tekinthetnek vissza. Az UNESCO által 1977-ben megjelentetett Museums and Friends kiadványa már több önkénteseknek célzott programot bemutatott. Az angol jótékonyági hagyományokat jól szemlélteti, hogy a 2012-es londoni olimpiát nem lehetett volna megrendezni önkéntesek nélkül, hiszen mintegy 70 ezer (!) önkéntes segítette a sportjátékok megvalósulását.

A hazai múzeumi önkéntesség 2006 után, egy-egy országos múzeum nagyszabású programjának elindítását követően jelent meg Magyarországon számottevő mértékben, amikor az állami támogatások folyamatos csökkenése és a kulturális célú civil aktivitás növekvő igénye egymásra talált.

Fotó/Gönczö Viktor

A kulturális intézményben végzett önkéntes tevékenységnek, a múzeumi önkéntességnek presztízse van. A múzeumi önkéntesség előnye, hogy szép környezetben, egyedi tárgyak között és hasonló érdeklődésű emberekkel karöltve végezhető az önkéntes munka.

Magyarországon elsők között a Szépművészeti Múzeumban 2006 szeptemberében indították el az Önkéntes Programot – külföldi múzeumi példák alapján. Itt külföldi diplomatafeleségek szervező ereje is ösztönzően hatott a programra. A fő cél elsősorban az információs pult kialakítása volt, de az évek során a múzeum számos területét meghódította az önkéntesség. Csordás Izabella kitartó munkájának is köszönhetően több gyűjtemény számára mintaértékű program lett ez napjainkra (Csordás 2012). Az első toborzáskor a Szépművészeti Múzeumba 145 fő jelentkezett, ebből a kiválasztást követően hatvanan kezdtek el az önkéntes segítséget a múzeumban. 2010-ben a szegedi Móra Ferenc Múzeum, majd a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum is indított önkéntes programot. 2011 januárja és márciusa között a Kórházi Önkéntes Segítő Szolgálat Alapítvány és a Szépművészeti Múzeum közösen egy nyolcnapos múzeumi önkénteskoordinátor-képzést szerveztek, melyet 10 szervezet 12 képviselője végzett el. 2011. az Önkéntesség Európai Éve lett, ami szintén serkentette a múzeumokat a nyitásra, különösen, hogy az erőforrások egyre szűkösebbek lettek, a látogatóbarát szemlélet viszont egyre több új szolgáltatást, új feladatot és új támogatásokat hozott a múzeumok életébe. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Szépművészeti Múzeum önkéntes programjai élen jártak, és sikeres tapasztalataik átadásával, önkéntesmenedzsmentre felkészítő képzésekkel több múzeumnak lendületet adtak az önkéntesek fogadásához. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum módszertani igazgatósága, a Múzeumi Oktatási és Képzési Központ (MOKK) irányítása alatt álló országos múzeumi koordinátori hálózat az elsők között volt hazánkban, ami szorgalmazta és elősegítette a múzeumi önkéntes munka elterjesztését konferenciák, szakmai fórumok és képzések megszervezésével. A MOKK múzeumpedagógiai innovációit jelentős mértékben az uniós programok (TÁMOP) tették lehetővé.³

Káldy Mária, a MOKK igazgatója beszámolója szerint a Skanzenben az önkéntesség a nyolcvanas évek elejéig nyúlik vissza, csak akkor még nem beszélhettünk mai értelemben vett önkéntességről. Egy program során a múzeumi munkatársakkal felelevenítették a kenyérsütés hagyományát. Hívtak péket, aki megsütötte a kenyeret, de a szétosztást már a múzeumi dolgozók végezték. Nagy érdeklődés kísérte a programot, népes csoport volt jelen. Kenyérosztás közben volt egy fiatal nő, aki a többieknél nagyobb darabot szeretett volna kapni a sütésből. A múzeumi szakember ezen meghökkent, és azt mondta, ahhoz, hogy nagyobb darabot kapjon valaki, ahhoz segíteni is kellene. A nő erre rábólintott, és ígéretéhez híven szeptemberben a következő kenyérsütésre eljött – 30 fiatalasszony kíséretében. A piknikosárral érkező asszonyok bemutatkoztak a Szent István Bazilika kórusaként, és jelezték, hogy jöttek segíteni. Ezt követően váltak önkéntes segítőké a kemence befűtésénél, a sütésnél, a kenyérosztásnál. Bereczki Ibolya igazgatóhelyettes asszony felidézte, hogy a Skanzenben kialakult önkéntességet a szükségszerűség is útjára indította, amikor 2010-ben egy nagy vihar után megáradt a szabadtéri múzeumot átívelő Sztaravoda patak és kimosta a múzeumi vasúti síneket. A katasztrófáról

tudósított a sajtó is, amelynek hatására nagyszámú lakossági felajánlás érkezett. Egy közelgő kiállításmegnyitó és az óriási kár a kétkezi munkafelajánlások elfogadását tette szükségessé és egy önkéntes program elindítását keltette életre.⁴

A mai értelemben vett önkéntesség inspirációját 2010-ben egy, a szegedi Móra Ferenc Múzeumban Csizmaziáné Lipták Mária és Szatmári Csilla koordinátorok nevéhez fűződő, helyi nyugdíjasok és egyetemisták bevonásával, civil szervezetek együttműködésével kialakított program adta. A program tanulságaival és eredményeivel a Skanzen Múzeumi Oktatási és Képzési Központja a megyei múzeumi hálózat koordinátorainak sikeres műhelymunkát szervezett (erre később több interjúalany is hivatkozott).

Több intézményben jelezték, hogy spontán önkéntesség, mindig is volt, nyugdíjas kollégák, vagy a baráti körök tagjai sokat segítettek a múzeumokban.

A MOKK által szervezett első szegedi képzést követte Makó, majd Veszprém és Vas megye több múzeuma. Az önkéntesek képzései mellett számos olyan szakmai fórum megszervezésére is sor került, ahol az önkénteseket fogadó múzeumi munkatársak tapasztalatcseréje volt napirenden.

Ez segítette 2013-ban a Szabadtéri Néprajzi Múzeum „*Önként és dalolva – önkéntes munka a közgyűjteményekben*” című konferenciája megszervezését, de az évente megrendezett Országos Múzeumpedagógiai Konferenciák és az Országos Múzeumandragógiai Konferenciák is napirendre tűzték az önkéntesség témáját. Ebben az évben például már külföldi önkéntesek fogadására is nyitott volt a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az AISEC Magyarország közvetítésével jövő önkéntesek angol nyelvű cikkeket írtak, készítettek egy angol nyelvű facebook profilt a Múzeumi Oktatási és Képzési Központ számára, segítettek piackutatásban, rendezvényszervezésben.

Múzeumi önkéntes tevékenységek

A múzeumi önkéntesek időadományukkal és ötleteikkel járulnak hozzá a múzeum munkájához. A felmérés alapján megfogalmazható, hogy olyan feladatot kell kitűzni, ami érdekes és vonzó az önkéntes számára.

Jellemző tevékenységek (a gyakoriság sorrendjében):

- információs pult, látogatók eligazítása;
- tárlatvezetés magyar és idegen nyelven, audioguide idegen nyelvű fordítása;
- múzeumi rendezvények szervezése és lebonyolítása (különösen nagyrendezvényeken: Múzeumok Éjszakája, Múzeumok Őszi Fesztiválja);
- múzeumpedagógiai feladatok, kézműves foglalkozások;
- adminisztrációs, adatrögzítési feladatok, digitalizálás, műtárgyak nyilvántartási feladatai;
- könyvtári szolgáltatások (katalogizálás), adattár nyomtatott dokumentum-gyűjteményének rendszerezése;
- piackutatás, kérdőívezés;
- kézbe vehető tárgyak program melletti segítség;
- informatikai segítség (weboldal szerkesztése, hírmondó szerkesztése);

- Baráti Kör tagjainak regisztrálása;
- szakmai segítség (megfelelő végzettséggel: restaurátori vagy könyvtáros feladatok);
- teremőri feladatok;
- kerti munkák.

Egy-egy speciális felajánlás is előfordult. Például egy fiatalember kifejezetten a Skanzenben működő múzeumi vasúton vállalt önkéntes munkát. A PIM-be pedig több könyvtáros végzettségű nyugdíjas segítő érkezett, akik szakmai feladatokban vesznek részt a múzeum könyvtárában.

A teremőri feladatokról megoszlott a koordinátorok véleménye, mert sokaknak magányos és unalmas feladatnak tűnik és felveti azt a kérdést, hogy ez egy múzeum kötelező feladatellátására irányul-e. Ugyanakkor van olyan múzeum, ahol a nyugdíjas teremőrök közül sokan – akiknek a munkájuk a költségvetési források csökkenésével megszűnt – az intézmény iránti elkötelezettségből önkéntesként is folytatják tovább korábbi munkájukat.

Múzeumi önkéntesek menedzsmentje

A felmérésben részt vett múzeumokban különböző létszámú önkéntes végez feladatokat. Előfordul, hogy 100–150 önkéntes is megfordul, de van olyan országos múzeum, ahol egy sincs (lásd táblázat). Ahol több mint száz önkéntes jelen van (például Szépművészeti Múzeum), ott külön munkakör jött létre az önkéntesek koordinátori feladataira. Van olyan múzeum viszont, ahol kifejezetten azért nem tudnak önkéntest fogadni, mert nincs olyan munkatárs, akinek a munkaidejébe, munkakörébe ez beleférne. Ténylegesen stratégiai kérdés, hogy jöjjenek-e önkéntesek és mekkora létszámban, van-e megfelelő feladat számukra, és a munkaszervezésük mekkora kapacitást köt le.

a) Múzeumi szervezeti irányelvek

Az önkéntesekre vonatkozó irányelvek, vagy az önkéntes stratégia, vagy „önkéntes kézikönyv” a múzeum által kidolgozott és elfogadott írásos dokumentum, ami arra vonatkozik, hogy az önkéntes milyen formában, feltételekkel és elvárásokkal tevékenykedhet az intézményben.

Ha egy múzeum bevon önkénteseket a működésbe, első lépésben azt szokták tisztázni, hogy milyen feladatokban és hol kapnak szerepet a segítők. Ennek kialakításában jellemzően azok a munkatársak (és önkéntesek) vesznek részt, akik közvetlenül az önkéntesekkel fognak együttműködni, de az önkéntes koordinátor mindig nagy részt vállal ebben. Itt kerül rögzítésre, hogy miben más az önkéntesek tevékenysége, joga és kötelezettsége, mint az alkalmazottaké. A toborzás, kiválasztás mikéntje, az önkéntesek felkészítése, képzése, az önkénteseket érintő költségek, a munkakörülmények biztosítása, a kapcsolattartás, motiváció, elismerés, panaszkezelés, kilépés, adatkezelés kérdéskörei. Mindezek alapján jöhet létre az önkéntes szerződés. Néhány múzeum, például a Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Mezőgazdasági Múzeum, Néprajzi Múzeum

és a Skanzen a honlapján vagy szabályzatban rögzíti a szervezeti irányelveket, így az önkéntes, aki jelentkezik, ismerheti azokat. De a megkérdezettek többsége nem rendelkezik megfogalmazott irányelvekkel.

1. táblázat. Közösségi létszámadatok az országos múzeumokban

Múzeum	Önkéntesség	Iskolai közösségi szolgáltatók	Baráti Kör	Egyéb civil együttműködések, közösségek példái
Budapesti Történelmi Múzeum	1-2 fő, nem jellemző	5–10 fő, inkább gyakornokok	TKM nyugdíjasai (kb. 200 fő)	Baptista Szeretetszolgálat, Anthropolis Egyesület, Szembenézés Alapítvány
Hadtörténelmi Múzeum	nem jellemző	nincs	Fegyverbarátok Köre	Magyar Katonai Logisztikai Egyesület, masodikvh.hu civil portál
Iparművészeti Múzeum	10–12 fő	40–50 fő	van, működik (kb. 200 fő)	Iparművészeti Múzeumot Támogató Alapítvány
Magyar Mezőgazdasági Múzeum	15–25 fő	150–180 fő	van, nem aktív	Liget Természet- és Környezetvédelmi Oktató Központ
Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum	zára tart	zára tart	zára tart	zára tart
Magyar Nemzeti Galéria és Szépművészeti Múzeum	100–150 fő	30 fő	aktív Galéria Baráti Kör (300–350 fő)	Magyar–Egyiptomi Baráti Társaság, El Kazovszkij Alapítvány
Magyar Nemzeti Múzeum	160 fő	70 fő	nincs	Pulszky Társaság, Magyar Régészeti és Művészettörténelmi Társulat, ICOMOS, UNESCO
Magyar Természettudományi Múzeum	kb. 10 fő	40–50 fő	nem aktív	MTKM
Néprajzi Múzeum	19 fő	30–40 fő	aktív	Magyar Néprajzi Társaság
Petőfi Irodalmi Múzeum	16 fő	60–60 fő	nem aktív	Könyv és Tea (Klub), József Attila Társaság, Móricz Zsigmond Társaság, Ferenczi Sándor Egyesület, Magyar PEN Club
Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár	kb. 20 fő	nincs	nincs	Magyar Orvostörténelmi Társaság, Magyar Gyógyszerésztörténelmi Társaság, MTA Élettudománytörténelmi Munkabizottsága
Szabadtéri Néprajzi Múzeum	100–150 fő	50–60 fő	aktív	tájégségek, szakmai közösségek, múzeumi koordinátorok, közösségi kert, futók

Forrás: Saját szerkesztés.

Az önkéntessel célszerű szerződést kötni. Ennek kereteit a közérdekű önkéntes tevékenységről szóló 2005. évi LXXXVIII. törvény tartalmazza. A kutatásba bevont valamennyi múzeum, ahol egyéni önkéntesek segítenek, szerződést köt az önkéntessel és abban rögzítik a keretfeltételeket. Van viszont egy másik típusú „szerződéses viszony” is, ez pedig a baráti körű tagság, vagy civil szervezeten keresztül önkéntesek bevonása a múzeumi feladatokba (például a Közlekedési Múzeum fiiláléjában, az Elektrotechnikai Múzeumban az Elektrotechnikusok Egyesülete tagjai tartják a rendhagyó fizika órákat önkéntesen). Ritkábban előfordul, hogy nyugdíjas kollégák önkéntes munkában folytatják a múzeumi aktivitásukat (például Természettudományi Múzeum). A múzeum nemcsak munkaórákkal gazdagodik, hanem az önkéntesek ötleteivel, lelkesedésével, külső szemmel hozott új megoldásokkal gyarapodik, és értékkeremtő közösség jön létre.

b) Önkéntes toborzása, motivációja, kiválasztása

Klasszikus értelemben vett toborzás nem jellemző a múzeumokra, inkább az, hogy egy-egy kezdeti akcióval indították az önkéntes programot, majd ezt követően önjáró folyamatként, egymást hívják az önkéntesek (például PIM, Néprajzi Múzeum). Esetleg egy-egy program behívásánál van toborzás. Ahol vannak, ott utánpótlást jelentenek az egyetemista gyakornokok és az iskolai közösségi szolgálatos fiatalok is. Jellemző a honlapos hirdetés például a Nemzeti, Iparművészeti, Szépművészeti Múzeumban és a Skanzenben, de több múzeum fontosnak tartja a „hagyományos” szórólaponozást is.

Ötletes megoldásokkal lehet találkozni, például a Skanzen az alapadatokon kívül (név, születési) becenevet is kér, végzettséget, nyelvtudást, hobbit. Megjelenik a humor is a jelentkezési lapon „hadra fogható napok”-at kell megadni, és azt, hogy mit csinálna az önkéntes szívesen és mi az, amit „semmiképpen nem” csinálna.

Meghatározó a szervezeti célok és az önkéntesek motivációjának megfeleltetése. Mindenki megemlítette, hogy a múzeumi önkéntesek motiváltan érkeznek, maguk döntenek arról, hogy időadományukat az adott múzeumnak ajánlják fel. A múzeumi munkatársak külön toborzást sem igazán végeznek. Az önkéntes koordinátorok elmondása szerint leginkább az érdeklődés, a kultúra és művészetek iránti vonzódás jellemző. Fiatalabbaknál a karrierlehetőség, gyakorlatszerzés, különösen bölcsész egyetemisták esetében, idősebbeknél a szép környezetben megvalósuló hasznos időtöltés és az önbecsülés a meghatározó, amihez a mintát az ismerősök, barátok adják. Ezek a motivációk találkoznak az intézmények szükségleteivel, szolgáltatásfejlesztő, minőségfejlesztő és látogatóbarát céljaival. Jellemzően már az iránykijelöléskor jól körülírt feladatra érkeznek önkéntesek. A Szépművészeti Múzeumban például az lehet önkéntes, aki a feladatterülettől függően egyszeri vagy folyamatos képzésben vesz részt, munkaterülettől függetlenül havonta minimum 8 órát áldoz szabadidejéből a közgyűjteményre. A legtöbb múzeum nem tesz kikötést az ott töltött időre, mert sajátos szervezési körülményeket kell megoldani, például a tárlatvezetésnél, egy ritka idegen nyelvnél nem lehet előre tervezni.

Több múzeumban előfordult, hogy az első programindításkor jelentett számottevő feladatot a kiválasztás. Egy múzeumi kolléga korábban elmesélte, hogy kényelmetlenül érezte magát, amikor sok önkéntes jelentkezőt helyhiány miatt nem lehetett felvenni,

egyébként olyan feladatra, amiért nem is jár fizetség. Az első nagy toborzást követően viszont többen arról számoltak be, hogy „beállt” a létszám, így az újonnan érkezőkre elegendő idő jut, le lehet ülni megbeszélni, mennyi időt tud a múzeumban tölteni, milyen feltételek mellett.

Az önkéntesek sokszor szakirányú egyetemista fiatalok. A Néprajzi Múzeumban a honlapon található felhívás, melyre többnyire néprajz szakos hallgatók érdeklődnek. Az interjúknál általában az a munkatárs van jelen, aki a mentor lesz. Féléves szerződést kötnek, utána beszélgetés és felülbírálat következik. Előfordul, hogy adott projektekbe célzott toborzások is szoktak lenni. A Petőfi Irodalmi Múzeumban személyre szabott feladatot kaphatnak az önkéntesek, megegyezés szerinti időbeosztásban eljárva. 2011-ben volt interjúztatás, mert körülbelül száz önéletrajz érkezett a felhívásra, ma már folyamatosan érkeznek érdeklődők, nem jelent problémát az elbeszélgetés. Főleg magyar nyelv és irodalom szakosok jelentkeznek, annyira motiváltak, hogy nem kell külön program motiválásra, azt végezhetik, amit szeretnek. Az adott munka értékelését az a kolléga végzi, aki mentorálja a tevékenységet.

c) Az önkéntes bevezetése a múzeumba, képzés, felkészítés, koordinálás

Miképpen az új munkatársat, az önkéntest is meg kell ismertetni a múzeumi dolgozókkal, be kell járni a múzeumot, ismernie kell a helyi adottságokat. Legfontosabb, hogy tudja az önkéntes, hová forduljon probléma esetén. Azokban a múzeumokban, ahol nagy létszám van, már lehetetlen minden munkatársnak bemutatni az önkéntest. A Szépművészetiben önkéntes mentorok segítenek. A Néprajzi Múzeumban kisebb létszám esetén a mentor, vagy az a kolléga, akinek besegít az önkéntes, mutatja be a többi munkatársnak az önkéntest.

Ténylegesen minden önkéntes programot megelőzően *felkészítő képzést* kellene tartani a múzeum tevékenységéről a felelős munkatársak bemutatásával. Sajnos, kapacitáshiány miatt, nem minden múzeum tart képzést, de valamiféle felkészítés mindig van az önkéntesek fogadásakor.

A koordinátorok beszámolóí alapján tárlatvezetési feladatok ellátásakor minden intézmény tart képzést, próbavezetést és csak ezt követően végezhet önállóan tárlatvezetői feladatokat az önkéntes. Jellemzően az információs feladatokat ellátó segítők is kapnak felkészítést, hiszen ismerniük kell a múzeumot. Egy koordinátor jelezte, hogy például egy kézműves programon nem feltétlen szükséges a képzés, de a programot megelőző egyeztetésekre mindig sor kerül, esetenként közvetlenül a kézműves vagy fesztiválos programot megelőzően.

Az önkéntesek munkáját segítő főállású munkatársak kísérik. Angol tanulmányok szerint minimum 4 hónap felkészítés/próbaidő szükséges annak, aki új munkába kezd. A megkérdezett múzeumok esetében csupán 2 intézményben volt „önkéntes koordinátor” munkakörű szakember, a többi esetben a múzeumpedagógus munkatársak munkaköréhez illesztették az önkéntesek koordinálását. A két intézményben viszont 100 fő feletti létszámot mozgattak a koordinátorok. Általában a koordinátorok mellett egy mentor is van az önkéntes mellett, azon az osztályon dolgozó munkatárs, ahol közvetle-

nül segít az önkéntes (könyvtár, adattár, múzeumpedagógia stb.). Az interjúk során felmerült, hogy fontos lenne egyeztetni szakmai körökben, például, hogy egy adott munkára hány önkéntest lehet szervezni, vagy ha valaki nem tud eljönni, akkor mi a teendő.

d) Motiválás, megtartás

A múzeumokba érkező önkéntesek motiváltak, de megtartani csak akkor lehet őket, ha vonzó és kihívást jelentő feladatokat tud az intézmény felajánlani, és a tevékenység kibontakozására lehetőség nyílik. A múzeum nagy presztízzsel rendelkező kulturális intézmény, ahol vonzó, ha lehetőség nyílik belesni a kulisszák mögé, hiszen nem akárcsak férhet hozzá testközelből kulturális kincseinkhez. A múzeumi önkéntesség előnye, hogy szép környezetben, egyedi tárgyak között és hasonló érdeklődésű emberekkel körbevéve lehet önkéntes munkát végezni. Az sem utolsó szempont – ami sok önkéntest motivál az új típusú önkéntesség során –, hogy pálya elején jól mutat az önéletrajzban egy nagy múltú kulturális intézményben szerzett tapasztalat – különösen, ha ezen a területen szeretne valaki elhelyezkedni.

A felmérés megerősítette, hogy nem szabad ingyenes munkaerőként tekinteni az önkéntesre, meg kell becsülni, ha valaki időadománnyal támogatja a múzeumot.

Az ösztönzésre többféle módszert alkalmaznak az intézmények, de fejlesztést igényel a terület. Mindenütt, ahol önkéntest fogadtak az ingyenes múzeumi belépő „járt” az önkéntesnek. Több intézmény kedvezményes családi belépőt vagy az időszakos kiállításra +1 fő számára is belépést biztosít. Több múzeumi koordinátor tett említést önkéntes-találkozó, rendezvény szervezéséről, mert igénylik a közösségi alkalmakat az önkéntesek.

A PIM-ben például választhatnak a kedvezmények közül. Sokan kedvelik, hogy kedvezményesen vásárolhatnak a múzeumi boltban, de választhatják azt is, hogy a Károlyi Étteremben kedvezményes ebédre vagy havi két múzeumi tiszteletjegyre tartanak inkább igényt tevékenységük köszönetének jeléül. A Néprajzi Múzeumban Önkéntes Kézikönyvben foglalják össze a legfőbb tudnivalókat. Két próbaalkalom után múzeumi belépőkártyát kapnak az önkéntesek, névvel, kítűzővel. Jutalmazásként a belépés +1 fővel ingyenes a kiállításokra. Ingyenes a beiratkozás a könyvtárba, ami egyébként csak néprajzos vagy antropológus végzeteknek vagy szakos hallgatóknak ingyenes. Az első félév után könyvjutalmat kapnak az önkéntesek és a legjobbak (akik sok időadományt adtak, vagy kiválóan teljesítettek), meghívást kapnak a múzeum rangos szakmai fogadására.

e) Számonkérés, értékelés, kilépés

Az interjúk során felmerült a számonkérés nehézsége is. Általában mindenki az elégedettségéről beszélt, de előkerült, hogy egy-egy esetet nehéz kezelni, például, ha valaki rendszeresen késik a programokról. Érdemes lenne tehát már az elején tisztázni (akár önkéntes szerződésben is rögzíteni) az ellenőrzés mikéntjét, rendszerességét, az esetleges teljesítményértékelés formáit. Az egyik múzeumi koordinátor jelezte, hogy ha valaki nem válik be, nem hívja be következő alkalommal az adott feladatra, de sokszor nincs lehetőség a tisztázásra. Előfordul az is, hogy az elvárások változnak. A Néprajzi és a Szépművészeti Múzeumban is félévente értékelést tartanak, egyeztetett beszélgetést az

Fotó/Gönczö Viktor

önkéntes és a koordinátor között. Ekkor újra lehet gondolni és osztani a feladatokat. Ahol nincs kidolgozott önkéntesmenedzsment-program, nem igazán tisztázott, hogy mi történik akkor, ha nem felel meg egy önkéntes a feladatoknak. Ezekben az intézményekben sokszor magukra maradnak a koordinátorok. Szükség lenne olyan szakmai fórumokra, ahol a felmerülő kérdéseket meg lehetne beszélni.

Az önkéntesek munkából való tényleges „kilépéséről” senki sem tett említést a bevont interjúalanyok közül, inkább elmaradást említettek. Korábban egy (jelen felmérésben nem szereplő) vidéki múzeumban előfordult, hogy a múzeum „hozzászokott” az önkéntesekhez, és nem ismerte fel, hogy el kell ismerni, meg kell köszönni a tevékenységet, így tömegesen hagyták abba a múzeumi segítséget. Mint ahogy „sétálócédulával” járja körbe munkahelyét, aki távozik, hasonlóan kell eljárni, amikor az önkéntes már befejezi a tevékenységét. Az eszközök, belépők, kölcsönzött könyvek stb. visszajuttatásával, a későbbi együttműködés reményével, az igazolások kiadásával lehet lezárni a folyamatot.

f) Az önkéntesség megbecsülése, elismerése

Minden múzeumi koordinátor kiemelte, hogy nagyon sokat köszönhetnek az önkénteseknek.

A Mezőgazdasági Múzeumban nem jöhetett volna létre nélkülük (és az iskolai közösségi szolgálatosok nélkül) a Hermann Ottó Tanösvény programja. A Szépművészeti Múzeumban az egész információs pult, sok helyen a tárlatvezetések (különösen ritka idegen nyelvűek), máshol a rendhagyó tanórák önkéntesek bevonásával valósulnak meg.

A megbecsülés jeléül önkénteseknek nyújtott karácsonyi vacsoráról adtak számat az interjúalanyok, bár azt is jelezte egy kolléga, hogy a vendéglátásra a pénzszűke miatt egyre kevesebbszer kerül sor. Ugyanakkor az önkéntes koordinátorok rámutattak, hogy ezen nem lenne szabad spórolni, mert az önkéntesek munkájukkal nagymértékben támogatják a múzeumot. Van olyan intézmény, ahol elismerésképpen egyes „VIP rendezvényekre” meghívnak kiemelkedően tejesítő önkénteseket, szóban és levélben is sor kerül köszönetre. De az is kiderült, lehetne még fejleszteni az elismerés technikáit.

Az önkéntesek motivációjáról szóló kutatások bizonyították, hogy az önkéntesek motivációja szempontjából nagy szerepe van a példamutatásnak (Bartal–Kmetty 2009). A felnőtt szocializáció esetében a mintaadás, a jó példa és annak elismerése meghatározó a társadalmi szolidaritás érdekében. A mérés és a népszerűsítés mellett fontos feladat az adományozók, az önkéntesek elismerése. Ezek kifejezhetők díjakban (például Év Önkéntese), de munkaerő-piaci előnyben vagy egyetemi kreditpontokban is. A dicséret és jutalmazás mellett sajátos eszközök kifejlesztésére is sor került.

Az önkéntes munka elismerése alapvető a tevékenység terjesztése, a cselekvések ösztönzése érdekében. Az önkéntesség elismerésére az Önkéntes Központ Alapítvány munkatársai egy nemzetközi projekt keretein belül olyan „kompetencia portfóliót” dolgoztak ki, amellyel felmérhetők az önkéntesség során megszerzett, a munkaerőpiac számára is fontos képességek, kompetenciák. Ezek láthatóvá tétele segíthetne az önkéntes tapasztalatokkal rendelkezőknek a munkakeresésben. Az Önkéntes Portfólió 3 részből áll. A füzetszerű *Önkéntesként szerzett képességek felmérése – Kompetenciák feltárása*, a

kiskönyvszerű *Önkéntes útlevel – Önkéntesként végzett tevékenységek gyűjteménye*, különálló igazolás, a *Betétlap önéletrajzhoz – Önkéntesként szerzett kompetenciáim prezentálása a munkáltatónak*. Az Önkéntesség Európai Éve idején ezt a portfóliót az ÖKA a Képesítési Keretrendszer követelményeinek megfelelően, és a kulcskompetenciák láthatóvá tételével megújította.⁵ A portfólió célja, hogy az önkéntesek a munkaerőpiacon elismertessék, érvényesíteni tudják tapasztalataikat, célja az elvégzett önkéntes tevékenységek összesítése, leírása, igazolása. A portfólió lehetőség az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák elismertetésére, a nem-formális tanulás bemutatására.⁶

Az önkéntesek koordinációjának elismerésére és a minőségi sztenderdek felállítására nemzetközi projekt jött létre. Az Önkéntes Központ Alapítvány az Erasmus+ programban a *Wake Up Call: Volunteer Manager Role* projektben Romániával, Szlovákiával, Horvátországgal és Lettországgal közösen dolgozott. A projekt célja, hogy kialakítsa az „önkéntes menedzser” foglalkozás/szakma profilját, az önkéntesmenedzsment minőségi szabványait, képzési programot alkot az önkéntes menedzserek részére és önkéntes menedzsment elismerő, kompetenciákat felmérő „validációs” eszközt fejleszt ki.

Összefoglalás

Jelen empirikus kutatás alátámasztotta, hogy az elmúlt években a múzeumok a közösségi művelődés, a közösségépítés területén jelentős eredményeket értek el, ami hozzájárult az emberek közötti kohézió, a társadalmi tőke erősítéséhez. A múzeumok kényszerű alkalmazkodása a változó környezethez kreatív, vonzó, interaktív kulturális intézménnyé alakítja át a közkinccsek őrzőit. A látogatóbarát szemlélet, az új feladatok több ember munkáját igénylik, ez indokolja, hogy a múzeumi önkéntességben és az iskolai közösségi szolgálatban részt vevők száma nagymértékben nőtt az elmúlt években. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az ehhez tartozó menedzsment nem fejlődött olyan ütemben, ahogy az önkéntesek száma ezt megkövetelné. A munkatársak esetenként több száz segítőt koordinálnak, a kifáradás, a kiegészítés megelőzése és a programok fenntartása érdekében a feladatok tervezett át- és újragondolása indokolt lenne. A minőségi szolgáltatások nyújtása, a kapacitáskihasználás és az önkéntesek megtartása stratégiai menedzsmentet igényelne, új programok fejlesztését teszi szükségessé.

A XXI. századi múzeumokban kialakult látogatóbarát trendek, az ebből eredően megnövekedett szolgáltatások, közművelődési, múzeumpedagógiai feladatok és a jogszabályi változások együtthatása következtében elindultak a magyar múzeumok önkéntes programjai. A látogatókat potenciális közösségként is fogadó múzeumok nyitottsága egyre népszerűbbé tette a közgyűjtemények programjait az önkéntesek és az iskolai közösségi szolgálatos fiatalok előtt.

A világ múzeumaival versengő, egyedi, többszázézes látogatót vonzó hazai művészeti attrakciók és múzeumi közösségi fesztiválok tovább növelik az intézmények presztízsét, ezáltal vonzó célpontjaivá válnak vállalkozó önkéntesek és középiskolás fiatalok szá-

mára, a művelődést kedvelő múzeumi baráti körök tagjait pedig még jobban megerősítik elkötelezettségükben. Az uniós támogatások TÁMOP programjai jelentős mértékben hozzájárultak a fejlesztésekhez. Az országos múzeumok jellegüknél fogva élen járnak a hazai innovációkban, bár ez közel sem jelenti azt, hogy a helyi múzeumok hasonló infrastrukturális háttérrel és közösségi aktivitással rendelkeznek.

A múzeumok látogatóbarát nyitása és a közönség közösséggé alakító szemlélete érződik a nagyrendezvények, fesztiválok (például Múzeumok Majálisa, Múzeumok Éjszakája, Őszi Fesztivál) résztvevőszámában, a múzeumpedagógiai, andragógiai és közösségi programok bővülésében, a nívódják és elismerések következtében kialakuló egészséges versenyből eredő minőségi változásában, és abban, hogy egyre több önkéntes és iskolai közösségi szolgálatos fiatal segíti a szervezést és lebonyolítást. Az önkéntes és iskolai szolgálatos menedzsment fejlesztésére irányuló igények és a finanszírozás szűkössége minden múzeumot jellemez. A hipotézisek beigazolódtak, az elmúlt évek számottevő közösségi művelődési fejlesztést hoztak a múzeumokban. A kutatásba bevont, programokat működtető múzeumi koordinátorok a tízes skálán 5–7 közötti értéket adtak az önkéntesmenedzsmentek önértékelésekor. A fejlesztés szükségességét mindenki érzékelte. A hazai országos múzeumok vizsgálata alapján megállapítható, hogy önkéntesmenedzsmentre, önkéntesstratégiára van szükség a múzeumokban, esetenként humán erőforrás-tervre. Önkéntes és iskolai közösségi szolgálatos koordinátori képzés/továbbképzés lenne szükséges. Hasznos lenne célzott szakmai fórumokat tartani a konkrét kérdésekről, megoldásokról. A civil kapcsolatok terén az új tapasztalatok erősítése szükséges. Aczél Eszter múzeumi szakember úgy fogalmazott, a Budapesti Történeti Múzeumban a civil szervezetekkel folytatott együttműködés során, hogy „mi múzeumként olyan szolgáltatást, tudást nyújtunk, amit a civilek nem tudnak, ők viszont olyan embereket hoznak, akiket mi nem érünk el”. A folyamatos partnerkapcsolatokkal mindenki jól jár, ezért az ezirányú kutatások folytatása és kiterjesztése szélesebb körben is indokolt.

Az országos múzeumokra kiterjedő kutatás azt igazolta, hogy a múzeumok finanszírozási nehézségei, a túlélésért és a látogatókért folytatott küzdelem olyan civil aktivitást eredményezett, ami közösségi szintérré emelheti a muzeális intézményeket.

Irodalom

- Adams, Robert (2003): *Social Work and Empowerment*. Palgrave Macmillan.
- Berezcki Ibolya (2010): „Mindenkinek lehet önkéntes!” – Önkéntes program fejlesztési terve a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: Berezcki Ibolya (szerk.): *Tudás és alkalmazás*. Múzeumi Iránytű 10. Szentendre: Szentendrei Szabadtéri Múzeumi Oktatási és Képzési Központ. 220–238.
- Csepeli György–Prazsák Gergő (2011): Az el nem múlt feudalizmus. *Társadalomkutatás*, 29., (1), 63–79.
- Csordás Izabella (2012): *Volunteer Management in Cultural Institutions*. Budapest: Múzeumok és Látogatók Alapítvány, Szépművészeti Múzeum.
- Erdélyi Magyar-Múzeum Egylet Emlékkönyve. (1903): Kolozsvár.
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (2006): „Az önkéntes tevékenység szerepe az európai társadalomban és kihatásai” (2006/C 325/13) Az Európai Unió Hivatalos Lapja. C 325/46. 30.12.2006.

Giczey Péter–Péterfi Ferenc (2013): Az útépitéstől a társadalomépítésig. *Parola*, 1.

Káldy Mária–Kárpáti Andrea–Szirmai Anna Linda (2010): *Helyzetkép és perspektívák. Múzeumpedagógia Magyarországon 2008–2009*. Múzeumi iránytű 6. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ.

Káldy, Mária–Nagyné Batári, Zsuzsanna (én.): Case study: The Hungarian Open Air Museum and its Communities. (kézirat)

Kármán Erika–Kónya Gizella (2008): *Önkéntes menedzsment alapok*. Budapest: Önkéntes Központ Alapítvány.

Kurta Mihály (2012): *Múzeumandragógia Magyarországon*. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

Putnam, Robert D (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Internetes hivatkozások

Anka Mária (2012): *A Magyar Nemzeti Galéria Baráti Köre múzeumandragógiai tevékenysége 1979–2012*. http://www.muzeumandragogia.hermuz.hu/adatok/hirek/2013/mng/mng_1979_2012.pdf

Arapovics Mária (2014): *A közösségfejlesztés hazai trendjei – innovációs lehetőségek a múzeumokban*. Az Országos Múzeumpedagógiai Konferencia előadás és tanulmány online kiadása. Szentendre. www.skanzen.mokk.hu

Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottság Alapszabálya és honlapja. <http://www.ace.hu/icom/index.html>

Bartal Anna Mária–Kmetty Zoltán (2009): *A magyar önkéntesek motivációnak vizsgálata és a Magyar Önkéntesmotivációs Kérdőív (MÖMK) szttenderdzálásának eredményei*. www.volunteermotivation.hu

Csordás Izabella (2011): Amikor mindenki jól jár. Önkéntesség a múzeumban. In: *Magyar Múzeumok*.

http://www.magyardmuzeumok.hu/tema/94_amikor_mindenki_jol_jar

Network of European Museum Organisations (NEMO) honlapja. <http://www.ne-mo.org/>

Olympics success down to 70,000 volunteers. Olympic News. Independent. London 2012: 10 August 2012. <http://www.independent.co.uk/sport/olympics/news/london-2012-olympics-success-down-to-70000-volunteers-8030867.html>

Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület Alapszabálya és honlapja. <http://pulszky.hu/a-tarsasagrol/>

Jegyzetek

- 1 TÁMOP-721-11/K-2014-0001 Az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program tervezésének és szakmai-módszertani megalapozásának támogatása a program eredményességének növelése érdekében.
- 2 A közösségi szolgálatra vonatkozó kutatás eredményeit külön tanulmányban foglalom össze.
- 3 „MÚZEUMOK MINDENKINEK” PROGRAM – MÚZEUMOK OKTATÁSI – KÉPZÉSI SZEREPÉNEK ERŐSÍTÉSE – Központi módszertani fejlesztés TÁMOP – 3.2.8/A-08-2008-0002.
- 4 Bővebben Bereczki Ibolya (2010) a Múzeumi iránytű 10. kötetében mutatja be a programot a „Mindenki lehet önkéntes!” – Önkéntes program fejlesztési terve a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban.” címmel.
- 5 A kiadvány újbóli megjelenésében részt vállaltam, mely az „Integrált megyei Önkéntes Centrum fejlesztés országos szinten” című TÁMOP-5.5.2-09/1-2009-0001 azonosítószámú projekt keretében valósult meg. <http://www.onkentes.hu/cikkek/kompetencia-portfolio>
- 6 Letölthető: <http://www.onkentes.hu/cikkek/kompetencia-portfolio>

CIVIL SZEKTOR A DEPRESSZIÓS TÉRSÉGEK TÁRSADALMÁBAN: A KOMLÓI ESET

Kákai László, Pap Norbert, Gálosi-Kovács Bernadett,
Glied Viktor, Végh Andor, Reményi Péter, Szalai Gábor

Bevezetés

■ A társadalmi-politikai innovációk között kimagasló jelentősége van a civil társadalom szerveződéseinek, azok számának, gyarapodásának és terjedésének a településhálózat egyes szintjein. Ezek a közösségi szervezetek egyrészt jelzik a lokális társadalom aktivitását, annak főbb érdeklődési és kötődési pontjait, másrészt érzékeltetik a lakosság fogékonyságát, támogatási képességét a nem gazdasági szférák iránt. Végezetül illusztrálják az egyes településeken a társadalmi-közösségi igényeket, szükségleteket, és azok változását (Kákai 2015).

A magyar társadalomföldrajz a depressziós, leszakadó térségekkel fejlesztési összefüggésben, térszerkezeti megközelítésben foglalkozik. Mivel a geográfia tértudomány, ezért a társadalmi jelenségeket a településrendszer és a mindig aktuális politika által meghatározott közigazgatási struktúra keretei között vizsgálja. A településrendszer sajátos mintázatokat követ, melyeket különböző térelméletek igyekeznek értelmezni. A jelenleg dominánsnak tekinthető térelmélet a központi helyek elmélete, és a statisztikai adatgyűjtés területi rendszere is ezt támogatja. Az adatokat a NUTS rendszer keretei között gyűjtik és területi szinten aggregálják. A depressziós térségeket önkormányzati és kistérségi szinten (LAU 1 és LAU 2) azonosítják. A statisztikai adatgyűjtési rendszert 1994-ben állították fel és az adatok elemzésével különböző tércategóriákat határoztak meg, melyekhez különböző politikákat terveztek rendelni. A kistérségek meghatározásánál

erőteljesen figyelembe vették a településközi kapcsolatokat, a központi helyeket. A kistérségek jellemzően „városkörnyékeként” kerültek definiálásra, melyeknél viszont a megyei közigazgatási kereteket és természetesen az országhatárokat nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

A rendszer többször átalakult, de az elmúlt egy évtizedben a depressziós térségeket az ún. LHH (leghátrányosabb helyzetű) térségek keretében határozták meg és vizsgálták is. A témával ezen írás szerzői közül többen is foglalkoztak (Pap 2007). Pap Norbert a kistérségi szinten szervezett területi rendszer minőségi kérdéseivel, a különböző minősítéssel és típusaival foglalkozott. Gálósi-Kovács Bernadett a fejlődést befolyásoló környezeti állapottal kapcsolatos problémákat, a környezetvédelmi fejlesztési lehetőségeket kutatta az elmaradott térségekben (Gálósi-Kovács 2011b).

A depressziós térségek kapcsán a döntő megfontolás, hogy térszerkezeti szempontból kiegyensúlyozatlan helyzetben vannak. A belső perifériákon, országhatár menti térségekben fekvő, fejletlen központi funkciókkal rendelkező térségekként írhatjuk le őket. Az LHH-térségek esetén is ez a helyzet, többnyire országhatár mentén (mintegy 80 százaléknban), továbbá belső perifériákon fekszenek. Ez a lehatárolás nem fedi le teljesen a depressziós térségek kategóriáit. Az ipari szerkezetváltás szintén előidézhethet depressziós térségeket, de ezek jellemzői számos ponton elütnek a szokásos, vidéki jellegű, agrárius hagyományú és a roma népesség magas arányával jellemezhető depressziós térségektől. A városias, ipari hagyományú depressziós térségek olyan, legalább részben fejlett infrastruktúrával, képzett munkaerővel, munkakultúrával, menedzsmentképességekkel, nemzetközi kapcsolatrendszerrel stb. rendelkeznek, melyek határozottan megkülönböztetik őket ezektől. Vélhető – bár ennek vizsgálatával a társadalomföldrajz jórészt adós maradt –, hogy a civil szféra területén is jelentős különbségek adódnak (Glied 2009).

Fő kérdésünk, hogy a gazdasági környezet és a civil aktivitás hogyan viszonyul egymáshoz, vajon egy település és azon belül annak civil szektorának pénzügyi/gazdasági súlya hatással van-e a civil szervezetek aktivitására? A vizsgálat terepéül Komló városát választottuk ki, hiszen a rendszerváltás óta romló gazdasági környezete jó alkalmat teremt arra, hogy megvizsgáljuk a fenti kérdés igazságtartalmát.

A tanulmány ennek bemutatására két lépésben vállalkozik, az első részben a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisának felhasználásával tekinti át a gazdasági válság utáni helyzetet, majd a második részben Komló városának lakossága körében végzett kérdőíves felmérés¹ eredményei alapján mutatja be a lakosság civil szervezetek helyzetével kapcsolatos véleményét.

A civil szervezetek és azok gazdasági potenciálja a válság utáni Magyarországon²

A szektorral kapcsolatos számos kutatás ellenére nagyon kevés vizsgálat készült arról, hogy a nonprofit szervezeteket milyen kapcsolat fűz bizonyos gazdasági, társadalmi, illetve területi mutatókhoz, és ezek fényében a szektort miként érintette a gazdasági válság. Tehát olyan gazdasági és társadalmi változókat kerestünk és vontunk be az elemzésbe,

ami jól leírhatja a lakosság és a piaci szféra anyagi helyzetét egy adott térségben. Ezáltal vizsgálhatóvá vált az, hogy a gazdasági helyzet milyen hatással van a nonprofit szervezetek helyzetére. Olyan mutatókat kellett választanunk, amelyek minden vizsgált évben rendelkezésre állnak és számítási módjuk megfelelően standard ahhoz, hogy akár hosszú idősorokon is el lehessen végezni az elemzést.³

1. táblázat. A nonprofit aktivitás és a gazdasági potenciál változása 2010 és 2013 között⁴

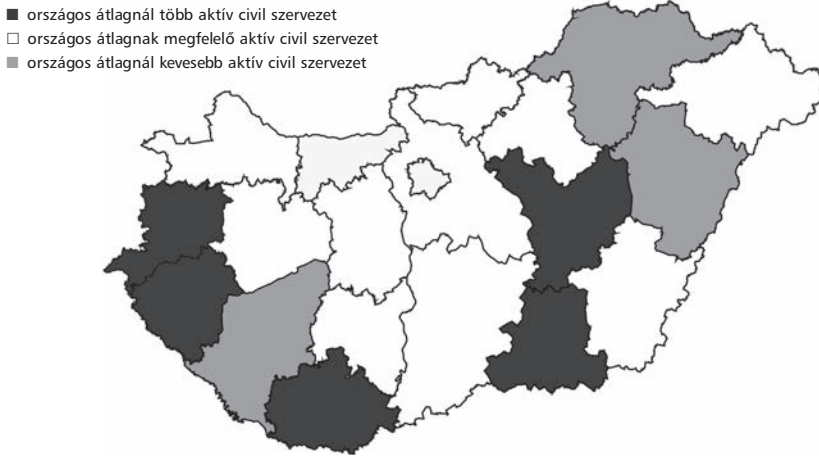
Megye	2010		2011		2012		2013	
	Nonprofit aktivitás	Gazdasági potenciál	Nonprofit aktivitás	Gazdasági potenciál	Nonprofit aktivitás	Gazdasági potenciál	Nonprofit aktivitás	Gazdasági potenciál
Bács-Kiskun	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	gyenge	alacsony	mérsékelt	alacsony	gyenge
Baranya	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Békés	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Borsod-Abaúj-Zemplén	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge	mérsékelt	gyenge
Budapest	magas	kedvező	magas	kedvező	magas	kedvező	magas	kedvező
Csongrád	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	gyenge
Fejér	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	kedvező	alacsony	kedvező	alacsony	mérsékelt
Győr-Moson-Sopron	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	kedvező
Hajdú-Bihar	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	gyenge
Heves	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Jász-Nagykun-Szolnok	mérsékelt	gyenge	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge
Komárom-Esztergom	mérsékelt	gyenge	alacsony	kedvező	alacsony	kedvező	alacsony	mérsékelt
Nógrád	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Pest	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	mérsékelt
Somogy	mérsékelt	mérsékelt	magas	gyenge	magas	gyenge	magas	gyenge
Szabolcs-Szatmár-Bereg	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge
Tolna	mérsékelt	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	mérsékelt	gyenge
Vas	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	mérsékelt
Veszprém	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	gyenge
Zala	mérsékelt	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	mérsékelt	gyenge

Forrás: Kákai 2015:623.

Magas nonprofit aktivitással és kedvező gazdasági körülményekkel csak a főváros rendelkezett. Mérsékelt civil megjelenés és kedvező gazdasági környezet Győr-Moson-

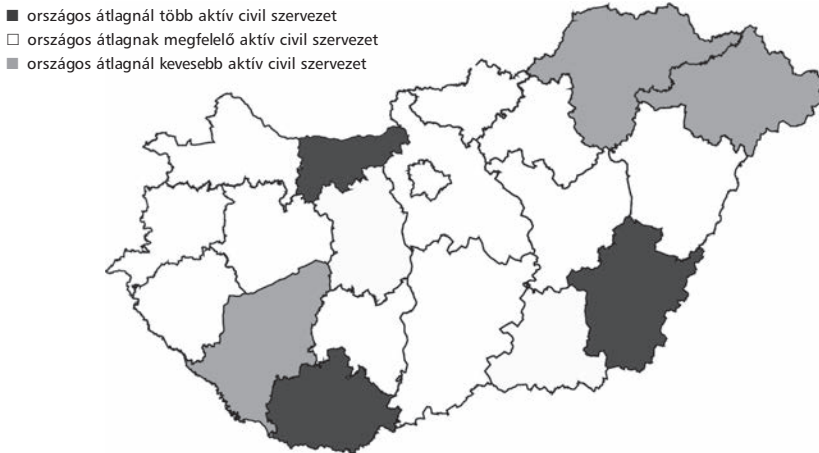
Sopron megyében volt jellemző. Ennek pont a fordítottja (mérsékelt gazdasági helyzet és magas nonprofit aktivitás) Veszprém megyében volt tapasztalható (Kákai 2015).

1. ábra. Civil aktivitás⁵ 2010-ben

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2012 alapján, saját számítás (Kákai 2015:624).

2. ábra. Civil aktivitás 2013-ban

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2015 alapján saját számítás (Kákai 2015:624).

A legnagyobb létszámú csoportot azok a megyék képezik, amelyekben mind a civil aktivitás, mind a gazdasági potenciál mérsékelt szinten állt. Ide tartozott: Pest, Vas, Zala, Baranya, Tolna, Heves, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun és Csongrád megyék.

Gyenge gazdasági helyzethez mérsékelt nonprofit erő kapcsolódott Somogy, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megyékben. Mind gazdasági téren, mind nonprofit oldalon rossz helyzet volt jellemző Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

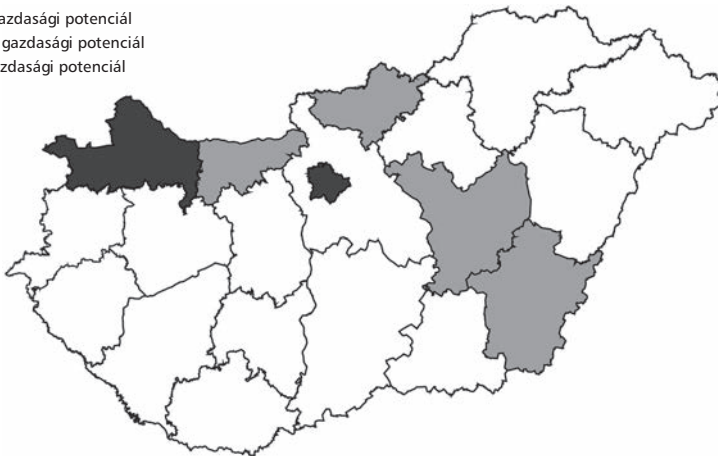
Ennél jelentősebb átalakulások zajlottak le a nonprofit aktivitás⁶ tekintetében. 2010-ben hét megyében erősödött a jelenlét. Ezek (Bács-Kiskun, Baranya, Békés, Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest és Tolna megye) kivétel nélkül olyan megyék voltak, amelyekben két évvel korábban még csak alacsony aktivitás volt érzékelhető. Hat megyében (Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Somogy, Vas és Zala megye) ezzel ellentétes folyamat zajlott le, ezeken a helyeken a korábbi magas aktivitás csökkent le. Ez a változás Csongrád, Somogy, Vas és Zala megyékben a gazdasági helyzet romlásával párhuzamosan zajlott.

Ezzel egy időben számos, korábban fejlett nonprofit világgal rendelkező megyében romlott a civil aktivitás. Ennek oka – vélhetően a gazdasági válság tüneteinek hatására – a civil szervezetek gazdasági környezetének romlása lehet. Két olyan megye (Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom) volt azonban, ahol úgy csökkent a nonprofit aktivitás, hogy a gazdaság állapota közben változatlan maradt.

2013-ra jelentős változás következett be a civil szervezetek gazdasági helyzetében. A változás nem tekinthető azonban hirtelennek, hanem inkább folyamatosnak abban az értelemben, hogy a nonprofit szervezetek gazdasági helyzete 2011-től egyre inkább romlott. Míg 2010-ben „csupán” öt megye gazdasági potenciálja volt gyengének tekinthető, addig 2011-ben már kilenc, és mint azt a 4. ábra is jól mutatja, 2013-ra a 19 megyéből 14-ben mértünk ilyen helyzetet (Kákai 2015).

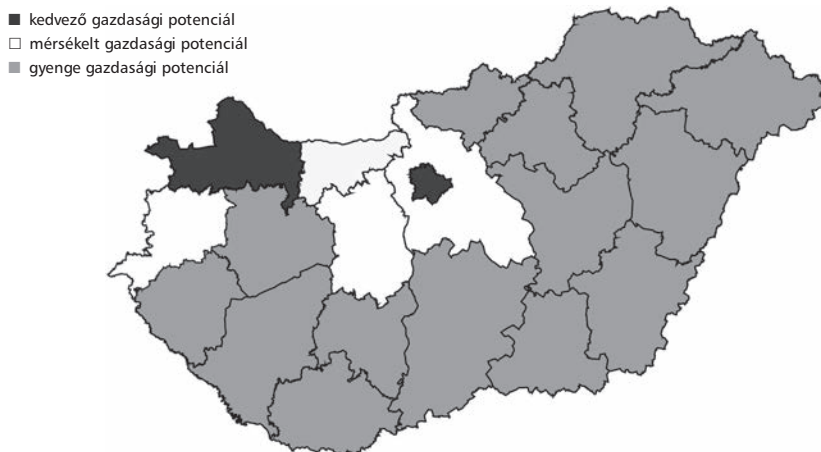
3. ábra. Civil szervezetek gazdasági potenciálja⁷ 2010-ben

- kedvező gazdasági potenciál
- mérsékelt gazdasági potenciál
- gyenge gazdasági potenciál

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2012 alapján, saját számítás (Kákai 2015:626).

4. ábra. Civil szervezetek gazdasági potenciálja 2013-ban

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2015 alapján, saját számítás (Kákai 2015:626).

Ha az egyes változók eredményeit nézzük, akkor mind a gazdasági változók, mind a civil aktivitás tekintetében ugyanolyan irányú elmozdulást tapasztaltunk, azaz a gazdasági változók tekintetében jelentősen csökkent az országos átlagot meghaladó megyék száma,⁸ és ugyanez tapasztalható a civil szervezetek 1000 lakosra jutó számában is. Tehát 2010-hez képest csökkent az országos átlagot meghaladó civil aktivitással bíró megyék száma. Ezzel együtt jelentősen nőtt az országos átlagnak megfelelő megyék száma is, ami azt jelenti, hogy a civil aktivitásra hatással van a gazdasági aktivitás visszaesése. A romló gazdasági környezet miatt visszaeső civil aktivitást produkáló megyék esetében nem lehetséges univerzális okot feltárni, nem lehet az adatok alapján egyértelműen megmondani, hogy a gazdaság mely tényezője volt az, amely ezt a hatást kiváltotta. Így említhetnénk a gazdasági környezet változását (az állami támogatások csökkenése, a válság tovagyűrűző hatásai), a jogszabályi változásokat vagy a pályázati rendszer módosulását is.

Komló, a depressziós volt bányászváros

Komló az országos átlag alatti fejlettségi szintű Baranya megyében található város. Általános fejlettsége a KSH komplex mutatója alapján csupán közepesnek mondható. Földrajzi elhelyezkedése, gazdasági szerepe országos és regionális viszonylatban is periférikusnak tekinthető, távol esik az ország fejlett központi (közép-magyarországi régió) és észak-nyugati térségeitől.

Komló múltja és jelene erősen összefonódik a helyi szénbányászattal: a kitermelés fénykorában jó megélhetési feltételeket teremtett, a bányászat megszűnése után magas munkanélküliséget eredményezett. A térség, a Mecsek-hegységben meghúzódó szénva-

gyon adta lehetőségekre építve, a 20. század második felére az ország egyik meghatározó ipari térségévé nőtte ki magát. A bányák ekkorra már több ezer ember megélhetését biztosították, a térség fő munkaadója a bánya és a bányához kötődő intézmények és különböző szolgáltatók voltak⁹. *Komló város népessége az 1950-es években ugrásszerűen megnőtt a szocialista ipartelepítésnek köszönhetően. A népességszám a csúcsát 1990-ben érte el, amikor a népesség elérte a 29 973 főt. Ezt követően a népességszám folyamatos csökkenése figyelhető meg, amely napjainkig is uralkodó tendencia a népességszám változását tekintve.*

Az 1970-es évektől a bányászat elkezdett leépülni, majd 1993-ban megkezdték a felszámolást is. Az iparszerű bányászatot 2000-re teljesen beszüntették, mellyel a város és térsége másfél évszázados fejlődése tört meg. A bányászathoz kötődő nehézipari hagyományok és gazdasági struktúra nem tette lehetővé a diverzifikált, több lábbon álló gazdaság szerkezet gyors kialakítását. A szénbányászat évtizedes agóniája, majd bezárása máig tartó kedvezőtlen hatással van Komló és térsége fejlődésére. Az alkalmazásban állók száma jelentősen lecsökkent, sokan a munkalehetőségek hiányában elvándoroltak. A helyi gazdaság az 1990-es évek közepétől kezdett néhány kis- és középvállalkozás megerősödésével lassan stabilizálódni, mindezt olyan gazdasági és versenykörnyezetben, ahol elmaradtak a struktúraváltást segítő jelentős központi támogatások. A térség még mindig a bányabezárások utáni depressziós szakaszban van, az ebből fakadó problémákat a mai napig nem sikerült megoldani.¹⁰ Tanulmányunk további részében a nehéz helyzetben lévő település civil társadalmának a település helyzetéhez kapcsolódó viszonyulását, szándékait, attitűdjeit vizsgáljuk.

Komlón a hetvenes, nyolcvanas években virágzó, szervezett civil élet volt jellemző. A különböző sportesemények, kirándulások, bányászatalálkozók a helyi és környékbeli lakosság ezreit vonzották. A rendszerváltás a Dél-Dunántúl más településeire is hasonlóan nehéz helyzetet eredményezett, amely azonban Komlón némi fáziskéséssel, a kilencvenes évek végére gyűrűzött be, és a bánya végleges bezárásával, a bányászati tevékenység teljes megszűnésével a kétezres évek elejére komoly krízist eredményezett.

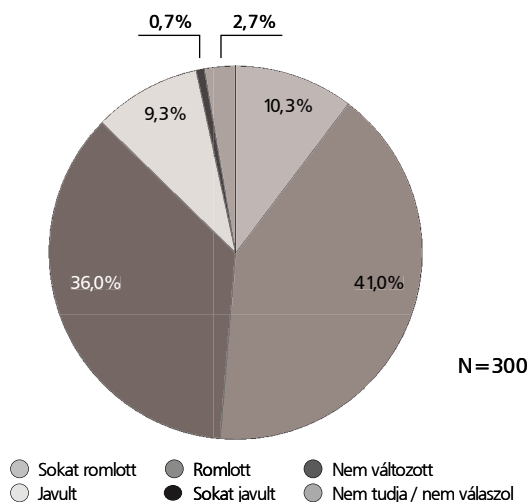
A bányák bezárása következtében rendkívül magassá vált a munkaképes korú, korengedményes nyugdíjasok, egészségügyi járadékosok aránya. Így sok 40–50 éves ember pusztán nyugdíjas léte miatt marginalizálódott, gyorsítván ezzel a társadalom elöregedését. Az ötvenéves nyugdíjasoknak nemcsak családjuk, kiskorú gyermekeik eltartása okozott gondot, de ugyanilyen problémát jelentett saját életcéljuk megfogalmazása is. Itt ki kell emelni egy fontos tényezőt, amelyben meghatározó szerepe lehet a civil szervezetek közösségteremtő erejének. A napjainkban uralkodó neoliberais felfogás szerint a civil szervezetek haszna a közfeladatok ellátásában, szakértői tevékenységben és az önkormányzat tehermentesítésében ölt testet, holott ezek mellett fontos kiemelni a harmadik szektor munkahelyteremtő, értékmegőrző és közösségfejlesztő erejét, amelyben egy nyugdíjasklub kirándulása a tagok számára ugyanolyan fontos, mint a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatása, vagy egy állatmenhely fenntartása. A közösségi élmény, a szeretet és törődés érzete a jól-lét ugyanolyan meghatározó tényezője, mint az egzisztenciális biztonság és közbiztonság. Ez a civil lét ugyanakkor a szocialista ipari gondolko-

zástól igen messze áll, mert ebben a civil közösségek szerepe a rekreációs és többletve-
kenységek túlsúlyát mutatja, nem pedig egy professzionális szolgáltató típust, melyre
szüksége van a lokális társadalmaknak, különösen krízishelyzetekben.

Komló társadalmi-gazdasági környezete

A rendszerváltást követő időszak depressziós „zuhanásának” érzete napjainkig meg-
maradt. Ezt jól mutatja a lakosság körében készített felmérés is. A komlóiak szerint a
város gazdasági helyzete az utóbbi időben inkább romlott mint javult. Közel kétötödük
szerint nem változott, de több mint felük szerint romlott, és csak egytizedük szerint
javult. A nők nagyobb hányada érzékelt javulást (13 százalék), mint a férfiak (7 százalé-
k). Leginkább a 35–49 évesek között találni olyanokat, akik szerint javulás történt (14 száza-
lék), és az 50 feletti és a 35 év alattiak fele szerint romlás következett be. Az alapfokú
végzettségűek 53, a középfokúak 52, a felsőfokú végzettségűek 37 százaléka szerint
romlott a város gazdasági helyzete.¹¹ Az alkalmazottak közt nem találunk olyat, aki javu-
lást látna, de a nyugdíjasok 51 százaléka szerint is romlott (az alkalmazottaknál ez a
hányad 57 százalék), ezzel szemben csupán 11 százalékuk szerint javult a város gazdasági
helyzete az elmúlt időszakban. Az alkalmazottak közül arányaiban többen vallják azt,
hogy a város gazdasági helyzete az utóbbi időben romlott, szemben a nyugdíjasokkal.

5. ábra. Komló gazdasági helyzetének változása

Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet
összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-
2.4.5-12/3-2012-0007.

Komló környezeti állapota

Az, hogy egy városban mennyire kellemes az élet, a benne élők (lakosok, szolgáltatók, városvezetés) közösségi aktivitásán is múlik. Az, hogy egy város élhető, hogy a lakosok számára a szolgáltatások megfelelő minőségben elérhetőek, növelheti a település vonzerejét, szívesebben laknak ott az emberek, emellett annak önértékelése és identitás-tudata is formálódik, valamint motivációt kap újabb fejlesztésekre. Alapvető igényként kell, hogy fellépjen a társadalmi felelősségvállalás, a lakosok gondolkodásmódjának tudatos fejlesztése a helyi szolgáltatók, illetve a helyi lakosok aktivizálása révén (Glied–Barkóczy 2013).

A komlóiak kétharmada szívesen él lakóhelyén, és ebben nemek szerint nincs eltérés. A városban szívesen élők fele időskorú (ami a város népességének életkorából is fakad), de a nem szívesen élők közül is e korosztály adja a legnagyobb hányadot (38 százalék), ugyanakkor közel ugyanennyien vannak a legfiatalabb, 18–34 éves korosztályból (34 százalék) is. A nyugdíjasok közel négyötöde mondta azt, hogy szívesen él a városban, a vállalkozóknak csak a fele és a munkanélküli járadék nélküliek kétötöde, ami összefügg azzal, hogy nem találnak munkát a településen.

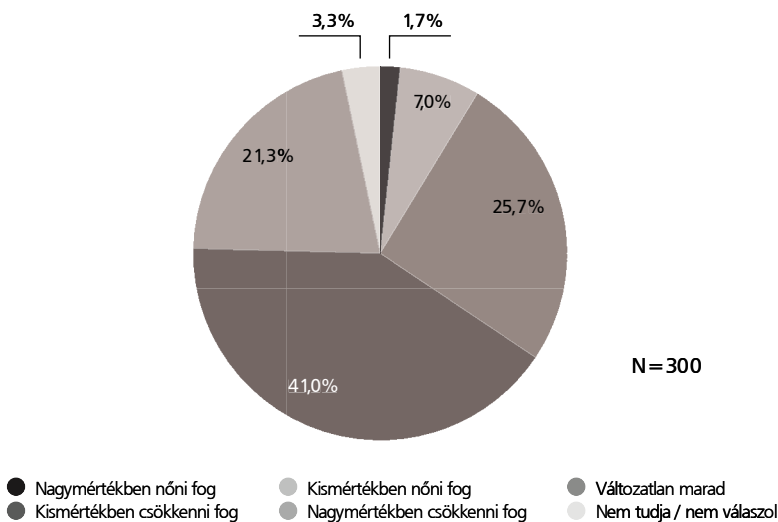
A közvetlen lakókörnyezetükkel nagyobb arányban elégedettek a komlóiak, mint általában a várossal. Viszont a lakókörnyezetükkel való megelégedés az iskolai végzettséggel egyenes arányú összefüggést mutat. A főiskolával, egyetemmel rendelkezők között láthatjuk az elégedettebbeket, és a legalacsonyabb végzettségűek között az elégedetlenebbeket (ami azért még mindig meghaladja a 70 százalékot).

A komlóiak közel egytizede vélekedik úgy, hogy az elkövetkező 5 évben nőni fog a város népessége, egynegyedük szerint változatlan marad és a többiek szerint csökkenés várható.

A legfiatalabbak 54 százaléka szerint a város unalmas, és egyikük sem válaszolta azt, hogy izgalmas. A legfiatalabbak és a középkorúak tekintik inkább vidámnak a várost, a legidősebbek mindössze 2 százaléka mondta ugyanezt. A középkorúak és a legidősebbek egyharmada szerint a város szomorú, a fiatalabbak közül csak egynegyedük ért velük egyet.

A komlóiak (alig egytizednyien sem) érzik nem megfelelőnek az épületek, valamint a terek, parkok állapotát, az utcák esetében azonban ez már korántsem mondható el, mivel 16 százalékuk vélekedett ugyanígy. A műemlékek is megfelelő állapotban vannak a város lakói szerint, a közösségi helyeknél is hasonló képet látunk.

6. ábra. Ön szerint hogy fog változni a következő öt évben Komlói népessége?

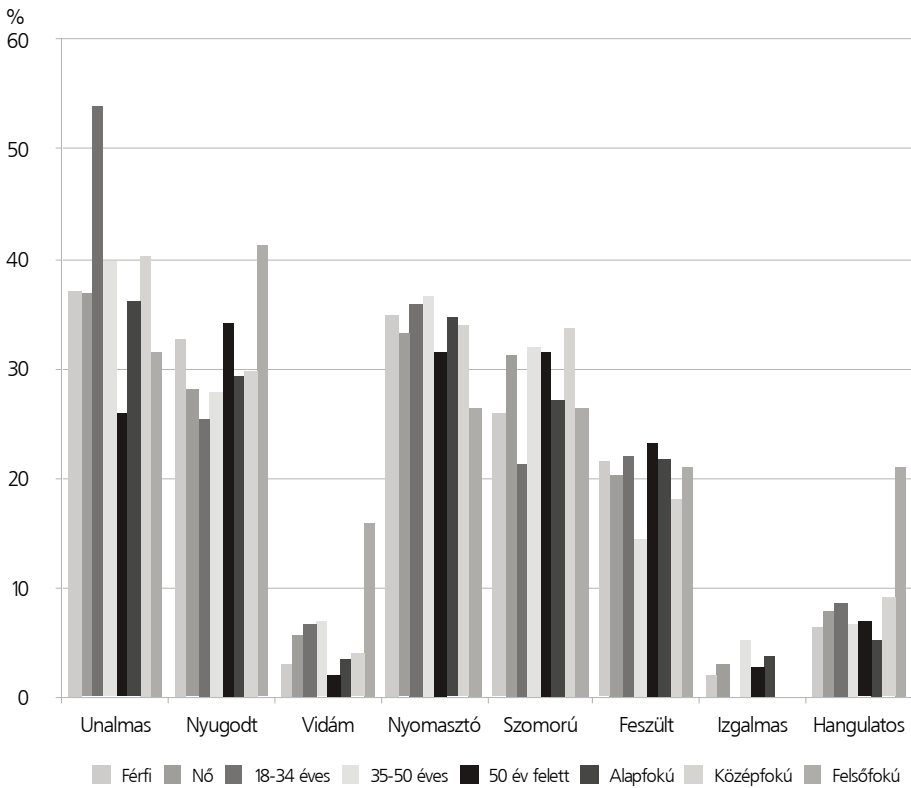
Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007

A város lakosainak 39 százaléka szerint a város unalmas, 34 százaléka szerint nyomasztó, 29 százalék mondta azt, hogy szomorú, 21 százalék szerint feszült.¹² A férfiak nagyobb arányban érzik nyugodtnak, nyomasztónak, feszültnek a várost, a többi esetben a nők értékei magasabbak.¹³

A válaszadók kétharmada szerint az épített és természeti értékeket a város lakói számon tartják, de nincs különösebb jelentősége a hétköznapjaikban és gondolkodásmodjukban (ez tükröződött abban is, amikor arra válaszoltak, hogy szívesen élnek-e a városban).

Elmondható, hogy ha a város egészségének felsorolt környezeti elemei nem is annyira megfelelőek, akkor is a saját lakóhelyüké igen. Mind a város egészségét, mind a lakókörnyezetüket általában többen tartják jobbnak, mint rosszabbnak. Összességében a vélemények alapján úgy tűnik, hogy egy nagyon jó természeti adottságokkal rendelkező, tisztán tartott, csendes városban élnek a komlóiak.

7. ábra. Az Ön véleménye szerint melyik jelző illik legjobban Komló városára?

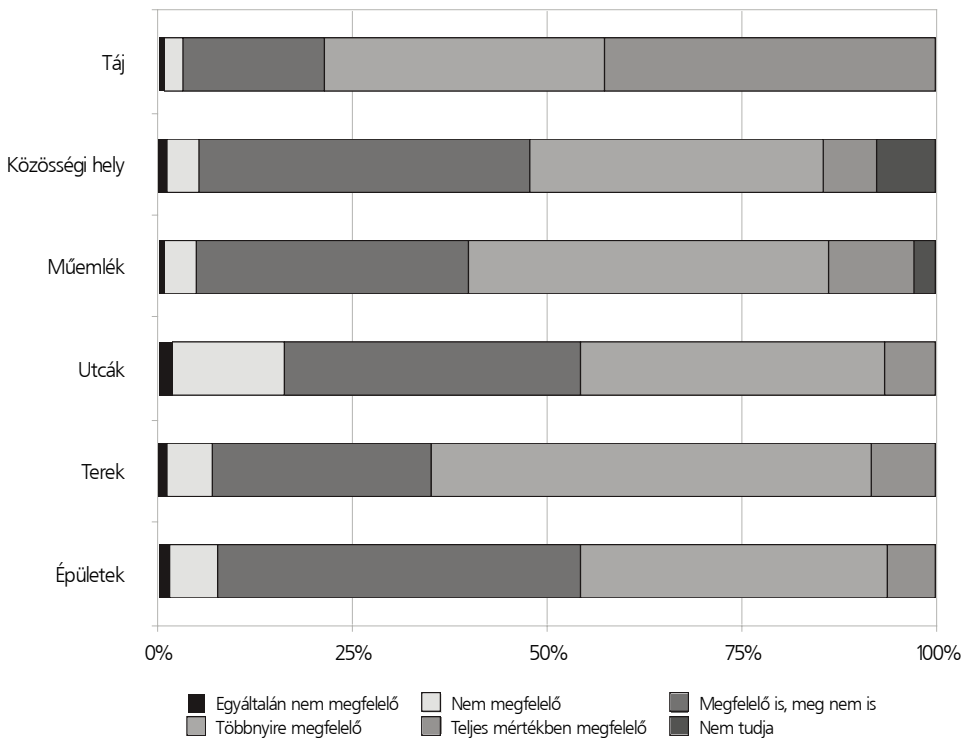
Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007.

A válaszadók közel fele szerint a polgármesteri hivatal az a szervezet/intézmény, melynek segítségével a legjobban lehet Komlót fejleszteni. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy egygyedük a képviselőtestületet is megemlítette, akkor a komlóiak elsősorban a

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

város vezetésétől várják a város előbbre jutásának, fejlődésének megvalósulását. A komlóiak egyötöde bevonná a társadalmi szervezeteket, kétötödük pedig lakossági fórumokon tárgyalna egy élhető települési koncepcióról, ami úgy is értelmezhető, hogy a megvalósításhoz van társadalmi közreműködési igény is. Elmondható, hogy többen úgy vélekednek, hogy közös felelősség az élhető város megvalósítása. A nők arányaiban nagyobb szerepvállalást várnak el a polgármesteri hivataltól és a társadalmi szervezetektől, mint a férfiak. A lakossági fórumok erejében a legfiatalabbak kevésbé hisznek, mint a középkorúak. Ezt alátámasztja a kutatás ideje alatt (2014. február–március) szervezett fórumok látogatottságának a mértéke, illetve ennek változó intenzitása is.

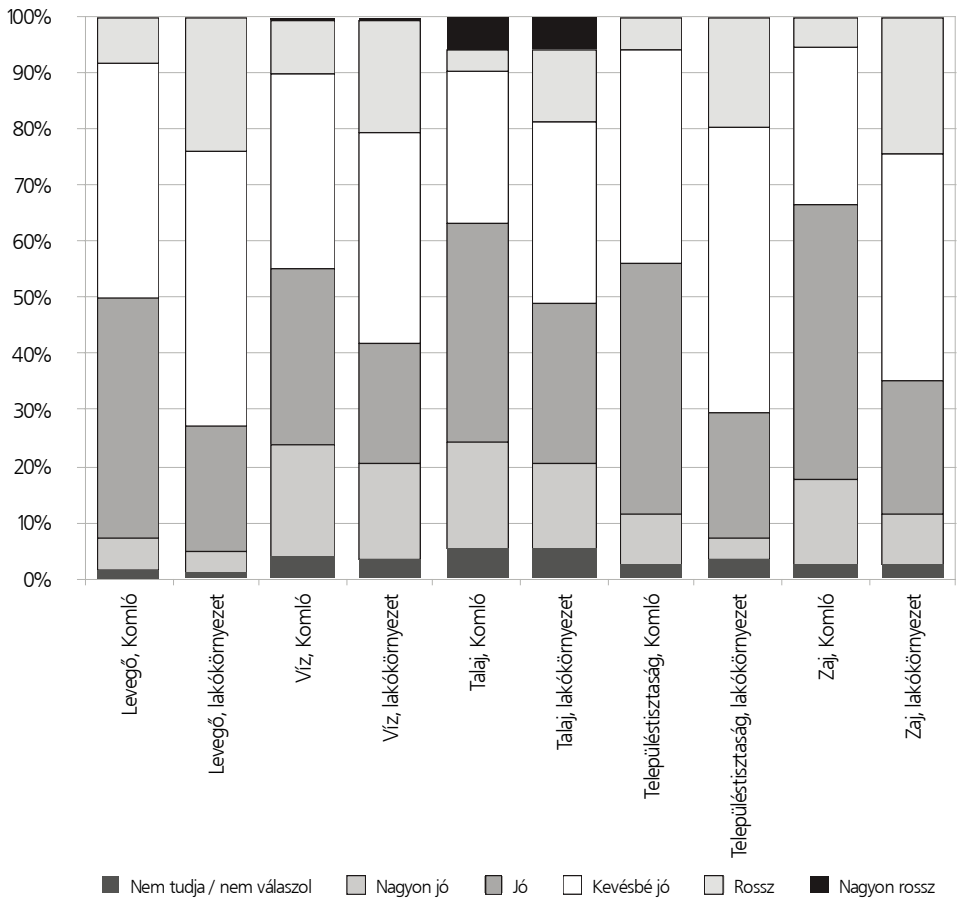
8. ábra. Mi a véleménye az alábbi területek állapotáról?

N = 300

Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007

9. ábra. Milyen az állapota ...

N = 300

Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007.

A komlóiak háromnegyede szerint a tulajdonos feladata a város épített környezetének fenntartása, megóvása, háromötödük szerint ebben az önkormányzatnak is közre kell működnie, egyharmaduk a fenntartót is bevonná ebbe a munkába, és egytizedük szerint ez a civil szervezetek feladata is. Az önkormányzatok megítélése a nőknél, míg a civil szervezeteké a férfiaknál magasabb arányú az átlaghoz viszonyítva. A középkorúak a

tulajdonosokat (a fenntartók ellenében), a legidősebbek a fenntartókat (a civil szervezetek ellenében), a legfiatalabbak pedig a civil szervezeteket értékelik magasabbra az átlagosnál. Iskolai végzettség terén a legnagyobb különbség a civil szervezetek közreműködésének megítélésében van, mivel az alapfokú végzettségűek 7, a középfokúak 14, a felsőfokúak 21 százaléka vonná be az épített környezet fenntartásába, megóvásába őket.

Az élhetőség legfontosabb akadályozó tényezőjének a komlóiak a munkalehetőségek hiányát említették, mégpedig 91 százalékban. A városlakók fele szerint ezt a megoldatlan romakérdés is okozza, szintén magas (mindkét esetben több mint kétötöd) arányban említették az elvándorlást és a közbiztonság romlását.¹⁴

A roma lakosság és a civil szervezetek viszonya igen speciális. A város az egykori dunántúli ipar- és bányavárosok közül magasabb roma lakossági mutatót tudhat magának (különösen a közigazgatásilag csatolt településekkel együtt), amely az északkeleti, hasonlóan ipari szerkezetváltással küszködő városokkal teszi hasonlatossá. Ennek ellenére a radikalizálódás, valamint a területi és társadalmi szegregáció jelei nem figyelhetők meg olyan mértékben és eredményekkel, mint az említett területen. Ez nem azt jelenti, hogy ezek a jelenségek itt ne lennének jelen, de a települési hétköznapiakat nem e társadalmi konfliktusok határozzák meg. Ennek egyik oka lehet az önkormányzat által végrehajtott programok (telepfelszámolási, képzési, közmunka) eredménye és azok az együttműködési területek (például gyerekház, tanoda, művészetoktatási intézmények), melyek a társadalmi integrációt segítik elő.

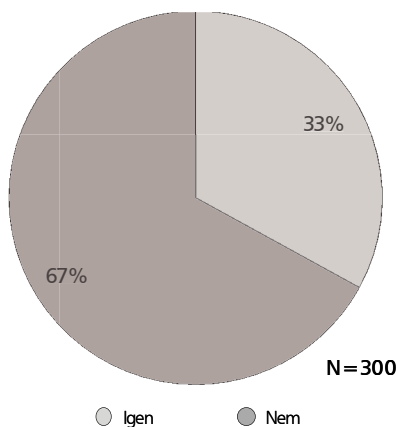
Civil szervezetek Komlón

Komlón az illetékes bíróság nyilvántartása szerint¹⁵ 2014-ben mintegy 180 civil szervezet volt, melyek közül 30–40-et nevezhetünk aktív, működő szervezetnek.

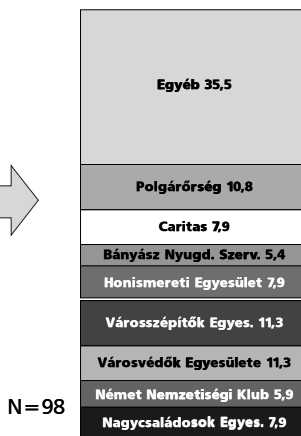
Kérdőíves felmérésünk során Komlón a megkérdezettek egyharmada tudott megnevezni valamely helyben működő civil szervezetet. Jellemzően a legalább közép- vagy annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők és az 50 évnél idősebbek azok, akik jobban ismerik a településen tevékenykedő civil szervezeteket. Akik említeni tudtak komlói civil szervezetet (összesen mintegy 40 szervezetet említettek a válaszolók), azoknak több mint kétharmada 12 egyesületet említett a leggyakrabban.

10. ábra.

Meg tudna Ön nevezni komlói civil szervezetet?

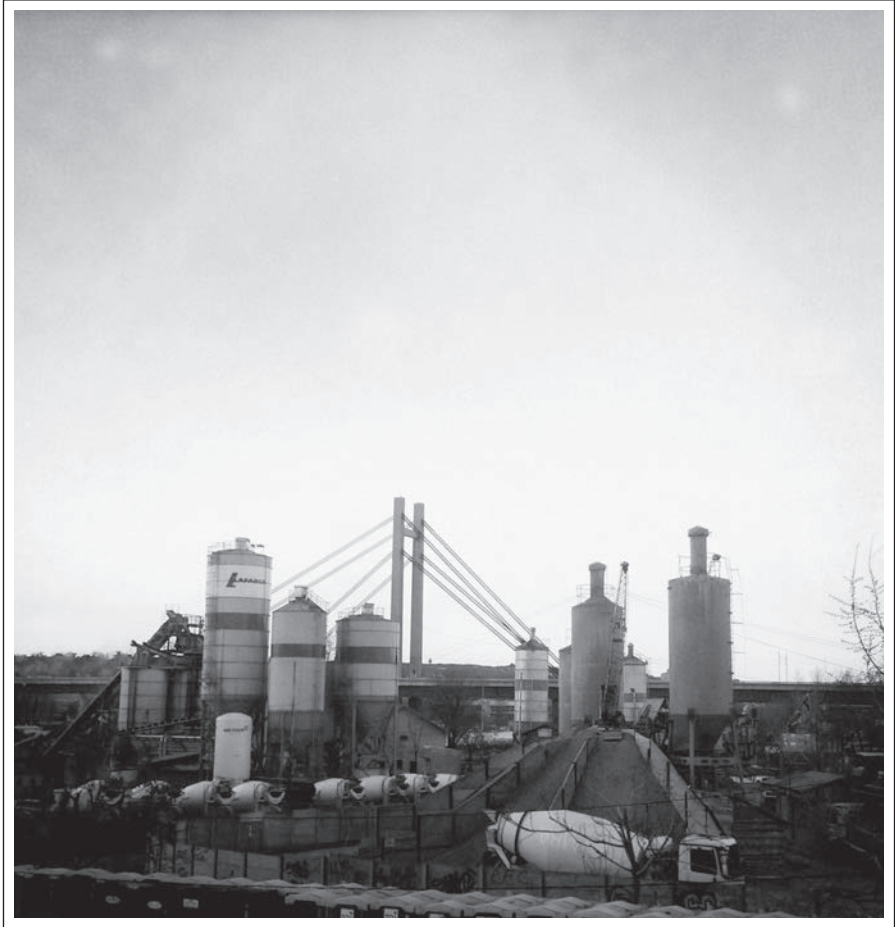

Nevezze meg ...

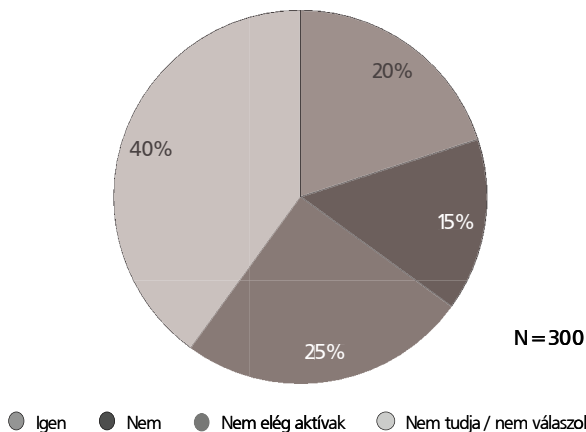
Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007.

Ezzel szemben a válaszolók mindössze 3 százaléka tagja valamely komlói civil szervezetnek, ami összességében nagyon alacsony szám, különösen annak fényében, amilyen mértékben meg tudtak nevezni helyben működő civil szervezetet. Ebben talán szerepe lehet annak is, hogy a megkérdezettek 20 százaléka érzi úgy, hogy a civil szervezetek megfelelően vesznek részt a település életében, igaz, a többség nem tudja mi ez a „megfelelő” szint, azaz nem ismeri a civilek aktivitását és a lehetséges célokat sem. Mégis azt mondhatjuk, hogy a civil szervezetek rendkívül fontos szerepet játszanak a gazdasági depresszióban lévő településen. Az adatok szerint erős összefüggés mutatkozik a között, hogy akik ismernek civil szervezetet, azok kétharmada szerint megfelelően részt vesznek a város közéletében. Demográfiai szempontból vizsgálva a civil szervezetet megnevezni tudó válaszolókat a közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező, főleg 50 év feletti lakosoktól kaptunk említést. Ezt a kérdéskört talán tovább árnyalhatja az is, hogy a megkérdezettek 1 százaléka fordult civil szervezethez valamilyen problémával.

Fotó/Gönczö Viktor

11. ábra. Ön szerint a helyi civil szervezetek megfelelően vesznek részt a település életében?

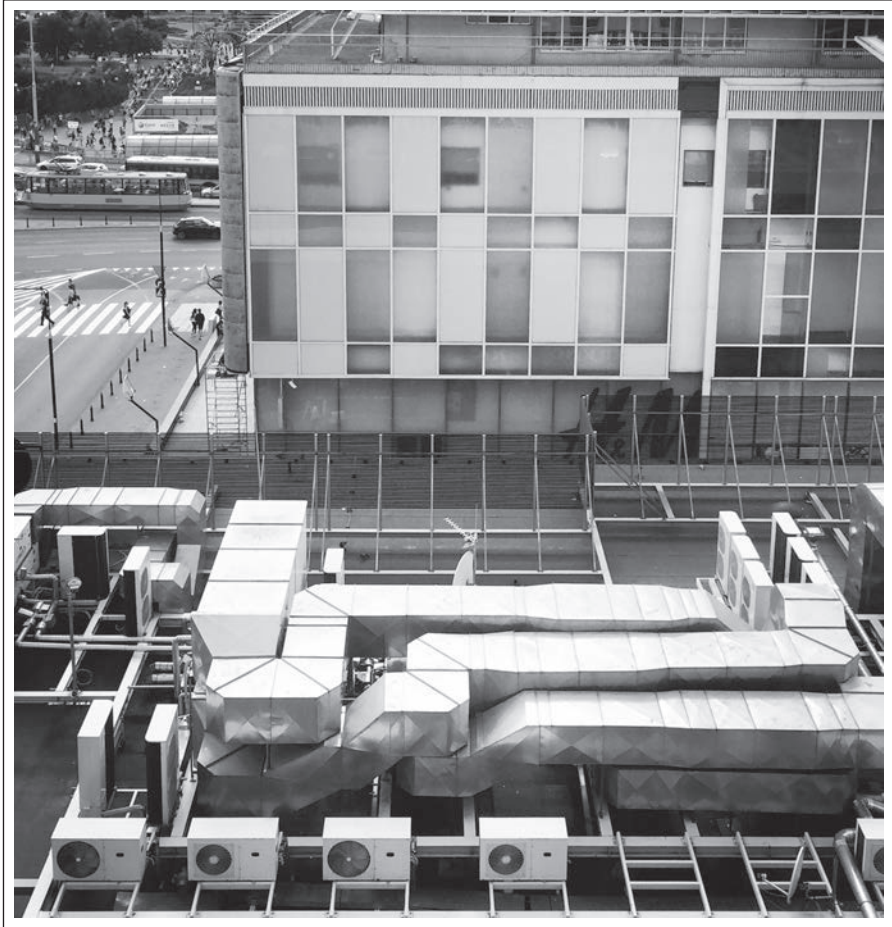

Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007.

A válaszolók véleménye alapján az aktívan működő civil szervezetek a tőlük telhető módon vesznek részt a város életében, ki-ki a maga profiljának megfelelő területeken. A problémák megoldásában még hatékonyabban lehetnének jelen, amennyiben a városvezetés nagyobb odafigyeléssel, mentorként segítené őket, többször bevonná őket a feladatok megoldásába (például idősgondozás, fiatalok városszépítő tevékenysége, város rendbe tétele, emlékhelyek karbantartása, családlátogatás stb.) Erre elsősorban idő- és kapacitás hiányában nincs lehetősége, és nem tapasztal a másik oldalról sem kellő aktivitást. Másrészt kiemelendő, hogy az említett professzionális szolgáltató jelleg hiányában a civil szféra jelentős része függ az önkormányzat általi szerény finansziális, de annál jelentősebb szervezési-szervezeti keretektől.

Tevékenység alapján a következőképpen csoportosíthatók a szervezetek (egy adott szervezet természetesen több csoportba is tartozhat):

- szakszervezetek;
- kisebbségi érdekvédelmi, érdekképviseleti és oktatási tevékenység;
- egészségügyi;

Fotó/Gönczö Viktor

- érdekvédelmi tevékenység;
- kulturális, művészeti és honismereti tevékenység;
- közösség-szervező és közösségfejlesztő tevékenység;
- állat-, természet- és környezetvédelmi tevékenység;
- szabadidős és sportegyesületek;
- szociális tevékenység.

Feltűnő, hogy település- és területfejlesztéssel kapcsolatos civil szervezetek szinte egyáltalán nincsenek, a településfejlesztéssel kapcsolatos tevékenység inkább városépítési, városrendezési tevékenységben ölt testet. Az önkormányzat többször is tett kísérletet a civil szervezetek bevonására a terület- és településfejlesztés kapcsán, azonban álláspontjuk szerint a civil szektor nem érdeklődött megfelelő mértékben a lehetőségek iránt. Ebből arra következtethetünk, hogy a különböző területeken működő szervezetek többsége nem látja át, hogy mi dolga lenne a terület- és településfejlesztésben, csak saját szakmai tevékenységében gondolkodik, és azt nem tudja kötni, összekötni a településfejlesztéssel, nem látja át, hogy minden tevékenységgel hozzá lehet járulni a település fejlődéséhez. Ennek további magyarázata lehet, hogy a civilek nem értik/nem érzik a közös gondolkodás felelősségét és céljait, holott ki kell emelni, hogy a harmadik szektor fontos szereplője lehet a fejlesztéseknek, lévén a szubszidiaritás elve alapján a legközelebb „helyezkedik” el a problémához, nyomon követi annak alakulását és a megoldások kidolgozásában is aktív szerepe van. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a civil szféra lokális szinten nem egyszer a hatalomból kiszorult helyi érdekek képviselőjét is felvállalja. Ez az általános magyar jelenség nehezíti a közigazgatási és a civil szféra együttműködésének előremozdítását.

Az önkormányzatok számára a következő okok miatt fontos a civil szféra:

- erősebb legitimitációt ad,
- tehermentesíti az önkormányzatot, amely feladatokat adhat át a civileknek,
- megoszthatja a civilekkel az önkormányzati felelősséget,
- kétoldalú kommunikációt tesz lehetővé, amelyben a civil szervezetek allokálják és becsatornázzák a lakossági elvárásokat az önkormányzatok felé, ugyanakkor képesek „elmagyarázni” az önkormányzati érdekeket a társadalom irányába,
- a civilek tárgyalópartnerekként a társadalom egyes rétegeinek érdekeit képviselik, ezért fontos, hogy az állami vagy önkormányzati döntéshozók ne egyenként, hanem mint testülettel tárgyalhassanak a szféra képviselőivel,
- a civil szervezetek az önkormányzatok szakmaiságát erősíthetik (Pánovics 2007).

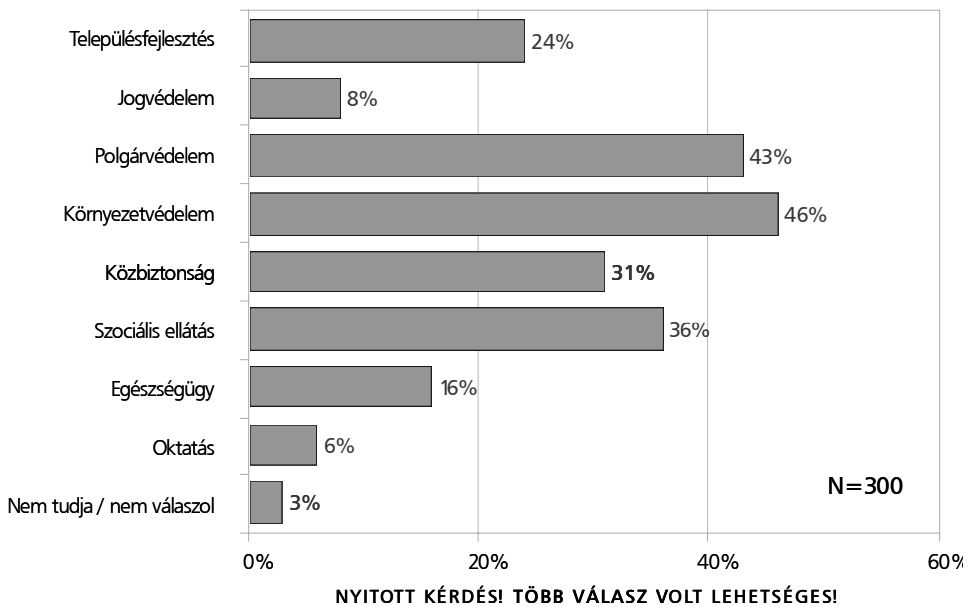
A partnerség elve egyike az Európai Unió strukturális alapjainak működését meghatározó alapelveknek, amely szerint a finanszírozandó intézkedések kidolgozására és megvalósítására az Európai Bizottság és a tagállam partnerségében kerüljön sor, és ebbe a partneri viszonyba be kell vonni a tagállam által kijelölt hatóságokat és szervezeteket is, többek között a regionális és helyi hatóságokat, valamint a gazdasági és társadalmi partnereket.

A civilekre nagy felelősség hárul a lakosság szervezése terén. Bevonni a fiatalabb korosztályt a civil életbe, amely – ismert nemzetközi (globális) és magyarországi okok, folya-

matok miatt – nagyon nehéz. A civilek szerint a munkájukat és a lehetőségeiket a szűkös anyagi források határozzák meg Komlón, véleményük szerint ezen kellene változtatni, ki kellene „rántani” az apátiából a lakosságot és ezt a civileknek az önkormányzattal együtt kell megtennie. Ez nem fog azonban sikerülni munkahelyteremtés nélkül, ezt minden válaszoló leszögezte.

A következő ábra jól mutatja ezt a lakosság oldaláról is, mivel a megkérdezettek véleménye szerint a környezetvédelem, a polgárvédelem, a szociális ellátás, a közbiztonság és a településfejlesztés azok a területek, amiket a civil szervezetek el, vagy jobban el tudnának látni. De az oktatás, az egészségügy és a jogvédelem is említést kapott.

12. ábra. Ön szerint milyen (köz)feladatot tudna civil szervezet ellátni vagy jobban ellátni a városban?

Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007

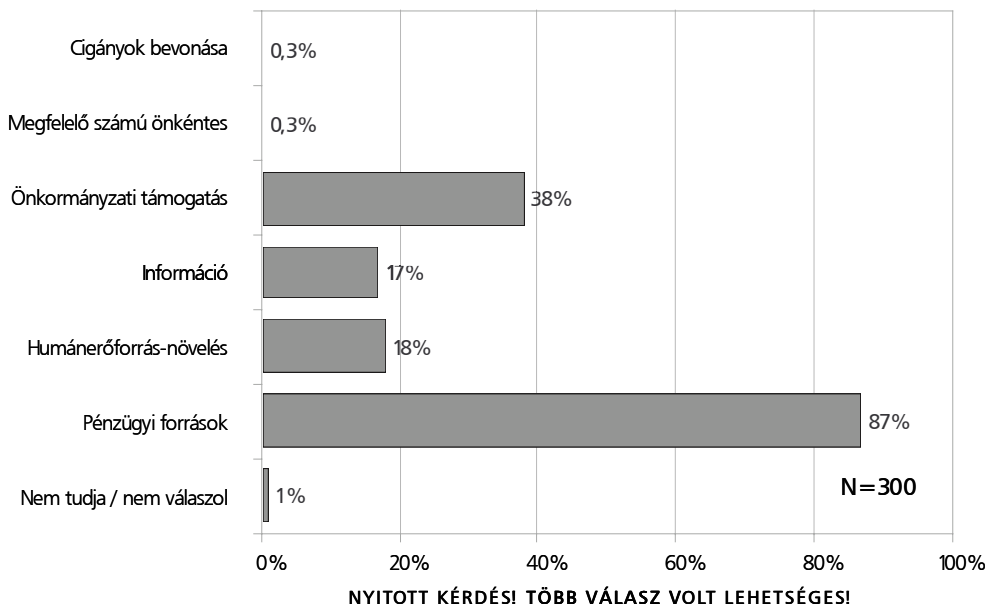
A felmérés egyértelműen mutatja, hogy a szervezeti kapacitások bővülését az anyagi források növelésében látják a megkérdezett helyi polgárok.

Emellett jelentős említést kapott az önkormányzati támogatások növelése is, viszont az információ, illetve a humán erőforrás-növelés kérdését az anyagi bázis növeléséhez képest csak másodlagos kérdésnek tartják.

Ki kell emelni, hogy a civil szervezetek tagjai – ahogy a város lakossága is – elöregszenek. A civil vezetők nagyon aktívak, erejükön felül teljesítenek, de kevés az utánpótlás, a fiataloknak sem idejük, sok esetben erejük és kedvük sincs a munka, a tanulás stb. mellett a közösségi munkához. A nyugdíjasok, idősebbek dinamikusabban szervezik a progra-

mokat, a régi kapcsolatokat, az ismeretségeket kihasználva teremtik meg a lehetőségeket, akár szponzoráció, akár egyéb kérések kapcsán. Jó a kapcsolatuk a városvezetéssel, a városgondnoksággal, egymással és a vállalkozói szektorral. Ezeken keresztül szervezik a rendezvényeket, mozgatják a különböző magyarországi és testvérvárosi kapcsolataikat.

13. ábra. Ön szerint mire lenne szükség a civil szervezetek kapacitásnövekedéséhez?

Forrás: Pólusok Társadalomtudományi Egyesület, „Munka és magánélet összehangolását segítő helyi, innovatív kezdeményezések Komlón.” TÁMOP-2.4.5-12/3-2012-0007.

Konklúzió

Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a szervezetek számának alakulására hatással van ugyan a térség gazdasági fejlettsége, azonban ez nem jelenti azt, hogy a fejlettebb területeken működő szervezetek nagyobb arányban jutnának a területükön működő vállalatoktól anyagi forrásokhoz.

A nonprofit szektor szerkezetéről, fejlődéséről egymástól merőben különböző képet alakíthatunk ki attól függően, hogy a szervezetszám vagy a gazdasági erő mutatóit használjuk a struktúra vizsgálatára. Ugyanakkor a szektor heterogén összetétele miatt az egymástól nagymértékben eltérő jellegű szervezeti halmazokon belül ez a folyamat más-más hangsúlyt kapott, és az egy-egy dimenzió mentén tapasztalható, mérhető elmozdulások nemcsak eltérő dinamikájúak, hanem ellentétes irányúak is lehetnek. És ha mutatószámokkal nem is lehet alátámasztani, de az előbbieken leírt tendenciák, valamint a szektor tevékenységéről rendelkezésünkre álló egyéb – nemcsak empirikus – informá-

cióink azt egyértelműen bizonyítják, hogy a magyarországi nonprofit szektor társadalmi súlya egyre nagyobb lett.

Komló az általunk leírt urbánus jellegű gazdasági szerkezetváltást negatívan elszenvedett egykori ipari térségek civil közösségeinek deformációit hordozza magán, ugyanakkor számos elemében speciális. A drasztikusnak mondható demográfiai átalakulás az idősebb korosztály túlsúlyát és a juvenilis társadalmi csoportok szociális aktivitási hiányát eredményezi. A szocializmus, mint a „többség” számára értelmezett „aranykor”, civil társadalmi keretrendszere sem funkciójában, sem szerepében és működtetési mechanizmusaiiban nem életképes. Ennek a terhe mind az önkormányzati szerepkört, mind a civil szervezeteket erőteljesen determinálja. Ebből az általános képbe illő helyzetből különösen azon a területen találhatunk az átlagtól és az elvárttól eltérő mintázatokat, ahol a helyi problémacsoportok lokálisan kiemelkednek, eltérnek ettől. Ezek az eltérések lehetnek többletműködésben és hiányban is szembetűnőek, de az önkormányzati feladatkörök szétterítési gyakorlatában, mint a legszükségesebb célban nem találhatunk országosan kirívó eredményeket.

A bemutatott adatok tehát nem igazán igazolják a gazdaság és civil szerveződések sűrűsödése vagy ritkulása közötti közvetlen kapcsolatot. Inkább úgy jellemezhetnénk, hogy bizonytalan „puha”¹⁶ mutatók alakítják azokat, amelyek empirikus adatokkal nehezen megragadhatók.

Irodalom

- Darányi Viktória–Gálosi-Kovács Bernadett (2011): A környezettudatos településfejlesztés, mint az élhetőbb települési környezet megteremtésének eszköze. *Modern Geográfia*, 3, 1–28.
- Elekes, Tibor–Gálosi-Kovács, Bernadett–M. Császár, Zsuzsa–Pap, Norbert–Reményi, Péter (2011): Social Problems of the Most Disadvantaged Southern Transdanubian Micro-Regions in Hungary. Romanian review of regional studies: *Journal of the centre for regional geography*, 7, (2), 41–50.
- Gálosi-Kovács Bernadett (2010): *Környezetfejlesztés a kistérségekben: A környezettudatos kistérségfejlesztés kézikönyve*. Pécs:Publikon Kiadó.
- Gálosi-Kovács Bernadett (2011a): A dél-dunántúli kistérségek környezetfejlesztésének jellemzői. In: Bunyevác József–Csonka Pál–Fodor István–Gálosi-Kovács Bernadett (szerk.): *A fenntartható fejlődés, valamint a környezet- és természetvédelem összefüggései a Kárpát-medencében*. Pécs, Magyarország, 2010.09.14–15. Pécs:MTA Pécsi Akadémiai Bizottság. 1–9.
- Gálosi-Kovács Bernadett (2011b): *A kistérségek és környezetvédelmi fejlesztésük jellemzői a Dél-dunántúli régióban*. Pécs:Virágmandula Kft.
- Gálosi-Kovács, Bernadett–Pap, Norbert–M. Császár, Zsuzsa–Reményi Péter (2010): Environmental development problems in the most disadvantageous Hungarian micro regions. In: Kurz, Rudi–Turkalj, Željko (eds.): *Interdisciplinary management Research VI*. Osijek: Josip Juraj Strossmayer University in Osijek–Hochschule Pforzheim University. Porec, Horvátország, 2010.05.07–09. Osijek:University of Osijek. 1001–1023.
- Gálosi-Kovács, Bernadett–Kőműves, Krisztina–M. Császár, Zsuzsa–Pap, Norbert–Reményi, Péter (2011): Human resource development as a possibility for developing the most underdeveloped micro-regions of Hungary. *Agrár- és vidékfejlesztési szemle*, 6, (Suppl. 1) 242–250.
- Gálosi-Kovács, Bernadett–Pap, Norbert–M. Császár, Zsuzsa–Reményi, Péter–Kőműves, Krisztina–Végh, Andor–Horvát, Alíz (2014): Human Resource Development as a Possibility for Developing the most Underdeveloped micro-regions of Hungary. In: Bacher, Urban–Barković, Dražen–Dernoscheg, Karl-Heinz (eds.): *Interdisciplinary Management Research X*. Opatija: The Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics. 931–942.
- Glied Viktor (2009): A civil partnerség szerepe a regionális döntéshozatali folyamatokban. In: Pálné Kovács Ilona (szerk.): *A politika új színtere a régió*. Budapest:Századvég Kiadó. 65–86.
- Glied Viktor (2014): A határtalan város határai. Civilek és az Európa Kulturális Fővárosa – Pécs 2010 program. In: Tuka Ágnes–Glied Viktor (szerk.): *Pécs a többszintű kormányzás csapdájában*. Pécs:PTE BTK, Publikon Kiadó. 173–202.

- Glíed Viktor–Barkóczy Csaba (2013): A fenntartható fejlődés elemeinek megjelenése a városfejlesztési stratégiákban a Dél-Dunántúlon. *Modern Geográfia*, II. <http://www.moderngeografia.eu>
- Kákai László (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs:Publikon Kiadó.
- Kákai László (2015): Nonprofit szervezetek területi és gazdasági súlya a gazdasági válság után. *Területi Statisztika*, 55., (6.), 614–635.
- Pánovics Attila (2007): *Civil helyzetkép: pesszimista jövőkép? Dél-dunántúli helyzetelemzés*. www.ddrcf.hu
- Pap Norbert (2007): *Kistérségfejlesztés*. Pécs:Alexandra.
- Pap, Norbert–Szabó-Kovács, Bernadett (2010): The importance of micro-regional organisations/associations. *Hungary: megatrend review*, 7, (1), 141–163.

Jegyzetek

- 1 A kutatás során 300 véletlenül kiválasztott komlói lakost kérdeztünk meg 2014-ben. A megkérdezettek nem, iskolai végzettség és életkor szerint reprezentálják Komlói felnőtt lakosságát.
- 2 A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, a TÁMOP 4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0006 azonosító számú – Ösztöndíj magyar és külföldi hallgatóknak és kutatóknak – A közszegyi innovációs kutatóbázis és tudásközpont fejlesztése a Pannon Egyetem oktatási és kutatási hálózatának keretében valósult meg.
- 3 A vizsgálatba bevont változók a következők voltak: 1 lakosra jutó területi jövedelem (ezer Ft/fő); 1 lakosra jutó külföldi befektetés (ezer Ft/fő); 100 lakosra jutó aktív kereső (százalék); 100 lakosra jutó jogi és nem jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások száma (szervezet/100 lakos); 1 lakosra jutó szja mértéke (Ft/fő); 100 lakosra jutó befejezett felsőfokú (főiskola, egyetem) végzettség aránya (százalék); 1000 lakosra jutó nonprofit szervezetek száma (szervezet/1000); az szja-befizetések 1 százalékát felajánló adófizetők az összes adófizető arányában (százalék); a felajánlott szja összege egy adófizetőre vetítve (Ft/adófizető) (Kákai 2009; 2015).
- 4 Mindkét esetben az adott mutató országos átlagtól való területi eltérésén alapul a kategóriarendszer. Alacsony és gyenge minősítést akkor kapott egy megye, ha az adott mutató értéke legalább 2 standard hibával alacsonyabb volt az átlagnál. Magas és kedvező értéket akkor kapott, ha az adott érték 2 standard hibával volt az országos átlag felett.
- 5 Az ábra az 1000 főre jutó nonprofit szervezetek száma mutatóján alapul. Ennek országos átlaga 6,3 volt 2010-ben, 6,4 volt 2012-ben és 6,9 volt 2013-ban.
- 6 A nonprofit aktivitás mérésénél egy összetett mutatóval dolgoztunk. A civil szervezetek gazdálkodási és tevékenységi adatai alapján soroltuk őket aktív, illetve passzív csoportba. Aktív civil szervezetnek tekintettük azokat, akiknek adott évben volt tevékenységükből, támogatásból vagy pályázatból származó bevételük, rendelkeztek főállású vagy mellékállású foglalkoztatottal, vagy segítették önkéntesek a munkájukat. Azon szervezeteket, akiknél ezen feltételek valamelyike nem állt fent, passzívnak tekintettük. Ennél a mutatónál is az országos átlagtól való eltérés alapján soroltuk be a megyéket, az alapján, hogy mekkora részesedése van az adott megyében az aktív, illetve a passzív szervezettektípusnak.
- 7 Mutatóként itt a GDP 1000 Ft-ban megadott értékét használtuk. A megyei értékek átlaga 2181 volt 2010-ben, 2337 volt 2012-ben, 2502 volt 2013-ban.
- 8 Így például az egy lakosra jutó külföldi befektetés tekintetében csupán három megye (Budapest, Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom) haladta meg az országos átlagot. A 100 lakosra jutó aktív kereső tekintetében hét megye (Budapest, Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom, Pest, Vas, Veszprém, Zala) és a 100 lakosra jutó jogi és nem jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások száma pedig két megyében (Budapest és Pest megye).
- 9 <http://www.mvh-hacs.hu/media/r/d/001/980/Komloi-kisterseg-esettan.pdf>
- 10 Bár 2013-ban újraindult a mecseki szénvagyon kiaknázása, és erre szerényebb mértékű szakképzést is indítottak, ez a próbálkozás igen szerénynek mondható a teljes társadalmi-gazdasági hátrány mértékéhez képest.
- 11 Azonban a legmagasabb iskolai végzettségűek egytizede nem akart a kérdésre válaszolni.
- 12 A kérdésre több választ is lehetett adni, így az értelmezésnél az említések gyakoriságából indultunk ki.
- 13 Ez talán további magyarázatot ad arra, hogy miért nem veszik gyakrabban igénybe a kulturális szolgáltatásokat.
- 14 A kérdésre több választ is lehetett adni, így az értelmezésnél az említések gyakoriságából indultunk ki.
- 15 <http://www.birosag.hu/allampolgaroknak/tarsadalmi-szervezetek-es-alapitványok-nevjegyzeke>
- 16 Ez alatt érte a kulturális tényezőket, a hagyományokat és a különféle gazdasági mutatók kombinációit, amelyek között nem egyértelmű, hogy milyen összefüggések állnak fenn.

Fotó/Gönczö Viktor

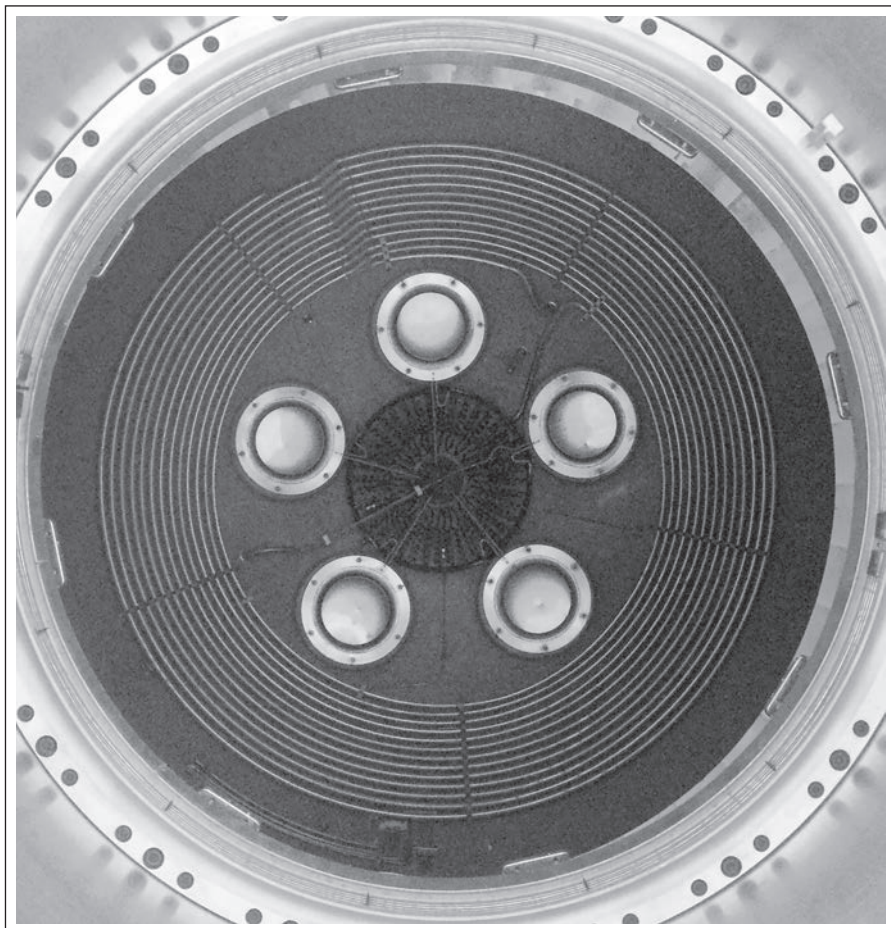
A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL ONLINE ÚTJA

Csabai Lucia

Elektronikus demokrácia – az online részvételiség kultúrája

■ Az információs és kommunikációs technológiák (továbbiakban: IKT) fejlődésével párhuzamosan, a deliberatív cselekvések színtere is szépen lassan toódik ki egy úgynevezett virtuális térbe, melynek hatására a demokratikus működésmód egy új rendszerét látjuk kiépülni (Freeman–Quirke 2013). Napjainkban a társadalmi részvétel online útja egyre több fejlesztőt ihlet meg, és nem egy országban alakította át annak intézményrendszerét.

Mit is értünk azonban elektronikus demokrácia (rövidítve: e-demokrácia) alatt? Lényegében a demokrácia gyakorlásának „elektronizálását”, tehát annak internetalapúvá válását, online IKT-eszközök bevonásával (Kiss–Berta–Boda 2004). Az állampolgári részvétel tere ennek hatására a digitális kommunikáció folyamatosan fejlődő csatornáival bővül, minek következtében beszélünk e-részvételről. A demokrácia fogalmával szervesülő „e” előtag, úgymint elektronikus jelző, az információs társadalom víziójához szervesen kapcsolódik. Az e-demokrácia tehát az IKT-innovációkon alapul, melyek általános jellemzője, hogy egy folyamatos, közvetlen, digitális társadalmi részvételnek adnak teret, megteremtve a politikai döntéshozatali folyamatok átalakításának lehetőségét (Freeman–Quirke 2013). Ez nem csupán a lehetséges részvétel formáját tekintve mérhető, párhuzamosan a politikai kommunikáció fejlődését is előidézheti. Az állampolgári szerepvállalás elektronikus modellje lehetővé teszi, hogy az állam és az állampolgárok viszonya,

Fotó/Gönczö Viktor

kommunikációja egy kétirányú információáramlásban teljesebben ki (Ugrin–Varga 2007). A kormányzás kommunikációs gyakorlatának ezirányú módosulásával együtt az átláthatóság is erősödhet, az információhoz való hozzájutás, a nyilvánosság elérése könnyebbé válhat, a lakosság állampolgári aktivitása, szerepvállalása pedig megnövekedhet (Ugrin–Varga 2007). E változás előidézése azonban egyszerre feltételez egy demokratikus állami működést, valamint aktív, felelősségteljes, cselekvő állampolgári magatartást. A kérdés már csak az, hogyan teremthetőek meg egyszerre mindezen feltételek?

Az e-demokrácia izlandi térnyerése

A világ legészakibb fővárosának demokrácia-történelmében 2008 több szempontból is fordulópontnak tekinthető. Ebben az évben ugyanis Izland lakosai egyszerre szembesültek a gazdasági összeomlás tényével társuló politikai, valamint jogi válsággal egyaránt (Bagus–Howden 2011). E mélypontból való kiút azonban mára már világszinten elismert és oktató jó-gyakorlatot teremtett, melynek központi alakjai között tartjuk számon Robert Bjarnasont és Gunnar Grímssont. A reykjavíki székhelyű nonprofit szervezet, a „Citizens Foundation” alapítóit éppen ez a válság készítette arra, hogy egy olyan eszközt teremtsenek, melynek alkalmazásával az emberekben eluralkodott bizalmi válság csökkenthető. Az izlandi állampolgárok a kialakult helyzet megoldását a közösség erejében látták, ezt ismerték fel egyidejűleg a „Citizens Foundation” munkatársai is, akik a cselekvés egyik fő eszközét, a „Your Priorities”-t e körülmények között hozták létre, és lényegében fejlesztik mind a mai napig.

Az izlandi gazdasági válság kialakulását közvetlenül egy széles körű aktív állampolgári szerepvállalás kísérte. Izland lakosságának hatvan százaléka Reykjavíkban él, így a fővárosban ekkoriban összpontosuló társadalmi részvétel a lakosság jelentős részét tette ki. A tüntetéssorozatok sikeressége, hogy az újonnan szerepet vállaló kormányzat elismerte a lakosság szándékát, miszerint fontos, hogy a döntéshozatali mechanizmus minél szélesebb körű lakossági szerepvállalással és ezzel egyidejű nyilvánossággal operáljon. E társadalmi környezetbe illeszkedik be a „Your Priorities” szoftver fejlesztése, az izlandi e-demokrácia eszközeként. Gunnar Grímsson és Robert Bjarnason kötelességének érezte a

válság eluralkodtával, hogy programozói, illetve aktivista tapasztalataikat az ország javára fordítsák. 2009-ben „Shadow Parliament” néven alulról jövő civil kezdeményezésként építették ki felületüket, mely teret adott a lakosság véleményének, városfejlesztési stratégiájának online megvitatására, válságkezelési javaslataik megosztására (Csabai 2014). Ez megteremtette a lehetőségét az átlátható, strukturált véleménynyilvánításnak, melyet a már eleve aktivitásra kész lakosság egyre szélesebb körben kezdett használni. A regisztrálók számával és az elért hatással azonban ekkor még elégedetlenek voltak. Úgy érezték, addig nem következik be érdemi változás, míg el nem érik, hogy kormányzati szinten is elismerjék ennek fontosságát.

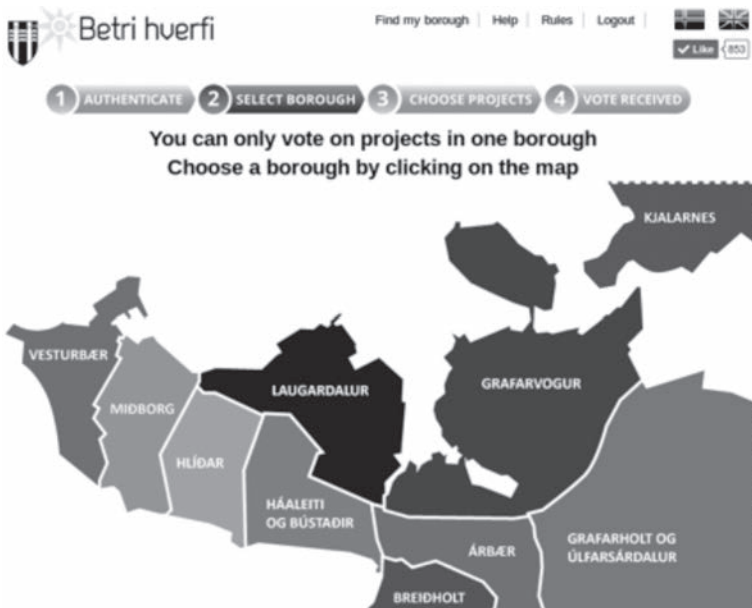
A szoftver szélesebb körű használata a 2010-es önkormányzati választások során, az utolsó kampányidőszakban teljesedett ki, mikor a „The Best Party” elnevezésű párt elkezdte beépíteni a lakossággal folytatott párbeszéd mindennapi gyakorlatába. Minden pártnak felajánlották az ekkor már „Your Priorities” néven jegyzett szoftvert, azonban egyedül az izlandi viccpárt („The Best Party”) ismerte fel a lehetőséget ebben, mely lényegében meghozta számukra a választási győzelmet is. Örök kérdés marad, hogy ez mennyiben köszönhető a felület használatának, azonban kétség kívül hozzájárult a hosszú távú bizalmi kapcsolat kiépítéséhez, mely megalapozta a következő évekre szóló működésüket is.

A 2010-es választásokat követően a reykjavíki városfejlesztés szerves részévé vált a „Your Priorities” szoftver, melynek folyamatos e-demokrácia programja mind a mai napig két projektet foglal magában. A közös mindegyikben, hogy kialakításuk során a „Your Priorities” szoftvert vették alapul, folytatva a „Citizens Foundation” által elindított civil kezdeményezést, immáron állami támogatással. A program koordinálására megalapították a reykjavíki székhelyű Városfejlesztési Testületet, melynek tagjai között, az önkormányzati szereplőkön túl, civilek – szomszédságonként öt helyi lakos –, valamint a technikai stáb is szerepel, akik az e-demokrácia projektek lebonyolításáért, illetve fejlesztéséért felelősek. Működésüket átfogja a „Better Reykjavík” néven ismert részvételi alapú városfejlesztési program, mely minden ember számára szabadon elérhető online kommunikációs felületet biztosít. Az állampolgárok folyamatosan új, városmegújító terveket tehetnek közzé és vitathatnak meg, melyek közül a legtámogatottabb ötlet részét képezi a városi tanács havi, ezt tárgyaló ülésének. Amennyiben illeszkedik a keretrendszerbe – mind politikai, mind finanszírozási szempontból –, megvalósításra kerül. Ehhez kapcsolódik a város részvételi költségvetési programja („Better Neighbourhood”), amely ugyancsak a „Your Priorities” felületet veszi alapul, ám külön projektnek számít a városfejlesztési programon belül.

Míg a „Better Reykjavík”-program megvalósítási része nem kizárólagos, ennek keretében az állampolgárok ajánlásokat tehetnek a fejlesztési irányokra vonatkozóan, és állandó kommunikációs platformként üzemel, addig – ahogyan az első ábra is mutatja – a „Better Neighbourhood” esetében a részvétel személyazonossághoz kötött, szomszédsági alapú, és kötelező érvényű a megszavazott terv megvalósítását tekintve. A szomszédsági fókuszú fejlesztési program elsődlegesen a lokális viszonyokra és kapcsolatokra épít, vezérelve pedig, hogy mindenki a saját lakókörzetének a szakértője, így

megoszthatja előremutató javaslatát, melyek közül a 16 leg támogatottabb ötlet szomszédságonként a részvételi költségvetésnek képezi majd az alapját. Ennek lebonyolítása egy éves ciklust ölel fel, meghatározott ütemezési rendszerrel. A „Citizens Foundation” tagjai folyamatosan fejlesztik a platformot, minek köszönhetően az idei részvételi költségvetés alapja már nem a „Your Priorities”, hanem az „Active Citizen” szoftver lett, egy új, 3D-ben működő, és jelenleg még tervezés alatt álló e-demokrácia program, mely lényegében a „Your Priorities” továbbfejlesztett változata, ahol a résztvevők egy 3D-s térben szervezhetnek eseményeket, fórumot, kampányt vagy éppen tüntetést. Ezt először tehát a 2015-ös részvételi költségvetés keretében alkalmazták Reykjavíkban. Mielőtt azonban még elvesznénk az innovációk tengerében, rátérek a „Your Priorities” működésének ismertetésére.

1. ábra. A részvételi költségvetés szomszédsági lehatárolása

Forrás: Citizens Foundation.

A „Your Priorities” szoftver egy online, aktív részvételt segítő, döntéstámogató közösségi felület, melyet bármilyen ügy eszközeként ízlésünk szerint felépíthetünk, megtervezhetünk. Önmagában nagyon letisztult program, amelynek egyszerűsége azonban magában foglalja mindazt, ami a részvételt támogatja. Kialakítása során készítői figyelembe vették, hogy a demokratikus döntéshozatal minden fontos elemét tartalmazza.

- A javaslat egy alátámasztó érv hozzáadásával osztható csak meg, mellyel előkészíti a javaslat mentén kialakuló párbeszédet;
- minimalizálta a javaslat karakterszámát, mellyel a lényegre törő, világos fogalmazást segíti;

Fotó/Gönczö Viktor

- a legnagyobb teret az érvelés kapja. A javaslat megosztását követően lehetőség nyílik más felhasználók számára is újabb pro vagy kontra érvek hozzáadására;
- az érveket is véleményezhetjük, azok döntéstámogató funkciója alapján, hogy mennyiben segítheti a döntésünket, ennek alapján rangsorolódnak;
- szabad teret kapnak a hozzászólások is, melyek a szavazás struktúráját tekintve mellékes, kiegészítő funkcióval bírnak csak.

E fő jellemzők is tükrözik, milyen fontos elemei vannak egy döntés átlátható, közösségi alapú meghozatalának. A felület ezt egyszerűen, tisztán tárja elénk, melynek elsődleges előnye, hogy minimalista tervezésének köszönhetően nagyon könnyen kiismerhető, és célratörően alkalmazható, így a felhasználó nem veszik el az információk áradatában, sőt, kategóriák szerint nyomon követheti az éppen aktuális, de a legintenzívebb vitát generáló javaslatot is. Nem szeretne többnek látszani, mint ami: egy közösségi alapú, fejlesztésorientált, döntéstámogató kommunikációs felület, mely éppen ezért szervesen illeszkedik a közösségi tervezés módszertanába. „Open source” jellegéből adódóan azonban szabadon bővíthető és alakítható, így minden közösség a saját képére formálhatja. Működését tekintve a következő lépéseket tárja fel:

1. Szavazás – Minden megosztott ötletéről lehet szavazni. Ez egy gyors, ám annál hatékonyabb módja annak, hogy hozzájáruljunk a közösségi alapú döntéshez.

2. Újabb javaslat hozzáadása az egyes kategóriákon belül – Amennyiben újabb javaslatot szeretne csatolni a résztvevő, azt a felület tetején, közepén, kiemelten található ikonra kattintva teheti meg, mely struktúra támogatja az újonnan regisztrált saját ötletének megosztásában.

3. Pro vagy kontra érv hozzáadása az egyes javaslatok mentén – Az egyes ötletek (javaslatok) alján megjelenik az „Érv hozzáadása” lehetőség, amelynek segítségével könnyen meg lehet osztani az egyes ötletekhez fűzött támogató vagy elvető érveket, melyekről szavazni is lehet. A felület automatikusan rangsorolja a felhasználók által leghasznosabbnak ítélt érveket.

4. Hozzászólás – Az egyes javaslatok mentén szabad hozzászólási felületet is kialakítottak, itt az ötletek mentén lehet közvetlenül beszélgetni a témáról.

Mindezek alapján a lakosság részvételének köszönhetően – a szavazás eredményén túl – összegződik az alulról jövő kezdeményezések jegyzéke, melyhez társul az emberek aktuális, nyomon követhető véleménye. A felület működéséből adódóan lehet zárt, illetve nyílt elérésű. Míg előbbi esetében csak meghívásos alapon érhető el a felület tartalma, addig a második esetben mindenki számára látható az összes elem. A honlap kialakítása során szabályozható a részvétel kritériumrendszere is. Szintén egyéni beállítás függvénye, hogy a belépéshez elegendő-e az e-mail címmel történő regisztráció, vagy éppen szükséges a személyazonosító szám megadása. Az aktuális ügy jellege határozza meg, milyen beléptetési rendszert választanak a felület koordinátorai, kezelői. Míg a „Better Reykjavík” teljesen szabadfelhasználású, addig az izlandi részvételi költségvetés rendszere szigorú beléptetési rendszerhez, a személyazonosság megadásához kötött.

A felület kialakítása a felsorolt előnyök mellett azonban – véleményem szerint – további fejlesztésre szorul az egyenlő hozzáférhetőség szempontjából, ugyanis jelen stá-

diumában a felület nem akadálymentesített. Amennyiben széles körű, egész lakosságra kiterjedő társadalmi részvételt szeretnénk elérni, a felületet erre vonatkozóan alkalmazni kell tenni, tekintettel a különböző speciális szükségletekre. A szoftver szabadfejlesztéséből adódóan azonban ezt bárki megvalósíthatja.

A Citizen Foundation munkájának csak egy részét teszi ki a webfejlesztő és a programozói tevékenység. Ehhez a munkához kapcsolódik többek közt a már futó programok folyamatos szakmai támogatása, az egyes „Your Priorities” felületet alkalmazó közösségek, szervezetek szakmai megerősítése. Ennek elősegítésére hozták létre többek között kezdetben a „Balkan eDemocracy Start-up Project”-et. Az utóbbi időben azonban ennek kibővítésén munkálkodik a szervezet, ugyanis újabb és újabb partner keresi fel őket Közép- és Kelet-Európából, valamint a világ más tájairól egyaránt, akik szeretnék mint partnert felkérni induló projektjeikhez.

A „Your Priorities”-modell néhány európai alkalmazása

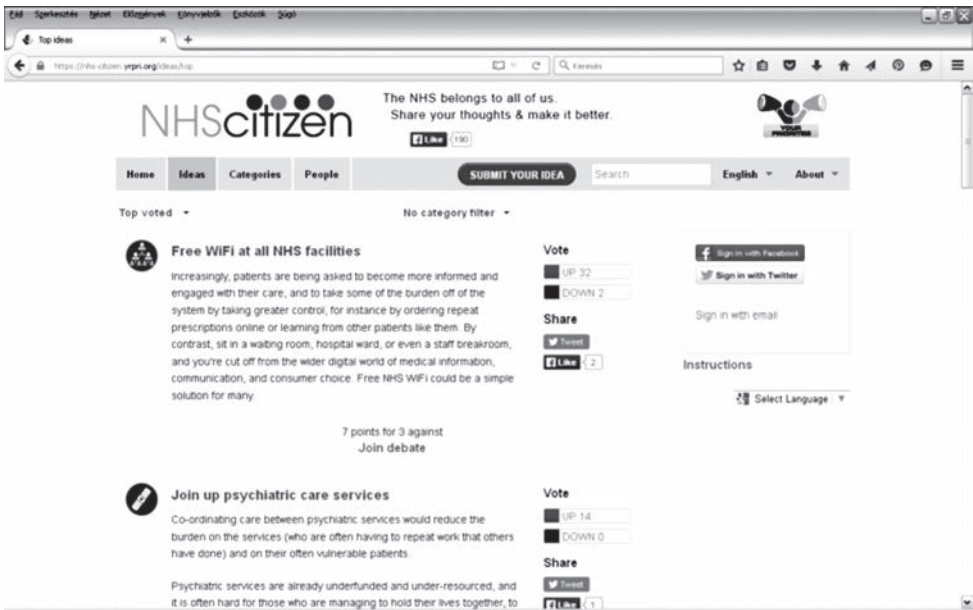
Lengyelország

A Citizens Foundation partnerei között két lengyel szervezet is szerepel. Egyikük a Wrocław székhelyű Egyesület (Association Centre for Systems Solutions), mely az izlandi szervezettel partnerségben, az EGT/Norvég Civil Támogatási Alap támogatás segítségével egy részvételi költségvetési rendszert dolgozott ki, mely projekten 2014 márciusától kezdtek el dolgozni, Jakub Damurski projektkoordinátor vezetésével, és egészen 2016-ig tart a megvalósítás. A „The Budget Game” elnevezésű projektjük a részvételi költségvetés bevezetésére irányul Lublinban, szociális konzultáció keretén belül, melynek felületeként a „Your Priorities” szoftvert kezdték alkalmazni.

Anglia

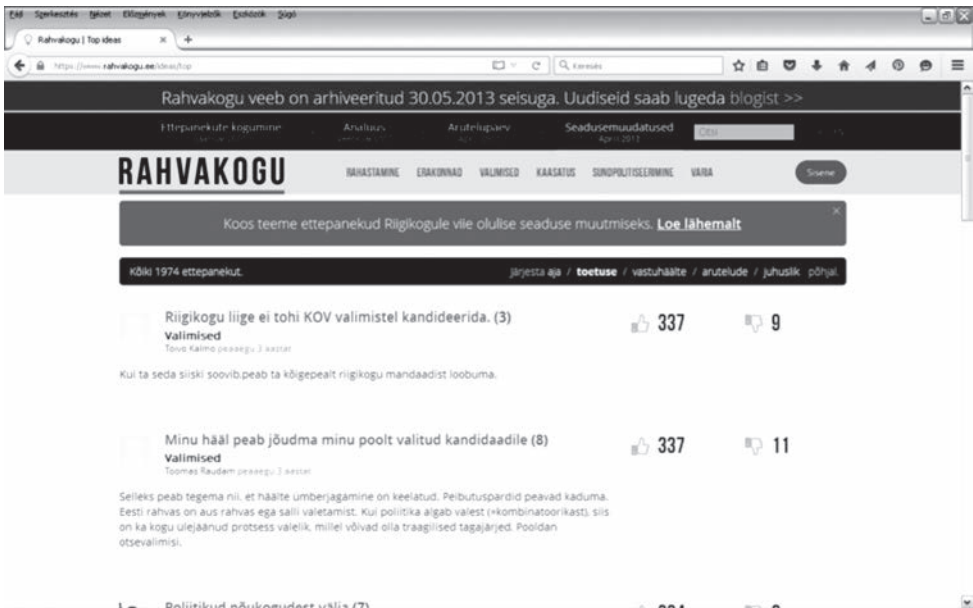
Az angol Nemzeti Egészségügyi Szolgálat (National Health Service-<http://www.nhsitizen.org.uk/>) által 2013-ban indított állampolgári tervezési program során az elektronikus demokrácia eszközrendszerét is alapul véve egy online és offline közösségi tervezési módszert valósítottak meg. Mindez széles körben lehetőséget teremt az érintettek számára, hogy demokratikus úton modernizálják az egészségügyi szolgáltatás működését. 2014. szeptember 18-án rendezték meg az első integrált találkozót Londonban, ahol több mint 200 ember, többek között érintett, szakember, civil, önkéntes találkozott egy deliberatív alapokon nyugvó egyeztetésen, facilitátorok koordinálásával. Mindez az érintettek bevonásával történő szolgáltatásépítés egy nagyon kidolgozott példája. Ennek során, az izlandi deliberatív e-demokrácia módszerét alkalmazva, az online felület lehetőséget nyújt az érintettek számára, hogy olyan témákat, problémaköröket osszanak meg és véleményezzenek, amelyek részét képezik a személyes műhelymunkáknak. Mindennek eredményeként az online és offline közösségi tervezési folyamatot párhuzamosan alkalmazzák, amely széles körben teret enged az állampolgári részvételnek.

2. ábra. Az angol szolgáltatásfejlesztés online példája

Forrás: www.nhscitizen.org.uk

3. ábra. Rahvakogu hivatalos felülete

Forrás: www.rahvakogu.ee

Fotó/Gönczö Viktor

Szlovénia

Maribor városában, az „Association for support to Radio Marš” munkatársai a demokráciafejlesztés lehetőségét szintén a „Your Priorities” szoftver adaptálásában látják, erre irányul a EGT/Norvég Civil Támogatási Alap támogatásában megvalósuló projektjük: az átláthatóság és az állampolgári részvétel növelése érdekében.

Észtország

Észtország e-demokrácia fejlesztése az utóbbi években futóléptekben halad előre, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a törvényhozás szintjére emelték a „Your Priorities” szoftver észti adaptációját, mely Rahvakogu néven vált ismertté. Azóta több törvény született az állampolgárok közvetlen javaslataira épülve.

E-dialóg – a közösségi tervezés komplex útja

A nemzetközi példákat követően most szeretnék egy hazai vonatkozású projektet bemutatni, mely bár nem nevezhető e-demokrácia szintű kezdeményezésnek, mégis elősegíti, hogy közelebb hozzuk a magyar állampolgárokhoz, illetve állami szereplőkhöz annak szellemiségét, illetve gyakorlati működését. A Norvég Civil Támogatási Alap ösztöndíj programja ugyanis lehetőséget teremtett arra, hogy testközelből megtapasztaljam egy – számunkra utópisztikusnak tűnő – demokrácia rendszerét, melyet közelebbről megismerve, és látva a feltjait, sebeit, immáron el tudtam képzelni, hogy apránként bár, de Magyarországon is közelíthetünk efelé. Elmondható, hogy közösségfejlesztő szakemberként tanulmányoztam az izlandi e-demokráciát, tehát engem elsődlegesen a közösségi szintű cselekvésekben betöltött szerepe és lehetőségei érdekeltek, úgy éreztem, hogy a „Your Priorities” adaptálásával egy innovatív eszközzel, valamint ráépült módszerrel gazdagíthatjuk szakmai működésünket.

A személyes részvételre épülő közösségi tervezési folyamat korlátai ugyanis egészen korai fázisban nyilvánvalóvá válhatnak, mikor a szakember kénytelen-kelletlen szembesül a ténnyel: a bevonás során az érintetti kör csupán egy bizonyos százalékát sikerül meggyőzni, hogy a tervezési folyamat aktív résztvevőjévé váljon. A tervezés résztvevője több akadályba ütközik a rendszeres találkozásokra épülő folyamat során. Amikor a motiváció hiányát, az aktív szerepvállalás idegenségét és az apátia problémáját adott esetben sikerül is leküzdeni, az időtényezővel, pontosabban az idő hiányával még mindig nehezen tudunk mit kezdeni. A véleménynyilvánítást, aktív szerepvállalást ugyanis sok esetben a legegyszerűbb akadály hiúsítja meg, mégpedig az idő hiánya, főként az aktív, dolgozó, családos emberek körében. Eddigi közösségfejlesztői tapasztalatom során a bevonás fázisában készített közösségi interjúk alkalmával sokszor szembesültem ezzel. Miközben az interjúk során számos városfejlesztési javaslatot, a közösség életét előmozdító ötletet osztottak meg az emberek, addig a személyes találkozásokra épülő közösségi tervezési alkalmak mellett már jóval kevesebb résztvevőt tudtam segíteni az elköteleződésben. Ugyanakkor tisztában voltam azzal is, hogy mennyi tudás és javaslat rejtőzik a házak falai között, még-

sem volt megfelelő kommunikációs csatorna a birtokban, mellyel őket is meg tudtam volna rendszeresen, célzottan szólítani, ami kifejezetten a közösségi tervezést szolgálta volna. Ezt ismertem fel, mikor jelentkeztem a Norvég Civil Támogatási Alap ösztöndíjas programjára, és találtam rá a „Citizens Foundation” munkásságára. Három hónapos tanulmányutam során az izlandi részvételi demokrácia működését megismerve alkottam meg a hazai megvalósítás lehetséges irányát. A „Your Priorities” szoftver – többek között – éppen ezt az időtényezőt segíti áthidalni. Hozzájárul ahhoz, hogy egy megfelelő kommunikációs csatornát építsünk be a közösségfejlesztés módszertanába, mellyel egyidejűleg minél több helyi lakos állampolgári szerepvállalását és szervezett fellépését elősegítjük.

Azzal azonban már ekkor is tisztában voltam, hogy nem elégséges egy megfelelő online szoftver magyar nyelvi környezetbe ültetése. Egy kommunikációs csatorna akkor válik valóban „zajmentessé”, ha képessé válunk megfelelően használni azt. Minél inkább megismertem a helyi, reykvíki önkormányzati és civil együttműködés mechanizmusát, éreztem, hogy ez az adaptáció nem lesz zökkenőmentes, tisztában voltam vele, hogy magyar állampolgárként nincs valódi tapasztalatunk a részvételi demokrácia ilyesfajta kultúrájában, ez a csatorna pedig felelős állampolgárookra és a bázisdemokrácia elveit való döntéshozókra van tervezve. Így az adaptáció előkészítésekor nem álmodtam nagyot. Próbáltam megtalálni az ideális lépés méretét, ami elég nagy ahhoz, hogy a felületet elkezdjük megismertetni az emberekkel, ám mégis elég kicsi, hogy ne legyen nagyon életidegen, el is kezdjék használni azt. Fejlesztőként a közösségi szintű cselekvések tervezése során a legnagyobb feladatot abban látom, hogy – a hosszú távú célt is szem előtt tartva – megtaláljam azt a megugorható rövid távú célt, amely erőfeszítést igényel ugyan, de mégis megvalósítható, így folyamatos sikerélménnyel jár az azt átélők számára. Magyar állampolgárként, megélve a hazai – bukdácsoló – demokrácia helyzetét, úgy éreztem, hogy egy hazai országos szintű program elég utópisztikusnak hat. Közösségfejlesztőként azonban megvolt az az előnyöm, hogy mindezt vonatkoztatni tudtam egy lokális közösségi szintű működésre, el tudtam képzelni, hogy a közösségfejlesztési folyamat innovatív módszereként, a társadalmi tanulás révén hozzájárul egy apránként épülő részvételi demokrácia létrejöttéhez.

A miskolci székhelyű Dialóg Egyesülettel való együttműködésem ekkor vette kezdetét, akik éppen egy – a közösségi tervezés módszertanára épülő – programot terveztek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, én pedig a „Your Priorities” adaptációját. A Közösségfejlesztők Egyesületének elnöke, Kovács Edit segítségével, szakmai támogatásával e kettő szerencsés egymásra találásának gyümölcse lett a Norvég Civil Támogatási Alap nyertes közepes projektjeként a 2015 áprilisában kezdődő programunk, mely „Közösségi tervezési modellek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében” címet viseli, és 2016 áprilisáig kerül megvalósításra. A projekt módszertani újítása, hogy közösségi tanulás révén építjük be az online szoftvert a közösségi tervezés módszertanába, melynek eredményeként megvalósul a szoftver hazai adaptációja, közvetlenül társulva hozzá egy közösségi élmény, mely az adott település életében látható, kézzel fogható eredménnyel is jár, valamint egy vele együtt járó lobbitevékenység, amely a település döntéshozói felé irányul, és a szoftver használatának fontosságát demonstrálja.

Az izlandi e-demokrácia modell egy szomszédsági lehatárolású, városfejlesztési fókuszú program, melynek „e-dialóg” elnevezésű, hazai alkalmazása során kiemelt hangsúlyt helyezünk arra, hogy mindez a közösségfejlesztés módszertanával bővüljön. Általános tapasztalatunk, hogy az önkormányzati kezdeményezésű fejlesztések tervezésében, valamint megvalósításában a lakosság többnyire minimális szinten vagy egyáltalán nem vesz részt. Projektünkben éppen ezért e problémakört helyeztük a középpontba, és döntötünk úgy, hogy az izlandi szoftver magyar adaptációjának fókuszába a közösségi tervezést állítjuk, amely természeténél fogva a közösségfejlesztés egyik leghatékonyabb aktivizáló módszere. Célunk alulról szerveződő, közösségvezérelt helyi fejlesztések megvalósulásának szakmai támogatása.

Az e-demokrácia izlandi modelljében a személyes közösségi munka nincs jelen, ugyanis az ország lakott területeinek internetalapú lefedettsége teljes, így szinte minden háztartás számára elérhető a platform, és mikrotársadalmi szerkezetük is fejlett kapcsolati hálózatra épül. A hazai e-demokrácia történetében azonban kihagyhatatlan elemnek tekintem a közösségi szintű, személyes részvételre épülő gyakorlattal való társulást. Éppen ezért a közösségfejlesztés jelentőségét ebben egyrészt az online részvétellel való megismerkedés elősegítésében látom, ugyanakkor hangsúlyosnak vélem – a hozzáférés tekintetében – az akadályozott emberek bevonását elősegítő, társuló módszerek kidolgozását.

Mintaprogramunk három szinten zajlik:

Kistelepülési szintű közösségi tervezés

A projekt során két olyan 500–3000 fős települést vontunk be, ahol már megalapozott közösségfejlesztői munka zajlott korábban, és az indulás idejében rendelkeztek olyan üggyel, melyhez illeszkedett a közösségi tervezés módszertana. Az állampolgári cselekvés online gyakorlata ezeken a településeken előzmény nélküli, így a közösségi tervezés során a helyi lakosok egy általuk szervezett, helyi közösségi munkások által koordinált folyamat során szerezhettek tapasztalatot, mely segíti egy későbbi, szélesebb körű online társadalmi részvétel lehetséges megvalósulását. Az e-demokrácia gyakorlatának egyik kritikájaként artikulálódik, hogy a kistelepülésen élők kiszorulnak a részvétel lehetőségéből, nehéz őket megszólítani, motivációjukat felkelteni, éppen ezért programunk során olyan helyi ügyet választottak ki, melyben ők maguk elsődlegesen érdekeltek, elkötelezettek lehetnek. A helyi közösségi házakban lévő számítógépeknek köszönhetően pedig az infrastrukturális nehézség is oldódhat.

A kistelepülési szintű tervezés során az online döntéstámogató, párbeszédet serkentő részvételi eszköz használata – eddigi tapasztalunk szerint – nagyobb nehézséggel jár, így a felület megismertetése, kezelésének bemutatása hosszabb időt vesz igénybe. A témát a közösségi tervezésben érdekelt helyi szomszédsági klub tagjai választják ki, a helyi közösségi munkás facilitálásában, minek folyamán azonban törekedtünk arra, hogy a kiválasztott téma kapcsán fizikai megvalósulás is történjen, tehát látható eredménye legyen. Ez a kistelepülési szintű tervezésnél még fontosabb, motivációerősítő folyamatként hat. Egyik településünk esetében például a szomszédsági klub által szervezett bálon befolyt összeg közösségi szintű tervezését tűzték ki célul, mely kicsiben ugyan, ám a részvételi költségvetés módszertanát előlegezi meg.

Fotó/Gönczö Viktor

Nagyvárosi szintű – szomszédsági közösségi tervezés

Nagyvárosi szinten a közösségi tervezés módszertanát egy széles körben mozgósító közügy köré építjük, melyben az online részvételre fő hangsúlyt helyezünk. Ennek során lassú, de folyamatos érzékenyítést végzünk önkormányzati szinten, és ezzel párhuzamban – szintén már évek óta zajló közösségfejlesztési folyamat részévé tesszük ennek az eszköznek az alkalmazását.

Nagyvárosi közösségi tervezési folyamatunk egyrészt egy közösségfejlesztési programba integrálódik, miközben párhuzamosan fut az egész várost érintő közügy közösségi alapú tervezésére irányuló együttműködés előkészítése.

Települési társulások vidékfejlesztési stratégiájának közösségi tervezése

A LEADER-HACS szervezetek esetében a stratégia megalkotása éppen aktuális a projektidőszakunkkal párhuzamosan. A deliberatív stratégiaalkotás módszere mellett két társulás is elköteleződött. Az online tervezés elsődlegesen segíti a nagy tagság minél aktívabb, és minél szélesebb körű bevonódását.

A LEADER szervezetek esetében a közösségi tervezésnek két jól körülhatárolható célja van. Egyrészt a leendő stratégiájuk megalkotásához egyfajta szélesebb körű tagsági bevonás által javaslatok gyűjtése, valamint azok véleményeztetése. Másrészt pedig a vidékfejlesztési közösség megerősítése, részvételének aktivizálása a programtervezés szakaszában.

E három kategóriába sorolhatjuk tevékenységünket, mellyel a már meglévő személyes módszerek mellett a „Your Priorities” online részvételi felületet honosítjuk meg. Minden terület esetében közösségfejlesztő jelenléte segíti a helyiek munkáját, és a folyamat tanulságait egy belső szakmai monitorozás által rögzítjük. E mintaprogram éppen kísérleti voltából adódóan többcélú:

Az e-demokrácia potenciális eszközének települési szintű megismertetése

Fontosnak tartjuk, hogy a helyi közösségek tagjai minél behatóbban és szélesebb körben ismerkedjenek meg az online részvétel gyakorlatával, mely elősegíti egy későbbi e-demokrácia-gyakorlatban való aktív, felelős állampolgári szerepvállalásukat. Ennek során olyan közösségekkel dolgozunk, akik elköteleződtek a közösségi tervezés gyakorlata mellett, és jelenleg rendelkeznek is olyan aktuális üggyel, melyet a tervezés középontjába tudnak állítani. Ennek következtében ők maguk érdekeltek az online részvétel kiterjesztésében. Azáltal, hogy személyes elköteleződés vezérli őket egy online részvételi felület használatára, és ők maguk határozzák meg ennek lépéseit, megismerik az e-demokrácia működésmódját, a program végére pedig – bízunk benne –, hogy elérjük ezeken a településeken, hogy készségszintűvé váljon az online részvétel ezen eszközének alkalmazása. Ez kisléptékben bár, de hosszú távon alapozza meg az e-demokrácia hazai jövőjét.

A közösségi tervezés online gyakorlatára épülő módszertan kidolgozása

A projekt során megvalósított modellprogram tapasztalataira építve egy általános módszertant dolgozunk ki, mely kiterjeszthetővé válik a közösségfejlesztés hazai gyakorlatában. Ennek során, az Egyesület nevének szójátékából adódott e-dialóg elnevezésű honlapot (www.e-dialog.hu), valamint egy ehhez kapcsolódó adatbázist is készítünk,

mely a hazai „Your Priorities” szoftverrel futó, és közösségi munkával társuló programokat fogja össze, számukra ad egy iránymutatást.

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy néhány általam azonosított szempont mentén támasszam alá a közösségfejlesztés szerepének létjogosultságát az elektronikus demokrácia hazai kiépülésében. Mára már evidenciává vált ugyanis, hogy az állampolgárok bizalmának fenntartása – kormányzati szinten – a kétirányú kommunikáció lehetőségének megteremtésével valósulhat meg. Ennek egyik eszköze és lehetséges színtere, kommunikációs csatornája az előzőekben bemutatott „Your Priorities” szoftver. A hazai gyakorlatban az e-dialóg platform alapját képezi, mely tehát a közösségi módszerek gyűjtőtárába behelyezte az online részvételi lehetőség izlandi eszközét.

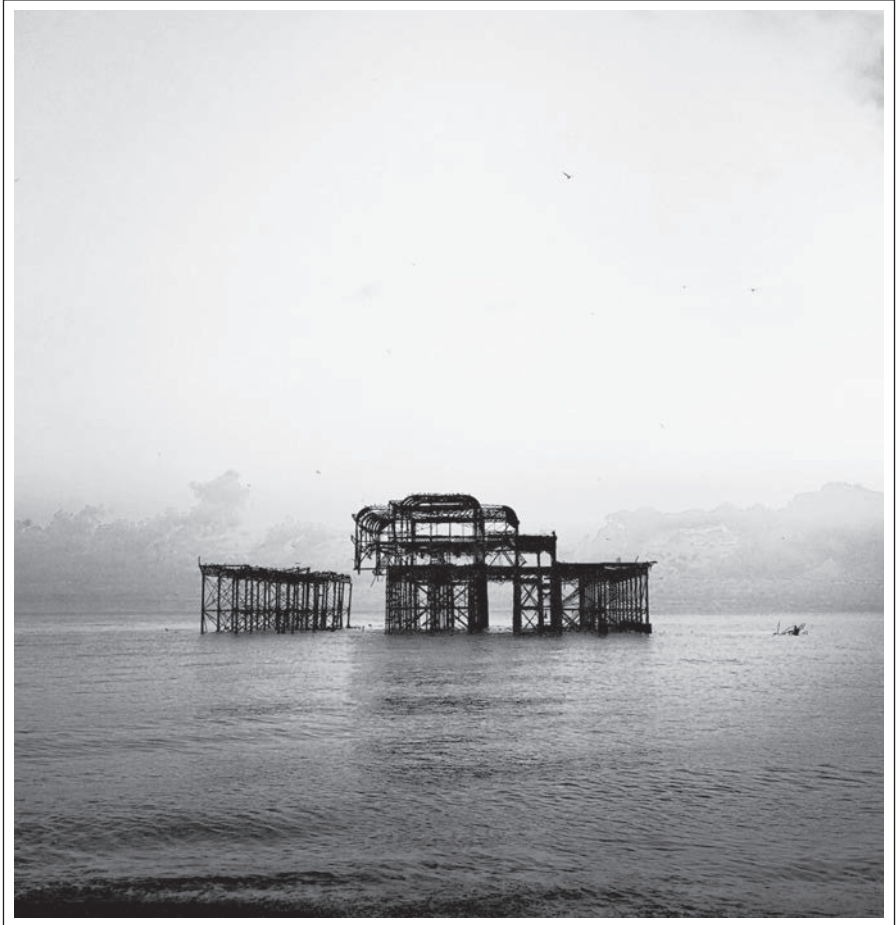
Míg Reykjavíkban egy nagyon erős, online térben is kiépült szociális háló van jelen, melynek köszönhetően a tudatos állampolgári magatartás eredményeként nagyon hamar mozgósíthatóvá válik a lakosság nagy százaléka, addig itthon az e-demokrácia gyakorlásának feltételrendszere több szempontból akadályozott. Bár tanulmányutam során előbb fogalmazódott meg bennem, hogy a közösségfejlesztés hazai gyakorlatának szüksége van az infokommunikációs eszközök alkalmazására, csak reykjavíki tartózkodásom alatt ismertem fel, hogy valójában ahhoz, hogy ez beépüljön a magyar működésbe, az eszköz adaptálásakor a közösségfejlesztés során szerzett gyakorlatra kell támaszkodnunk. Hiszen azáltal, hogy a közösségi tervezés folyamatába beemeljük az online szintet, valójában nem csupán egy új eszközt ismertetünk meg mind a lakossággal, mind az önkormányzatokkal, de – a közösségi munka hozományaként – meg is teremtjük a platform használatának „offline” feltételrendszerét. Ahhoz ugyanis, hogy e felületet helyi szinten koordinálják, és használják a helyi közösségek, egy erős elköteleződésre és közösségi szintű cselekvésre van szükség, aminek kialakulását sok esetben fejlesztési folyamat előz meg. Éppen ezért értékelődik fel annak jelentősége, hogy a „Your Priorities” hazai szinten a közösségfejlesztés módszertanaként adaptálódik.

Mindezen túl azonban azt is érdemes számba venni, hogy projektünk, jelesül az e-dialóg, milyen szerepet játszik a részvételi demokrácia fejlesztésében. E-dialóg alatt lényegében a közösségi cselekvés online útját értjük. Az e-demokrácia közösségfejlesztési értelmezését. Alulról szerveződő, helyi szintű, közösségi módon megvalósuló projektek online tervezési lehetőségét, melynek létrehozásával egyrészt szeretnénk az e-demokrácia eszközének izlandi irányát bemutatni, melyet alkalmasnak vélünk arra, hogy a hazai részvételi demokrácia eszközévé váljon. Alapvetően ugyanis a részvételi demokráciában meghatározó négy jog – javaslattevéti, informálás és informálódási, vitatkozási, döntési (Reisinger 2009) – gyakorlására egyidejűleg teremt lehetőséget. Nyilvánvaló, hogy amennyiben e-demokráciáról és joggyakorlatról beszélünk, egyre fontosabbá válik a szoftver állami/önkormányzati szintű elfogadottságának kérdése is. Projektünk rámutat arra, hogy maga a szoftver nyilvános, lakossági alkalmazásával lehetőség teremthetőik mind a nyomásgyakorlásra, mind pedig az érdekvéonyesítésre. Tehát munkánk során az önkormányzati szereplők bevonása nem mindenhol a kezdeti fázisban történik, ahol nem teremtődött meg a nyitottság az első időszakban, ott szépen lassan egyfajta „érzékenyítés”, szemléletformálás révén vonjuk be az önkormányzati felet. A felület tehát

önmagában alkalmas a közösségi szintű cselekvésre, melynek eredménye lehet az ügy önkormányzati szintű elfogadtatása. A részvételi demokrácia elveinek elterjesztését tűztük ki elsődleges célunknak, melynek eredményességét mutatja egy közösség működésének ezirányú átalakulása. Ily módon járul hozzá a közösségfejlesztési szakma a demokráciafejlődéshez, legyen az offline vagy éppen online.

Irodalom

- Bagus, Philipp–Howden, David (2011): *Deep Freeze: Iceland's economic collapse*. Alabama:Ludwig von Mises Institute.
- Csabai Lucia (2014): A virágzó izlandi e-demokrácia. *Parola*, 4., 22.
- Freeman, Julie–Quirke, Sharna (2013): Understanding e-democracy. *JeDEM eJournal of eDemocracy*, 5., (2.), 140–154.
- Kiss Balázs–Berta Kata–Boda Zsolt (2004): Elektronikus demokrácia és elektronikus kormányzás. *Politikatudományi Szemle*, 1., (2.), 255–276.
- Reisinger Adrienn (2009): Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel. *Civil Szemle*, 21., (4.), 5–23.
- Ugrin Emese–Varga Csaba (2007): *Új állam- és demokráciaelmélet*. Budapest:Századvég Kiadó.

Fotó/Gönczö Viktor

SZABÓ Máté

Az új autoritarizmus és a hibrid rendszerek kihívása a posztkommunista civil társadalom számára

Hibridizáció és új autoritarizmus: a demokráciafejlesztés és -fejlődés globális megtorpanásához vezethet a posztkommunista országokban? A politikai konfliktusok átrendeződése az új típusú, kompetitív és a korábbiaknál nyitottabb autoriter és hibrid rezsimek előtérbe kerülésének hatására a kül- és belpolitikában a civil társadalom politizáltabb területeit és a nyilvánosságot egyaránt érintik. Hatásaik nem hagyják érintetlenül a mozgalmi mobilizációk és a tiltakozási kultúra területeit sem a politikai, sem pedig a kulturális, avagy vallási orientációjú mozgalmak, civil kezdeményezések esetében. Magyarországon a Norvég Alap politika és jogvitája, amely önmagában is túlmutat a határokon, a civil kezdeményezések működési kereteire feltett politikai kérdések (pénzgyűjtés tüntetéseken, mint NAV-téma), akár az egyházak jogállása körüli áldatlan és elhúzódó bel- és külpolitikai viták és a bonyolódó új jogi eljárások sokasága a civil világot a politika játékterévé teszik.

A magyar politikai közösségen messze túlmutató tendenciákról, konfliktusokról és vitákról kell beszélnünk, illetve elemezni azokat a civil társadalom helyzetének szempontjából. Szélesebb, globális, de akár európai regionális összehasonlításban a magyarországi autoriter tendenciák a nemzetközi érdeklődés előtérben állnak azért, mert EU és NATO tagállamról van szó, amely a demokratizálódás korábbi szakaszaiban jobban teljesített. A globális trendek vonatkozásában vissza kell térnünk a Huntington-féle „harmadik hullám” demokráciáinak, a posztkommunista, illetve bizonyos délkelet-ázsiai és dél-amerikai demokráciáknak a „harmadik hullám” tetőzése utáni fejlődésére, illetve azok értelmezésének és magyarázatának változására, további fejlődésére. Míg a politikatudomány a „demokrácia tudományaként” örömmel csodálkozott rá az új demokráciákra, és a „tranzitológia” számára a demokratikus átmenetek összehasonlító kutatása, azok modelljeinek kidolgozása, megismerése állt előtérben. A kilencvenes évek végén és az ezredforduló körül új tendencia jelentkezett; ekkor már egyre több szó esik a defektes, fél- és autoriter jelenségeket produkáló „hibridizálódó”, nem-konzolidált demokráciákról.

Kulcsszavak: új autoritarizmus, hibrid rendszerek, civil társadalom, illiberális demokrácia

Szabó Máté az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Politikatudományi Intézetének egyetemi tanára. 1980-ban jogi diplomát szerzett ugyanitt, majd öt éven át a „Világosság” c. folyóirat szerkesztője volt. 1985 óta az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet, korábban Tanszék tanára. 1987-ben védte meg kandidátusi disszertációját a nyugati ökológiai mozgalmakról, 1995-ben habilitált, 1996-ban az MTA doktora címet szerezte meg a magyar alternatív mozgalmakkal foglalkozó munkájával. Civil társadalom, társadalmi mozgalmak, politikai tiltakozás témáiban, valamint az állam és politikaelmélet kérdéseivel foglalkozó több, mint 300 publikációja jelent meg, magyarul, angolul, németül és más nyelveken is. Rendszeresen vesz részt nemzetközi konferenciákon, kutató és vendégtanár külföldön (NSZK, Finnország, Hollandia, Olaszország, legutóbb: Tajvan). 2007–2013 között az ombudsman tisztségét töltötte be, és ebben a minőségében is több fontos vizsgálatot folytatott a civil ügyekkel kapcsolatosan.

Legutóbbi publikációja a civil társadalomról: Szabó, Máté–Márkus, Eszter (2015): *Civil Society in Hungary*. In: Schreier, Christian (ed.): *25 Years After. Mapping Civil Society in the Visegrád Countries*. Stuttgart: Lucius & Lucius Verlag, 9–59.

E-mail: szabo.mate@ajk.elte.hu

Máté SZABÓ

The Challenge of the New, Competitive Authoritarianism and of Hybrid Regimes for the Post-Communist Civil Society

After the 2010 general elections until today a hegemonic, dominant party, Fidesz–MPP restructured the Hungarian constitutional and political system. The „Orbán-regime” is one of the „hybrid” regimes uniting elements of a minimum of democracy and of authoritarian ruling. Hungarian analysts tend to think on Hungary as an isolated case, however, international political science literature is dealing with the diffusion and stabilisation of such regimes all over the world since the turn of the millennium. Hungary received a lot of attention, because it is a member state of NATO and of European Union, and before it has been a forerunner in marketization, pluralization and democratization after Communist regime. Hungary is only one of post-communist cases, and tendency of new authoritarian regional powers, like the ones Russia, China, Saudi Arabia, Venezuela is receiving more and more attention in global analysis of foreign policy and of internal policy and politics as well. The new tendencies challenge the development of autonomous civil society. After the so called „coloured revolutions” in the Ukraine, Serbia, etc. the authoritarian regimes faced serious challenge of democratization on their own way. They tend to cut relations of national, grass-roots and of regional and global civil society, and attack regional and global resource mobilization of NGO’s and of global and regional NGO networks. Following the trend of strengthening challenges of anti-democracy promotion, the by the waves of democratization reached social and political as well as cultural space for civil society become questioned. Although global organizations and social networks supported the emerging global civil society, this is not an irreversible trend, global, regional, national and local tendencies of civil society development may have stopped, questioned, „ghettoised”, isolated. An obvious tendency is building of “new walls”, limits within a nation state and region against their global and regional networking. Exactly the frontier of the 21st century civic development tried to be stopped, slowed and damaged by authoritarian and hybrid regimes, empires (Russia, China) as well as their networks and alliances. This article tries to face this tendency against the engagement and partisanship for civil society by new types of authoritarian and hybrid regimes. This is not a new totalitarianism, and not the old type of authoritarianism, but hybridization of failed democratizing regime development, combining elements of democracy with authoritarianism and using pseudo-democratic language, discourse for legitimacy.

Keywords: new authoritarianism, hybrid regimes, civil society, illiberal democracy

Máté Szabó, professor of the Eötvös Loránd University, Faculty of State and Law, Institute of Political Science. He received his law degree at Eötvös Loránd University, Faculty of Law in Budapest in 1980 and got a job as a journalist. From 1984, he worked at the Political Science Department – latter Institute – of Political Science of Eötvös Loránd University's Faculty of Law. As of 1990 he continued as an associate professor. In 1987, he defended his PhD on social movements in Western Europe, and was awarded the degree 'Doctor of Political Science on Social Movements in Hungary' by the Hungarian Academy of Science in 1996. Since 1980, he has carried out several research projects on various subjects of political and social science.

He is specialized in civil society, social movements and political protest and the theory of law and politics as well. He has published more than 300 scientific contributions in Hungarian, English, German and on several other languages. He is a regular participant at conferences on political science, law, and political sociology in Europe and around the world. 2007–2013 he was elected ombudsman of Hungary, and carried out different civil society related investigations, too.

Recent publication: Szabó, Máté–Márkus, Eszter (2015): *Civil Society in Hungary*. In: Schreier, Christian (ed.): *25 Years After. Mapping Civil Society in the Visegrád Countries*. Stuttgart: Lucius & Lucius Verlag. 9–59.

E-mail address: szabo.mate@ajk.elte.hu

ARAPOVICS Mária

Közösségi művelődés és önkéntesmenedzsment országos múzeumokban

Új trend alakult ki a hazai múzeumok körében. A finanszírozás szorításában, valamint a művelődési igények és lehetőségek felismerésével – civil mentalitással – közösségi terek képe kezdik alakítani a muzeális intézményeket. Az Önkéntesség Európai Éve (2011), majd az iskolai közösségi szolgálat bevezetése (2013) hazánkban is népszerűvé tette az „időadományokat” a muzeális intézményekben. A nemzetközi hagyományok ellenére a hazai múzeumokban nem igazán beszélhettünk az önkéntestörvényt megelőzően önkénteségről, miközben ez a közművelődési intézmények közösségi művelődésének „természetes velejárója” volt. A tanulmány a 2015-ben végzett kutatás alapján azt mutatja be, hogy az országos hatókörű múzeumok hogyan törekednek immár a helyi közösségek erősítésére, a civil társadalom fejlesztésére, miért vonzó a múzeumi segítség, a múzeumi baráti kör tagság, és milyen feladatokat látnak el önkéntesek a közgyűjteményekben. A vizsgálat kiterjed az önkéntes menedzsment gyakorlatára, a követhető mintákra és fejlesztendő megoldásokra.

Kulcsszavak: múzeumi baráti körök, önkéntesség, közösségi művelődés, közösségfejlesztés

Arapovics Mária felnőttképzési szakértő, civil-nonprofit és közművelődési szakember, az ELTE PPK Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézetének egyetemi adjunktusa. Az ELTE TFK-n magyar- és történelemszakos tanári (1996), majd művelődésszervező diplomát (1997), szakképzésben idegenforgalmi ügyintéző képesítést (1997), a Londoni Egyetemen művészeti menedzser (2000), a Debreceni Egyetemen művelődési és felnőttképzési menedzser (2004), majd az

ELTE PPK-n business coach (2016) diplomát szerzett. Doktori disszertációját az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában „A civil társadalom és nonprofit szervezetek szerepe az egész életre kiterjedő tanulásban” címmel írta 2009-ben. A civil társadalom és nonprofit szervezetek, felnőttképzés, szakképzés és a közművelődés oktatója és kutatója. Főbb kötetei: Felnőttképzési civil szervezetek Magyarországon (2007), A közösség tanulása (2011). A civil-nonprofit, felnőttképzési és közművelődési, múzeumpedagógiai tananyagok fejlesztője, tankönyvek szerzője, szerkesztője. Több civil szervezet alapítója, aktív tagja, Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány elnöke.

E-mail: arapovics.maria@ppk.elte.hu

Mária ARAPOVICS

Community culture and volunteer management in national scale museums

A new trend can be noticed at the museums in Hungary. In the grip of financial problems they turn more and more towards the recognition of community cultural needs and – with a civil attitude – many of these museums transform themselves into community venues. The European Volunteer Year and the introduction of community service learning for youth made the activity of „gift of time” popular for museums in the country. Contrary to the tradition of volunteering elsewhere, before the Act of Voluntary Work in Hungary one could hardly find volunteers in museums, although this being an everyday practice at the Hungarian community cultural centres. The paper is based on a 2015 research on the initiatives of the national scale museums in strengthening civil society and on investigating the role of volunteering and friendly museum circles in supporting museum and public collection activities. The results of the research show results the volunteer management, best practices and new opportunities of museum development.

Keywords: museum friends, volunteering, community culture, community development

Maria Arapovics is an expert of adult education and researcher of civil society, NGOs and cultural community development. She is a full time assistant professor of the Eötvös Loránd (ELTE) University Budapest (at the Institute of Adult Education, Research and Knowledge Management, Faculty of Education and Psychology). She took her PhD at the Doctoral School of Education, PhD Program in Education, ELTE on ‘The role of civil society and NGOs in life-wide learning’ in 2009. Her graduate studies: 2001–2004 Debrecen University, M.A. in Cultural Management and Adult Education 1998–2000, Birkbeck College, London University, Arts Management and Administration 1993–1997 Teachers’ Training College, ELTE, B.A. in History and Hungarian Language and Literature, B.A. in Community Culture and Adult Education, 2014–2016 business coach, ELTE.

Her fields of research include the spheres of civil society and NGOs, adult and vocational education and training as well as community culture. Her major publications: Non-profit Organizations for Adult Education in Hungary (2007), The Community Learning (2011). Author of study books, editor of nonprofit manager and community cultural development programs of university and vocational education and a curriculum manager herself. Founder and active member of NGOs, president of The Foundation for Lifelong Learning.

E-mail address: arapovics.maria@ppk.elte.hu

**KÁKAI László, Pap Norbert, Gálosi-Kovács Bernadett, Glied Viktor, Végh Andor,
Reményi Péter, Szalai Gábor**

Civil szektor a depressziós térségek társadalmában: a komlói eset

A magyar társadalomföldrajz a depressziós, leszakadó térségekkel fejlesztési összefüggésben, térszerkezeti megközelítésben foglalkozik. A központi helyek elmélete és a statisztikai adatgyűjtés területi rendszere a depressziós térségeket önkormányzati és kistérségi szinten (LAU 1 és LAU 2) azonosítják. A rendszer többször átalakult, de az elmúlt egy évtizedben a depressziós térségeket az ún. LHH (leghátrányosabb helyzetű) térségek keretében határozták meg és vizsgálták is. A depressziós térségek/LHH-s térségek belső perifériákon, országhatár menti térségekben fekvő, fejletlen központi funkciókkal rendelkező térségek. A városias, ipari hagyományú depressziós térségek, mint például Komló is, legalább részben fejlett infrastruktúrával, képzett munkaerővel, munkakultúrával, menedzsmentképességekkel, nemzetközi kapcsolatrendszerrel stb. rendelkezik. A térség még mindig a bányabezárások utáni depressziós szakaszban van, az ebből fakadó problémákat a mai napig nem sikerült megoldani. A tanulmány a nehéz helyzetben lévő település civil társadalmának a település helyzetéhez kapcsolódó viszonyulását, szándékait, attitűdjeit vizsgálja.

Komló az urbánus jellegű gazdasági szerkezetváltást negatívan elszenvedett egykori ipari térségek civil közösségeinek deformációit mutatja, ugyanakkor számos elemében speciális. A drasztikusnak mondható demográfiai átalakulás az idősebb korosztály túlsúlyát és a juvenilis társadalmi csoportok szociális aktivitási hiányát eredményezi.

A szocializmus, mint a „többség” számára értelmezett „aranykor”, civil társadalmi keretrendszere sem funkciójában, sem szerepében és működtetési mechanizmusában nem életképes. Ennek a terhe mind az önkormányzati szerepkört, mind a civil szervezeteket erőteljesen determinálja. Ebből az általános képbe illő helyzetből különösen azon a területen találhatunk az átlagtól és az elvárttól eltérő mintázatokat, ahol a helyi problémacsoportok lokálisan kiemelkednek, eltérnek ettől.

Kulcsszavak: Komló, civil, fejletlen, bányászváros

Kákai László 1964. augusztus 24-én Pécsen született. Végzettségét tekintve 1994-ben szerez diplomát az ELTE-n szociológiából, 1995-ben pedig az ELTE ÁJK-n politológiából. 1997-től a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszékének oktatója. 1999. november 5-től 2002. május 31-ig kutatási szakértő a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályán. 2004-ben politikatudományból doktorál az ELTE ÁJK-n. 2004–2005 között kutatási vezető a Századvég Civil Akadémián. 2003-tól a Pólusok Társadalomtudományi Egyesület elnöke. 2006-tól a Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának dél-dunántúli póttagja, majd 2008-tól rendes tagja. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének tanácskezelője, valamint 2012-től a Nemzeti Együttműködési Alap Közösségi Környezet Kollégiumának elnöke.

E-mail: kakai.laszlo@pte.hu

Pap Norbert 1998 óta dolgozik a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetében. 1999 végén az egyetem rektora kinevezte a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központjának igazgatójává. 2004-ben docensnek, majd a Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék vezetőjévé nevezték ki. Ez idáig hét tanítványa nyerte el a doktori fokozatot. Kutatómunkájának eredményeit mintegy 210 publikációban adta közre. Az MTA TFB Politikai Földrajzi Albizottság elnöke. Számos magyar és nemzetközi könyvsorozat, továbbá folyóiratok szerkesztőbizottságának tagja, egyes esetekben elnöke.

E-mail: pnorbert@gamma.ttk.pte.hu

Gálosi-Kovács Bernadett 2001 óta tanársegédként, majd adjunktusként dolgozik a PTE Földrajzi Intézetében. Oktató-kutató munkája a környezetfejlesztés, a megújuló energiaforrásokra alapozott fenntartható térségfejlesztés, illetve az energiapolitika témájára fókuszál, publikációinak száma e témán belül több mint 70. Számos tudományos testület tagja, 2014-ig a Magyar Meteorológiai Társaság Pécsi Csoportjának titkára, jelenleg az MTA Pécsi Akadémiai Bizottságának és a Magyar Földrajzi Társaság Dél-Dunántúli Osztályának titkára, a Területfejlesztés és Innováció folyóirat szerkesztőbizottsági tagja.

E-mail: detty@gamma.ttk.pte.hu

Glied Viktor politológus-történész. 2007 óta dolgozik oktatóként a PTE Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékén. Kutatási területei: ökolitika, fejlesztéspolitika, migráció, civil szervezetek. Több mint 50 publikáció (cikk, tanulmány, könyv és könyvfejezet), mintegy száz előadás és tíz szerkesztett kötet fűződik a nevéhez. Számos kutatás résztvevője és vezetője, az ENSZ-díjas Immigropoly elnevezésű ismeretterjesztő játék egyik kifejlesztője.

E-mail: glied.viktor@pte.hu

Végh Andor a Pécsi Tudományegyetem adjunktusa. Egyaránt oktató a Földrajzi Intézetben és a Bölcsészkar horvát tanszékén. Kutatásai elsősorban a kisebbségi problematika területi, fejlesztési és történeti aspektusait érintik. Területileg tudományos érdeklődése a Balkánra fókuszál (Délkelet-Európa). Rendszeresen publikál hazai és külföldi folyóiratokban.

E-mail: veghandor@gmail.com

Reményi Péter 1978-ban született Pécsen, történelmet és földrajzot tanult a Janus Pannonius tudományegyetemen, ahol 2002-ben diplomázott. A Földtudományok doktori iskolában tanult 2005-ig, majd tanársegédként és adjunktusként dolgozik a PTE Földrajzi Intézetében. PhD dolgozatát politikai földrajzi témában védte meg 2009-ben summa cum laude minősítéssel. Kutatási területe kiterjed a politikai földrajz, Balkán-tanulmányok, nemzet- és állampépítés, valamint a határtudományok területére. A Magyar Politikai Földrajzi Konferencia egyik főszervezője, a PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központ igazgatóhelyettese, a Mediterrán és Balkán Fórum főszervező-helyettese, a Magyar Földrajzi Társaság tagja, több mint 70 tanulmány szerzője.

E-mail: remko@gamma.ttk.pte.hu

Szalai Gábor geográfus. Kutatási területe a társadalom-etnika és vallásföldrajz, szociogeográfia, ezen belül a lokális, vegyes etnikumú falusi társadalmak vizsgálata. 2008-ban felvételt nyert a PTE Földtudományok Doktori Iskolájába, melynek 2013-tól predoktora. 2014-től a GeoResearch Non-profit Kft. ügyvezetője és a Pannon Talentum Alapítvány titkára, 2013-tól a Mediterrán és Balkán

Fórum olvasó- és technikai szerkesztője. Kutatómunkájának eredményeit mintegy 30 publikációban adta közre.

E-mail: aszalaigabor@gmail.com

László KÁKAI, Norbert PAP, Bernadett GÁLOSI-KOVÁCS, Viktor GLIED, Andor VÉGH, Péter REMÉNYI, Gábor SZALAI

The civic sector of depressed regions and societies: the case of Komló

Hungarian social geography studies the depressed and lagging regions with regard to development, utilising a spatial structure approach. Central place theory and the spatial system of statistical data collection identify regions at the levels of municipalities and sub-regions (LAU 1 and LAU 2). The system has been transformed on multiple occasions, but during the last decade depressed regions were defined and examined as the so-called most disadvantaged regions (LHH). Depressed/LHH regions are located within the internal periphery, along international borders and typically have underdeveloped central functions. Depressed regions with an urban/industrial tradition, such as the town of Komló, at least partially possess developed infrastructure, trained workforce, work ethics, management abilities, international relationships, etc. Several years after the mine closures, the region is still in a depressed phase, and the related problems could not be solved to date. This paper examines the relationship, intentions and attitude of the civil society in the deprived town with regard to the status of the settlement.

Komló represents the deformations of the civil society of former industrial regions, affected negatively by the change of urban economic structure, albeit it has several special elements. The demographic shift – which could be classified as severe – results in the predominance of the elderly and the lack of social activity of juvenile social groups. The civil society framework of Socialism (the “golden age” according to the “majority” of the population) is not viable functionally or considering its role and operating mechanism. This burden significantly determines the roles of both the municipal government and the non-governmental organisations. Patterns diverging from the average and the expectations can especially be found in this otherwise general situation where local ranges of problems are different and highlighted compared thereto.

Keywords: Komló, NGO-s, underdeveloped, mining city

László Kákai was born in Pécs in 1964. At Eötvös Loránd University of Budapest he got a degree in sociology in 1994, and in politology in 1995. He has been a lecturer at the Department of Political Sciences of the Faculty of Social Sciences of the University of Pécs since 1997. From November 5th 1999 to May 31st 2002 he worked as a research expert for the Civil Contacts Department of the Prime Minister’s Office. In 2004 he took a PhD degree, and became the researchleader of the Századvég Civil Academy. Since 2003 he has been the president of the Pólusok Association of Social Sciences, and is the South Transdanubian substitute member of the National Council of the National Civil Fund. Head of Department at the University of Pécs, Faculty

of Humanities, Department of Political Science and International Studies from 2012, president of the Community Environment College of the National Cooperation Fund.

E-mail address: kakai.laszlo@pte.hu

Norbert Pap has been working in the Institute of Geography of the University of Pécs since 1998. He was promoted to be the director of the Center of Eastern-Mediterranean and Balkan Studies in 1999. He became associate professor in 2004, then head of department of the Department of Political Geography and Regional Development. Seven of his followers got the PhD degree so far. Number of his publications is 210. He is the chair of Political Geography Sub-committee at the Committee of Human Geography of the HAS. Member or chair of several Hungarian or international series of professional books or journals.

E-mail address: prnorbert@gamma.ttk.pte.hu

Bernadett Gálosi-Kovács has been working as an assistant lecturer, then senior lecturer in the Institute of Geography of University of Pécs since 2001. Her educational work focuses on the environment development, sustainable regional development based on renewable energy sources and energy politics. Her publications in these topics are more than 70. She is member in several scientific bodies, till 2014. She was the secretary of the Hungarian Meteorology Company in Pécs. Currently she is the secretary of the Academic Committee in Pécs of the Hungarian Academy of Sciences and the South-Danubian Department of the Hungarian Geographic Company, member of the drafting committee at the journal Regional Development and Innovation.

E-mail address: detty@gamma.ttk.pte.hu

Glied Viktor is political scientist and historian. He has been working at University of Pécs Department of Political Science and International Studies since 2007. His research fields are: ecopolity, development policy, migration, NGOs. He has published more than 50 publications (articles, studies, books and chapters), edited and coedited 10 books and has held some 100 lectures in Hungarian and in English. Leader and participant of many researches, one of the developers of the UN awarded migration game, Immigropoly.

E-mail address: glied.viktor@pte.hu

Andor Végh is lecturer of the University of Pécs, works both at the Faculty of Sciences (Institute of Geography) and Faculty of Arts (Department of Croatian Studies). His field of research covers minority issues, with territorial, development and historical approach. His main study area is the Balkans (South-Eastern Europe). His papers are regularly published in Hungarian and international journals.

Péter Reményi was born in Pécs in 1978. He studied geography and history at the Janus Pannonius University (later University of Pécs). He graduated in 2002 and started immediately his doctoral studies in the Doctorate School of Earth Sciences at the University of Pécs. From 2005 he works at the Institute of Geography at the University of Pécs, first as assistant, from 2009 as assistant professor. He defended his PhD thesis in political geography with summa cum laude. His field of research covers political geography, Balkan issues, state and nation building, border studies. He is one of the chief organizer of the Hungarian Conference on Political Geography, deputy

director of the Center for Eastern Mediterranean and Balkan Studies, vice editor of Mediterranean and Balkan Forum, member of the Hungarian Geographical Society, author of more than 70 papers.

E-mail address: remko@gamma.ttk.pte.hu

Gábor Szalai is Geographer. His research area is human geography, ethnic geography and geography of religion, social geography, including the analysis of local, mixed ethnical rural societies. Has been accepted to the PTE Doctoral School of Earth Sciences in 2008. Since 2013 predoctor within the Doctoral School. CEO of the GeoResearch Nonprofit Ltd. and secretary of the Pannon Tálatum Foundation since 2014. Reading and technical editor of the Mediterranean and Balkan Forum since 2013. As a results of his research, about 30 publications have been released.

E-mail address: aszalaigabor@gmail.com

CSABAI Lucia

A társadalmi részvétel online útja

Napjainkban az állampolgároknak nincs valódi esélyük ténylegesen is szerepet vállalni az őket érintő lokális döntéshozatali folyamatokban. A közösségi tervezés online és offline módszere által lehetőség nyílik a demokrácia néhány általános problémájának megoldására. Mindazonáltal egy közösségi alapú eszköz nem működik valódi, demokratikus módon gondolkodó közösség nélkül. Ezen online eszköz alkalmazásához szükséges egy jól működő közösség megléte, mint egy erős háttér. Célunk, hogy a közösségi tervezés online és offline eszközeinek segítségével növeljük az állampolgári részvételt, mialatt próbálunk kiépíteni egy valódi kommunikációs felületet az állampolgárok és a választott képviselők számára. Végeredményben pedig az általános közösségfejlesztési folyamatokba építjük be az online közösségi tervezés módszerét, ami lehetőséget teremt egy valódi kommunikációs csatorna kialakítására az állampolgárok és a képviselők között. A miskolci székhelyű Dialóg Egyesület az izlandi „Citizens Foundation”-nal kötött együttműködés során a „Your Priorities” eszköz alkalmazásával párhuzamosan a közösségi tervezés offline módszereit is alkalmazza.

Kulcsszavak: e-demokrácia, közösségi tervezés, Izland, közösségfejlesztés

Csabai Lucia közösségfejlesztő. Jelenleg egy magyar közösségi tervezési projekten dolgozik a Dialóg Egyesülettel, mely a NCTA támogatása által valósul meg. Az izlandi Citizens Foundationnel partnerségben a „Your Priorities” szoftver hazai adaptációján munkálkodik. Csabai Lucia tagja a hazai Közösségfejlesztők Egyesületének. Az ELTE TÁTK Közösségi és civil fejlesztő szakon szerezte mesterképzéses diplomáját, mellyel párhuzamosan végezte gyógypedagógiai tanulmányait. Dolgozott már Amszterdamtól Izlandig több országban, mivel nagyon fontos számára, hogy megismerje az innovatív „jó gyakorlatokat”.

Lucia Csabai

The online citizen participation

Nowadays the citizens don't have a real chance to participate in the local decision-making processes. The online and offline methods of community planning are able to resolve some of the general problems of democracy. The online tools of community planning give us a new direction to support the citizens. However a community-based tool doesn't work without a democratic-minded community. Our aim is to increase the citizens participation in the process of community planning, while we try to build a well-connected communication platform for citizens and elected representatives. We try to integrate the methods of online community planning in the general process of community development what creates a connection between the citizen's ideas and the local government. The Miskolc based Dialogue Association in partnership with the Icelandic Citizens Foundation started to implement the platform of Your Priorities in parallel with the offline methods of community planning.

Keywords: e-democracy, community planning, Iceland, community development

Lucia Csabai is a community development expert. Currently she works in a Hungarian community planning project with the Dialogue Association supported by the EEA/Norway Grant. In partnership with the Icelandic Citizens Foundation they started to use the e-democracy platform of Your Priorities with the offline methods of community planning. She is one of the members of the Hungarian Association for Community Development. She studied at ELTE University Community and Civil Development Studies in parallel with the faculty of the Intellectual and Multiple Disabilities. She likes to discover good examples, that's why she worked from Amsterdam to Reykjavík in different places of the world.

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2016-BAN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

■ „A demokratikus átmenetek kutatásában a civil társadalom problémaköre nem kapott egységes kezelést. A szakirodalom jó része az aktív civil társadalom fontosságát emeli ki. Más irányzatok rámutattak, hogy a civil társadalom hiperaktivitása a konszolidáció problémáihoz vezethet, illetve, hogy a civil társadalom egy része akár antidemokratikus aktivitást is folytathat. Itt aztán a normatív értelmezés kérdése merült fel: lehet-e akkor ilyen esetekben még civil társadalomról beszélni, vagy annak altípusaival találkozunk? Az autoriterhez közelálló, a minimális demokrácia álláspontját legitimációs szempontból megtartani kívánó hibrid rendszerekben azonban a civil társadalommal kapcsolatos stratégiák jóval világosabb képet mutatnak. Éppen a civil társadalom demokratikus, valamint globalizációs-regionalizációs perspektíváit ... kívánják befolyásolni, hogy saját zárt rendszereiket ne zavarják meg a külső hatások.”

(Szabó Máté)

■ „A múzeumok kényszerű alkalmazkodása a változó környezethez kreatív, vonzó, interaktív kulturális intézménnyé alakítja át a közkinccsek őrzőit. A látogatóbarát szemlélet, az új feladatok több ember munkáját igénylik, ez indokolja, hogy a múzeumi önkéntességben és az iskolai közösségi szolgáltatásban részt vevők száma nagymértékben nőtt az elmúlt években. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az ehhez tartozó menedzsment nem fejlődött olyan ütemben, ahogy az önkéntesek száma ezt megkövetelné. ... A minőségi szolgáltatások nyújtása, a kapacitáskihasználás és az önkéntesek megtartása stratégiai menedzsmentet igényelne, új programok fejlesztését teszi szükségessé.”

(Arapovics Mária)

■ „Működésüket átfogja a „Better Reykjavík” néven ismert részvételi alapú városfejlesztési program, mely minden ember számára szabadon elérhető online kommunikációs felületet biztosít. Az állampolgárok folyamatosan új, városmegújító terveket tehetnek közzé és vitathatnak meg, melyek közül a legtámogatottabb ötlet részét képezi a városi tanács havi, ezt tárgyaló ülésének. Amennyiben illeszkedik a keretrendszerbe – mind politikai, mind finanszírozási szempontból –, megvalósításra kerül.”

(Csabai Lucia)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 771786 334009